

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

*Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису*

РІЯКО ЄВГЕН ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.213

ДИ С Е Р Т А Ц І Я
МЕЖІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ
(ПОРІВНЯЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ)

Спеціальність 081 Право

Галузь знань 08 Право

Подається на здобуття наукового ступеня доктор філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **Є. О. Ріяко**

Науковий керівник: **Житний Олександр Олександрович**, доктор юридичних наук,
професор

Харків – 2026

АНОТАЦІЯ

Ріяко Є. О. **Межі національної кримінально-правової юрисдикції (порівняльне дослідження).** Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право (галузь знань 08 Право). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2026.

Дисертація виконана з метою одержання науково обґрунтованих результатів щодо сучасного стану теоретичної розробки проблеми меж національної кримінально-правової юрисдикції і формулювання науково обґрунтованих висновків щодо їх оптимального встановлення в КК України з урахуванням позитивного досвіду їх нормативного регулювання законодавством зарубіжних держав.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що забезпечують встановлення та реалізацію кримінально-правової юрисдикції держави.

Предметом дослідження є межі національної кримінально-правової юрисдикції у порівняльно-правовому вимірі.

У першому розділі дослідження проаналізовано теоретичні, соціально-політичні й нормативні засади визначення меж національної кримінально-правової юрисдикції України. Зокрема, прослідковано сучасний стан теоретичного розуміння національної кримінально-правової юрисдикції та її меж у кримінальному праві України, виявлено соціально-правові передумови формування меж національної кримінально-правової юрисдикції України, розкрито конституційні, міжнародно-правові та кримінально-політичні аспекти встановлення меж національної кримінально-правової юрисдикції України.

Другий розділ роботи присвячений історичним та методологічним аспектам визначення меж національної кримінально-правової юрисдикції України та проблемам їх розуміння в доктрині вітчизняного кримінального права. У ньому описано генезис доктринальних ідей щодо меж національної кримінально-правової юрисдикції та історичний досвід їх нормативного регулювання у кримінальному

праві України, показано проблеми врахування меж національної кримінально-правової юрисдикції у теорії кримінального права України, а також визначені методологічні засади та запропоновано авторську методику дослідження меж національної кримінально-правової юрисдикції.

Третій розділ дисертації повною мірою присвячений компаративному аналізу сучасного законодавчого досвіду регламентації меж національної кримінально-правової юрисдикції у зарубіжних державах (за галузевим законодавством Німеччини, Австрії, Франції, Польщі, Словаччини, країн Балтії (Литва, Латвія, Естонія), деяких держав Причорноморського регіону та Закавказзя (Грузія, Вірменія, Азербайджан, Туреччина).

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що воно є першим в Україні цільовим комплексним дослідженням меж національної кримінально-правової юрисдикції, в якому з активним використанням інструментарію компаративного аналізу одержано науково обґрунтовані результати, спрямовані на оцінку сучасного стану та визначення перспектив удосконалення юрисдикційних приписів. Зокрема, в дисертації уперше з урахуванням презумпції приналежності національної кримінально-правової юрисдикції кожній державі як організації публічної влади, відповідальної за правопорядок і правосуддя та як суб'єкта міжнародного права, доведено, що регулятивні норми внутрішнього кримінального права про чинність та дію у просторі й за колом осіб його джерел (юрисдикційні приписи) не встановлюють таку юрисдикцію, а лише визначають (конкретизують) її межі. У роботі вперше описано феномен делегованої національної кримінально-правової юрисдикції, який характеризує повноваження застосування державою місця фактичного перебування правопорушника власного кримінального права для реагування на кримінальне правопорушення, вчинене в межах юрисдикції іншого суб'єкта міжнародного права та способу реалізації принципу «*aut dedere aut judicare*» (ч. 3, 4 ст. 10 КК України, § 1 ст. 110 КК Республіки Польща, § 65 КК Австрійської Республіки, ст. 113-8-2 КК Французької Республіки, ст. 13.3 КК Азербайджанської Республіки); визначено способи законодавчого коригування такого делегування (можливість інтеграції Україною у національний правопорядок

кримінальної юрисдикції інших держав (крім держав-агресорів) за умови неможливості забезпечення реалізації щодо правопорушника власної кримінально-правової юрисдикції державою місця скоєння злочину та відповідності вчиненого ним діяння критеріям, передбаченим ст. 8 КК України). На відміну від інших суміжних праць, в роботі визначено види конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій (персональна, просторова, персонально-територіальна) та описано способи її вирішення (подолання) з урахуванням юрисдикційних приписів КК України та КК деяких іноземних держав: безумовне імперативне визнання результатів фактичного застосування кримінального права місця вчинення правопорушення (КК України (лише в межах принципу громадянства), КК Литовської Республіки, КК Австрійської Республіки, КК Республіки Вірменія, КК Азербайджанської Республіки – у межах всіх принципів); диспозитивне визнання результатів застосування кримінального права місця вчинення правопорушення (КК України за винятком принципу громадянства); невизнання результатів застосування кримінального права місця вчинення правопорушення та повторне застосування до особи власного законодавства (КК Турецької Республіки (крім персонального принципу), КК Республіки Польща,); визнання кримінально-правової юрисдикції місця вчинення кримінального правопорушення та застосування власного законодавства в межах, що не є суворішими за передбачені законодавством, яке діє в цьому місці (КК Литовської Республіки). Дисертантом доведено, що межі національної кримінально-правової юрисдикції позначають принципову допустимість включення (втручання) конкретної держави у регулювання кримінально-правових відносин, з урахуванням аналогічних повноважень (юрисдикцій) інших держав, а також надають повноваження її агентам застосовувати створені нею норми чи відмовлятися від цього з урахуванням місця вчинення правопорушення та правових зв'язків особи, яка його вчинила, з цією державою та іншими суб'єктами міжнародного права.

У дослідженні розроблено удосконалене визначення поняття національної кримінально-правової юрисдикції України, яке дозволяє врахувати всі (а не лише кримінальну відповідальність) наявні у кримінальному праві заходи впливу: це

сукупність встановлених в інтересах захисту найцінніших об'єктів повноважень України на здійснення заходів щодо криміналізації та пеналізації суспільно небезпечних діянь та регулювання кримінально-правових відносин із урахуванням місця виникнення відповідних юридичних фактів та особливостей суб'єктів, які їх створили. Підкреслено динамічність меж національної кримінально-правової юрисдикції, які можуть як розширювати, так і звужувати коло кримінально-правових відносин, котрі регулюються джерелами внутрішнього кримінального права, що залежить від комплексу факторів руху (розвитку або деградації) кримінальної політики держави, її ставлення до прав і свобод особи, активності в позиції захисту національних інтересів, готовності до міжнародної «антикримінальної» взаємодії з іншими суб'єктами міжнародного права тощо. Продовжено розробку наукових уявлень про співвідношення інституту чинності кримінального законодавства держави й національною кримінально-правовою юрисдикцією як форми (закріплені в КК України (ст.ст. 6–10) та інших держав принципи чинності та дії цього закону у просторі й за колом осіб) та змісту (повноваження й обов'язки України та інших держав на застосування власного кримінального законодавства щодо певного кола кримінально-правових відносин з урахуванням територій їх виникнення та їх суб'єктів).

Висновки та пропозиції, що містяться у дисертації, можуть бути використані: у науково-дослідницькій діяльності (послужить подальшим науковим розробкам питань чинності, дії та застосування вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність); у освітній діяльності (послужить підготовці та розширенню змісту навчальних і методичних видань із кримінального права України, курсів кримінологічної політики, міжнародного кримінального права, викладання цих дисциплін); у правотворчості – (може бути враховано в ході реформування законодавства України про кримінальну відповідальність та удосконалення юрисдикційних приписів КК України); у правозастосуванні (сприятиме тлумаченню юрисдикційних приписів кримінального законодавства працівниками правозастосовних органів та його застосуванню з урахуванням меж національної кримінально-правової юрисдикції).

Ключові слова: національна кримінально-правова юрисдикція, кримінальна політика, кримінальне правопорушення (злочин, кримінальний проступок) в кримінальному та міжнародному праві, покарання, кримінальна відповідальність, Кримінальний кодекс, закон про кримінальну відповідальність (кримінальний закон), принципи територіальної, екстериторіальної та універсальної чинності кримінального закону, зарубіжний та міжнародний досвід, порівняльно-правовий аналіз, кримінальне законодавство країн ЄС, імплементація, права людини, війна, воєнний стан.

ABSTRACT

Riyako Ye. O. The limits of national criminal jurisdiction (comparative study). Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

The dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 081 Law (field of knowledge 08 Law). – V. N. Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Ukraine, Kharkiv, 2026.

The dissertation was written with the aim of obtaining scientifically sound results regarding the current state of theoretical development of the problem of the limits of national criminal jurisdiction and formulating scientifically sound conclusions regarding their optimal establishment in the Criminal Code of Ukraine, taking into account the positive experience of their regulatory regulation by the legislation of foreign states.

The object of the study is the legal relations that ensure the establishment and implementation of the criminal jurisdiction of the state.

The subject of the study is the limits of national criminal jurisdiction in a comparative legal dimension.

The first section of the study analyses the theoretical, socio-political and normative foundations for determining the limits of Ukraine's national criminal jurisdiction. In particular, it traces the current state of theoretical understanding of national criminal jurisdiction and its limits in Ukrainian criminal law, identifies the socio-legal prerequisites for the formation of the limits of Ukraine's national criminal jurisdiction, and reveals the constitutional, international legal and criminal-political aspects of establishing the limits of Ukraine's national criminal jurisdiction.

The second chapter of the work is devoted to the historical and methodological aspects of determining the limits of Ukraine's national criminal jurisdiction and the problems of their understanding in the doctrine of domestic criminal law. It describes the genesis of doctrinal ideas regarding the limits of national criminal jurisdiction and the historical experience of their regulatory regulation in Ukrainian criminal law, it shows the problems of taking into account the limits of national criminal jurisdiction in the theory of criminal law of Ukraine, as well as defines the methodological foundations and proposes the author's methodology for studying the limits of national criminal jurisdiction.

The third section of the dissertation is entirely devoted to a comparative analysis of contemporary legislative experience in regulating the limits of national criminal jurisdiction in foreign countries (based on sectoral legislation in Germany, Austria, France, Poland, Slovakia, the Baltic states (Lithuania, Latvia, Estonia), and some countries of the Black Sea region and the Caucasus (Georgia, Armenia, Azerbaijan, Turkey)).

The scientific novelty of the results obtained lies in the fact that this is the first targeted comprehensive study in Ukraine on the limits of national criminal jurisdiction, in which, with the active use of comparative analysis tools, scientifically sound results have been obtained aimed at assessing the current state and determining the prospects for improving jurisdictional provisions. In particular, the dissertation is the first to take into account the presumption of national criminal jurisdiction belonging to each state as an organisation of public authority responsible for law and order and justice and as a subject of international law, it has been proven that the regulatory norms of domestic criminal law on the validity and effect in space and in terms of the circle of persons of its sources (jurisdictional provisions) do not establish such jurisdiction, but only determine (specify) its limits.

The paper describes for the first time the phenomenon of delegated national criminal jurisdiction, which characterises the power of a state to apply its own criminal law to respond to a criminal offence committed within the jurisdiction of another subject of international law and the method of implementing the principle of 'aut dedere aut judicare' (Parts 3 and 4 of Article 10 of the Criminal Code of Ukraine, § 1 of Article 110 of the Criminal Code of the Republic of Poland, § 65 of the Criminal Code of the Republic of

Austria, Article 113-8-2 of the Criminal Code of the French Republic, Article 13.3 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan); the methods of legislative adjustment of such delegation are defined (the possibility of Ukraine integrating the criminal jurisdiction of other states (except for aggressor states) into its national legal order, provided that it is impossible for the state where the crime was committed to exercise its own criminal jurisdiction over the offender and that the act committed by the offender meets the criteria set out in Article 8 of the Criminal Code of Ukraine). Unlike other related works, this paper identifies types of competition between national criminal jurisdictions (personal, spatial, personal-territorial) and describes ways to resolve (overcome) it, taking into account the jurisdictional provisions of the Criminal Code of Ukraine and the Criminal Codes of some foreign states: unconditional imperative recognition of the results of the actual application of the criminal law of the place where the offence was committed (Criminal Code of Ukraine (only within the limits of the principle of citizenship), Criminal Code of the Republic of Lithuania, Criminal Code of the Republic of Austria, Criminal Code of the Republic of Armenia, Criminal Code of the Republic of Azerbaijan – within the limits of all principles); dispositive recognition of the results of the application of the criminal law of the place where the offence was committed (Criminal Code of Ukraine, with the exception of the principle of citizenship); non-recognition of the results of the application of the criminal law of the place where the offence was committed and re-application of one's own legislation to the person (Criminal Code of the Republic of Turkey (except for the personal principle), Criminal Code of the Republic of Poland); recognition of the criminal jurisdiction of the place where the criminal offence was committed and application of its own legislation within limits that are not stricter than those provided for by the legislation in force in that place (Criminal Code of the Republic of Lithuania). The author proves that the limits of national criminal jurisdiction determine the fundamental admissibility of a particular state's involvement (intervention) in the regulation of criminal law relations, taking into account the analogous powers (jurisdictions) of other states, and also grant its agents the power to apply the norms it has created or to refuse to do so, taking into account the place where the offence was

committed and the legal ties of the person who committed it with that state and other subjects of international law.

The study develops an improved definition of the concept of national criminal jurisdiction in Ukraine, which allows for the consideration of all (and not only criminal liability) measures of influence available in criminal law: this is a set of powers established in the interests of protecting Ukraine's most valuable objects to implement measures for the criminalisation and penalisation of socially dangerous acts and the regulation of criminal law relations, taking into account the place of occurrence of the relevant legal facts and the characteristics of the subjects that created them. The dynamic nature of the boundaries of national criminal jurisdiction is emphasised, which can both expand and narrow the scope of criminal legal relations regulated by sources of domestic criminal law, depending on a complex of factors such as the movement (development or degradation) of the state's criminal policy, its attitude to the rights and freedoms of the individual, its activity in defending national interests, its readiness for international 'anti-criminal' cooperation with other subjects of international law, etc. The development of scientific concepts regarding the relationship between the institution of the validity of a state's criminal legislation and national criminal jurisdiction as a form (enshrined in the Criminal Code of Ukraine (Articles 6–10) and other states, the principles of the validity and effect of this law in space and in relation to persons) and content (the powers and obligations of Ukraine and other states to apply their own criminal legislation to a certain range of criminal law relations, taking into account the territory in which they arise and their subjects).

The conclusions and proposals contained in the dissertation can be used: in scientific research (to serve as a basis for further scientific development of issues of validity, effect and application of domestic legislation on criminal liability); in educational activities (to serve as a basis for the preparation and expansion of the content of educational and methodological publications on criminal law of Ukraine, courses on criminological policy, international criminal law, and the teaching of these disciplines); in law-making (can be taken into account in the reform of Ukrainian legislation on criminal liability and the improvement of jurisdictional provisions of the Criminal Code of Ukraine); in law

enforcement (will facilitate the interpretation of jurisdictional provisions of criminal legislation by law enforcement officials and its application, taking into account the limits of national criminal jurisdiction).

Keywords: national criminal jurisdiction, criminal policy, criminal offence (crime, criminal misdemeanour) in criminal and international law, punishment, criminal liability, Criminal Code, criminal liability law (criminal law), principles of territorial, extraterritorial and universal jurisdiction of criminal law, foreign and international experience, comparative legal analysis, criminal legislation of EU countries, implementation, human rights, war, martial law.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Ріяко Є.О. Особливості визначення територіальних меж національної кримінально-правової юрисдикції в Україні та Німеччині (досвід порівняльного аналізу). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2024. Випуск 38. С. 161–168.

DOI: <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2024-38-18>.

2. Ріяко Є.О. Реалізація національної кримінально-правової юрисдикції щодо правопорушень, вчинених нерезидентами держави за її межами (порівняльний вимір). *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання*. 2025. № 03. Частина 2. С. 450–456. URL: <https://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/334472/323433>.

DOI: <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.03.2.72>.

3. Ріяко Є.О. Національна кримінально-правова юрисдикція та її межі (деякі питання теорії й генезису нормативного регулювання). *Наукові інновації та передові технології* (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2025. Випуск № 8(48). С. 1175–1185. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/issue/view/384/488>.

DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8\(48\)-1175-1185](https://doi.org/10.52058/2786-5274-2025-8(48)-1175-1185).

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. *Ріяко Є.О.* Особливості регламентації національного принципу чинності й дії кримінального закону у просторі в країнах Балтії // Кримінальна політика Європейського Союзу та України: проблеми інтеграції. Збірник тез науково-практичної інтернет-конференції (28 листопада 2022 року, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, юридичний факультет). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. С. 138–142.

2. *Ріяко Є.О.* Деякі проблеми реалізації законодавства України про кримінальну відповідальність за територіальним принципом (національний та міжнародний вимір) // Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 21 квітня 2023 року, ХНУ імені В. Н. Каразіна). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2023. С. 281–283.

3. *Ріяко Є.О.* Нормативні засади кримінально-правової юрисдикції Україні та деяких держав ЄС: порівняльний аналіз та перспективи адаптації // Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 року). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 421–423.

4. *Ріяко Є.О.* Обмеження національної кримінально-правової юрисдикції (деякий досвід порівняльного аналізу) // Юридичні аспекти протидії сучасним загрозам сталому розвитку: тези доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави» (Харків, 07 червня 2024 року). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. С. 240–242.

5. *Ріяко Є.О.* Реалізація національної кримінально-правової юрисдикції за принципом громадянства (досвід порівняльного аналізу законодавства України та Німеччини) // Держава і право в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення в Україні: тези доповідей XVI Міжнародної науково-практичної конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави» (Харків, 04 червня 2025 р.). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. С. 211–213.

ЗМІСТ

Вступ.....	13
Розділ 1. Теоретичні, соціально-політичні й нормативні засади визначення меж національної кримінально-правової юрисдикції України.....	25
1.1. Сучасний стан теоретичного розуміння національної кримінально-правової юрисдикції та її меж у кримінальному праві України.....	25
1.2. Соціально-правові передумови формування меж національної кримінально-правової юрисдикції України.....	44
1.3. Конституційні, міжнародно-правові та кримінально-політичні аспекти встановлення меж національної кримінально-правової юрисдикції України.....	54
Висновки до розділу 1.....	76
Розділ 2. Історичні й методологічні аспекти визначення меж національної кримінально-правової юрисдикції України та проблеми їх розуміння в доктрині вітчизняного кримінального права.....	81
2.1. Генезис доктринальних ідей щодо меж національної кримінально-правової юрисдикції та історичний досвід їх нормативного регулювання у кримінальному праві України.....	81
2.2. Проблеми врахування меж національної кримінально-правової юрисдикції у теорії кримінального права України.....	103
2.3. Методологічні засади та методика дослідження меж національної кримінально-правової юрисдикції.....	117
Висновки до розділу 2.....	129
Розділ 3. Сучасний законодавчий досвід регламентації меж національної кримінально-правової юрисдикції у зарубіжних державах.....	133
3.1. Регламентація меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Німеччини, Австрії, Франції.....	133
3.2. Регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Польщі та Словаччини.....	149
3.3. Регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством країн Балтії.....	157
3.4. Регламентація меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством деяких держав Причорноморського регіону та Закавказзя.....	167
Висновки до розділу 3.....	184
Висновки.....	191
Список використаних джерел.....	200
Додатки.....	227

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Як історично сформована організація публічної влади на певній території держава має права, обов'язки та повноваження щодо осіб, які перебувають з нею у політико-територіальних зв'язках (громадян, підданих), а також і щодо інших суб'єктів міжнародного права. Однією зі здавна відомих компетенцій будь-якої держави є суверенне право визначати, які масові форми поведінки є кримінально протиправними на підвладній території та серед певного контингенту осіб (кримінально-правових резидентів) й встановлювати ефективні й прийнятні засоби впливу на прояви такої поведінки (покарання й інші заходи кримінально-правового характеру). Така діяльність передбачає реалізацію виключних повноважень на соціальний контроль, у тому числі на примус, тобто на застосування легалізованих у належний спосіб, унормованих, погоджених із суспільством і доведених до відома громадян обмежень певних прав і свобод задля захисту прав і свобод фізичних, юридичних осіб, держави та міжнародної безпеки й правопорядку. Безумовно, цей примус має межі та поширюється лише на пене коло осіб, діяти на певних територіях. Встановлення і реалізація державою своєї територіальної і персональної юрисдикції як повноважень щодо регулювання певного кола суспільних відносин (кримінально-правових відносин) не безмежне.

Із часу відновлення державної Незалежності Україна послідовно позиціонує себе як частина демократичної світової спільноти, як повноправний активний учасник загальноєвропейської політики. Попри створювані повномасштабними злочинними воєнними діями країни-агресора перешкоди соціально-економічному розвитку України, спроби зруйнувати національний суверенітет і територіальну цілісність, наша країна продовжує цілеспрямований рух до повноцінної європейської інтеграції. Власне, європейський вектор розвитку став для України єдиним та безальтернативним шляхом удосконалення правової держави та механізмів розвитку громадянського суспільства, захисту прав і свобод людини і громадянина на своїй території. Викладене вимагає від суб'єктів, відповідальних за

функціонування національної правової системи (у тому числі кримінально-правової), уважного й водночас критичного вивчення та, у разі потреби, – інтеграції у вітчизняне законодавство досвіду регулювання й охорони суспільних відносин, а також тих правових і нормативних засобів та прийомів вирішення цих завдань, які використовуються партнерами України по світовому правовому простору. Багатовимірність національних правових систем надає значну кількість позитивних (іноді – й негативних) прикладів вирішення конкретних задач кримінально-правового регулювання та кримінально-правової охорони, які стають перспективними об'єктами для вивчення, аналізу й можливого впровадження у процесі реформування національної кримінально-правової системи в Україні, зокрема, у ході вдосконалення юрисдикційних приписів Кримінального кодексу (далі – КК) України. До таких об'єктів належать і нормативно врегульовані способи визначення меж здійснення державами світу своїх повноважень застосовувати, керуючись внутрішніми джерелами кримінального права і загальновизнаним принципами та нормами міжнародного права, обмеження прав і свобод особи та меж, в яких агенти цих держав (правоохоронні органи, органи кримінальною юстиції та правосуддя) уповноважуються підтримувати певний порядок суспільних відносин на певній території (забезпечувати охорону суспільних відносин, запобігати правопорушенням, реагувати на протиправну (зокрема й кримінальну) поведінку). Визначення таких меж потрібне й для усунення (мінімізації) конкуренції між агентами різних суб'єктів міжнародного права під час виконання правоохоронних функцій та здійснення правосуддя. Нарешті, в світлі перспектив євроінтеграції, в Україні важливо розуміти, яким чином в цій спільноті регулюється розподіл компетенції на встановлення правопорядку кримінально-правовими засобами конкретних її членів, як відбувається взаємодія між кримінально-правовими системами учасниць цієї спільноти.

Фундаментального характеру наукові розвідки, зокрема, й дослідження меж національної кримінально-правової юрисдикції, мають виконуватися з урахуванням наявних наукових розробок, здійснених за різними векторами розвитку кримінального права України: у напрямку розробки методології галузі (Н. Гуторова,

М. Панов, Є. Стрельцов, В. Туляков) основ кримінально-правового регулювання (Д. Балобанова, Ю. Баулін, О. Житний, О. Козаченко, В. Тацій, В. Куц, І. Митрофанов, О. Литвинов, О. Наден, Є. Назимко), кримінально-правової охорони, її засобів й окремих інститутів (В. Бурдін, А. Вознюк, О. Горох, О. Дудоров, О. Кваша, К. Марисюк, А. Музика, Н. Орловська, Р. Орловський, Ю. Пономаренко, М. Хавронюк, А. Яценко, П. Хряпінський, В. Шаблистий) та об'єктів (А. Андрушко, М. Карчевський, В. Кузнецов, Р. Мовчан, В. Павликівський, Л. Палюх, С. Мохончук, С. Харитонов, В. Харченко, О. Храмцов, А. Шульга), якості галузевого законодавства і його застосування (В. Борисов, С. Гусаров, Л. Демидова, В. Навроцький, О. Пащенко), національної та міжнародної кримінальної політики (В. Батиргарєєва, В. Голина, І. Козич, І. Медицький, Ю. Орлов, П. Фріс). Після повномасштабного вторгнення російського агресора на територію України і початку війни загострилися питання регулювання правовідносин крізь призму міжнародного кримінального права, проблеми дії кримінального права України на тимчасово окупованих країною-агресором територіях та після їх звільнення (М. Буроменський, А. Блага, Н. Зелінська, О. Мартиненко, Т. Сироїд та ін.). Окремої згадки заслуговують вітчизняні фахівці, які виконували масштабні дослідження з однорідної проблематики (перш за все це О. Моїсєєв, В. Кедик, Т. Ковальова). Втім, попри значний внесок згаданих та інших фахівців у розвиток зазначених дослідницьких напрямків, слід визнати, що невинний суспільний розвиток висуває перед юридичною наукою (і кримінально-правовою в тому числі) нові виклики, які вимагають переосмислювати і уточнювати як відомі вже складові кримінально-правової реальності, так і переносити (екстраполювати) на різні елементи національної кримінально-правової системи нові реалії й замислюватися над її (системи) функціонуванням з урахуванням актуальних змін і трансформацій суспільно-політичного буття. Стає все більше активних обставин (чинників), які мають підвищувати інтерес до такої проблематики, змінюється політична, соціально-економічна, правова і безпекова реальність, в якій наразі Україна буде свій шлях як суверенна, правова, демократична й соціально орієнтована європейська держава, в сучасних умовах, яка вимушена у повномасштабній війні з російським

агресором відстоювати свій суверенітет та територіальну цілісність, зокрема й чітко окреслювати межі національної кримінально-правової юрисдикції.

Зазначені вище обставини попередньо визначили тематику цього дослідження як актуальну і мало розроблену правничою доктриною, вплинули на формування його мети, дослідницьких гіпотез та завдань, на контури об'єкта й предмета, зумовили вибір методів дослідження, його структуру.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дослідження та його результати узгоджуються із положеннями Комплексного стратегічного плану реформування органів правопорядку як частини сектору безпеки і оборони України на 2023 – 2027 роки, затвердженого Указом Президента України №273/2023, Переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 31 грудня року, наступного після припинення або скасування воєнного стану в Україні, затвердженого постановою Кабінету міністрів України від 30.04.2024 р. № 476, Плану заходів із виконання обов'язків та зобов'язань України, що випливають з її членства в Раді Європи (Указ Президента України від 12.01.2011 р. № 24/2011), заходами з виконання Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони (Розділ III Юстиція, свобода та безпека), розвивають результати європейського освітнього проекту Модуль Жан Моне 611432-EPP-1-2019-1-UA-EPPJMO-MODULE «Criminal policy of the European Union / «Кримінальна політика ЄС», виконаного на кафедрі кримінально-правових дисциплін юридичного факультету ХНУ імені В.Н. Каразіна.

Тему дисертації затверджено вченою радою юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна 20 жовтня 2022 року (протокол № 3).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дослідження є одержання науково обґрунтованих результатів, що дозволяють оцінити сучасний стан теоретичної розробки проблеми меж національної кримінально-правової юрисдикції і формулювання науково обґрунтованих висновків щодо їх оптимального

встановлення в КК України з урахуванням позитивного досвіду їх нормативного регулювання законодавством зарубіжних держав.

З урахуванням поставленої мети в цій роботі було поставлено й забезпечено послідовне вирішення наступних завдань дослідження:

- охарактеризувати сучасний стан теоретичного розуміння національної кримінально-правової юрисдикції та її меж у кримінальному праві України;
- розкрити соціально-правові передумови формування меж національної кримінально-правової юрисдикції України;
- описати конституційні, міжнародно-правові та кримінально-політичні аспекти встановлення меж національної кримінально-правової юрисдикції України;
- відстежити хід розвитку доктринальних ідей щодо меж національної кримінально-правової юрисдикції та історичний досвід їх нормативного регулювання у кримінальному праві України;
- виявити проблеми врахування меж національної кримінально-правової юрисдикції у теорії кримінального права України;
- визначити методологічні засади та методіку дослідження меж національної кримінально-правової юрисдикції;
- детально проаналізувати сучасний законодавчий досвід регламентації меж національної кримінально-правової юрисдикції у деяких зарубіжних країнах (Німеччині, Австрії, Франції, Польщі, Словаччині, Естонії, Литві, Латвії, Туреччині, Грузії, Вірменії, Азербайджані);
- на основі порівняння способів регламентації меж національної кримінально-правової юрисдикції у деяких зарубіжних країнах та в Україні сформулювати рекомендації щодо вдосконалення юрисдикційних приписів КК України.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що забезпечують встановлення та реалізацію кримінально-правової юрисдикції держави.

Предметом дослідження є межі національної кримінально-правової юрисдикції у порівняльно-правовому вимірі.

Методи дослідження. Формування оптимального композиційного підходу у цьому дослідженні забезпечене інтеграцією до його методологічного

інструментарію традиційних загальних та спеціальнонаукових засобів наукового пізнання, якими є діалектичний, юридичний (догматичний), філологічний, системний, історико-правовий методи. Діалектичний метод (який застосовувався у всіх підрозділах першого й другого розділів) дозволив охарактеризувати засадничі складові досліджуваної проблеми (категорії держави, влади карати, права карати, закону, чинності й дії закону тощо) та виявити юридичну природу феномену національної кримінально-правової юрисдикції і її меж через норми та категорії діалектики (причина та наслідок, необхідність та випадковість, можливість і дійсність, явище й сутність, зміст і форма). За допомогою системно-структурного методу (який застосовано у підрозділах 1.2, 1.3, 2.2, 3.1–3.4) виявлено систему правил (норм), які визначають межі національної кримінально-правової юрисдикції та визначено її структуру та її елементи, а також показано її співвідношення з суміжними категоріями (такими як «чинність закону про кримінальну відповідальність», «міжнародна кримінальна юрисдикція»). Він же дозволяє оцінити логічність, цілісність, завершеність системи правових норм, які визначають ці межі, виявити її недоліки й прогалини й сформулювати пропозиції щодо удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність (підрозділи 1.1, 2.1, 3.4, висновки до розділів, загальні висновки). Історичний (історично-правовий) метод в цьому дослідженні дозволив відслідкувати шлях розвитку вчення про кримінальну юрисдикцію в міжнародному праві та у кримінальному праві, з'ясувати особливості визначення меж національної кримінально-правової юрисдикції у різні періоди історії розвитку кримінального законодавства України (підрозділи 1.1, 2.1). Догматичний (юридичний) метод надав можливість з'ясувати логічну обґрунтованість та відповідність побудови правових норм, юридичних конструкцій та інших нормативно-правових утворень кримінального права законам і правилам формальної логіки, синтаксису й використовувався при систематизації кримінально-правових норм, визначені певних термінів та тлумаченні понять (підрозділи 1.1, 1.2, 1.3, 2.1). Герменевтичний метод сприяє розумінню глибинного змісту принципів визначення меж національної кримінально-правової юрисдикції шляхом інтерпретацій (тлумачення) норм вітчизняного законодавства про кримінальну

відповідальність, приписів зарубіжного кримінального та міжнародного права з урахуванням контекстів та історії питання (всі розділи дисертації). Догматичний (юридичний, формально-логічний) метод дозволив здійснювати коментування текстів вітчизняного й зарубіжного кримінального законодавства, визначити крізь призму законів і правил формальної логіки й синтаксису обґрунтованість юридичних конструкцій, які забезпечують встановлення меж національної кримінально-правової юрисдикції (засовувався у підрозділах 1.2, 1.3, 2.1, 2.3, розділі 3). Враховуючи специфіку предмету дослідження акцент зроблено на порівняльно-правовому (компаративістському, компаративно-правовому) методі як пізнавальному засобі аналізу проблеми (підрозділи 3.1, 3.2, 3.3, 3.4), який дозволив одержати релевантні висновки щодо стану регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції в Україні та перспективу змін у законодавство про кримінальну відповідальність в цій частині.

Нормативно-правова основа дисертації складається з вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність (КК України), іншого законодавства (Конституція України, законодавство про громадянство та правовий статус особи в Україні, про державний кордон тощо), міжнародних договорів України, джерел кримінального права низки країн світу.

Науково-теоретичні засади дослідження утворюють публікації вітчизняних і зарубіжних фахівців з теорії права та держави, історії держави та права, з міжнародного права, з конституційного права, з адміністративного права а також з кримінального права (внутрішнього та міжнародного).

Емпіричну основу дисертації становить офіційна статистика Офісу Генерального прокурора за 2021–2025 роки.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що воно є першим в Україні цільовим комплексним дослідженням меж національної кримінально-правової юрисдикції, в якому з активним використанням інструментарію компаративного аналізу одержано науково обґрунтовані результати, спрямовані на оцінку сучасного стану та визначення перспектив удосконалення юрисдикційних

приписів. Зокрема, до основних положень, які характеризують новизну дослідження, належать результати, які дозволяють стверджувати, що в дисертації:

Вперше:

– з урахуванням презумпції приналежності національної кримінально-правової юрисдикції кожній державі як організації публічної влади, відповідальної за правопорядок і правосуддя та як суб'єкта міжнародного права, доведено, що регулятивні норми внутрішнього кримінального права про чинність та дію у просторі й за колом осіб його джерел (юрисдикційні приписи) не встановлюють таку юрисдикцію, а лише визначають (конкретизують) її межі;

– описано феномен делегованої національної кримінально-правової юрисдикції, який характеризує повноваження застосування державою місця фактичного перебування правопорушника власного кримінального права для реагування на кримінальне правопорушення, вчинене в межах юрисдикції іншого суб'єкта міжнародного права та способу реалізації принципу «*aut dedere aut judicare*» (ч. 3, 4 ст. 10 КК України, § 1 ст. 110 КК Республіки Польща, § 65 КК Австрійської Республіки, ст. 113-8-2 КК Французької Республіки, ст. 13.3 КК Азербайджанської Республіки); визначено способи законодавчого коригування такого делегування (можливість інтеграції Україною у національний правопорядок кримінальної юрисдикції інших держав (крім держав-агресорів) за умови неможливості забезпечення реалізації щодо правопорушника власної кримінально-правової юрисдикції державою місця скоєння злочину та відповідності вчиненого ним діяння критеріям, передбаченим ст. 8 КК України);

– визначено види конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій (персональна, просторова, персонально-територіальна) та описано способи її вирішення (подолання) з урахуванням юрисдикційних приписів КК України та КК деяких іноземних держав: безумовне імперативне визнання результатів фактичного застосування кримінального права місця вчинення правопорушення (КК України (лише в межах принципу громадянства), КК Литовської Республіки, КК Австрійської Республіки, КК Республіки Вірменія, КК Азербайджанської Республіки – у межах всіх принципів); диспозитивне визнання результатів

застосування кримінального права місця вчинення правопорушення (КК України за винятком принципу громадянства); невизнання результатів застосування кримінального права місця вчинення правопорушення та повторне застосування до особи власного законодавства (КК Турецької Республіки (крім персонального принципу), КК Республіки Польща,); визнання кримінально-правової юрисдикції місця вчинення кримінального правопорушення та застосування власного законодавства в межах, що не є суворішими за передбачені законодавством, яке діє в цьому місці (КК Литовської Республіки);

– доведено, що межі національної кримінально-правової юрисдикції позначають принципову допустимість включення (втручання) конкретної держави у регулювання кримінально-правових відносин, з урахуванням аналогічних повноважень (юрисдикцій) інших держав, а також надають повноваження її агентам застосовувати створені нею норми чи відмовлятися від цього з урахуванням місця вчинення правопорушення та правових зв'язків особи, яка його вчинила, з цією державою та іншими суб'єктами міжнародного права;

Удосконалено:

– визначення поняття національної кримінально-правової юрисдикції України, яке дозволяє врахувати всі (а не лише кримінальну відповідальність) наявні у кримінальному праві заходи впливу: це сукупність встановлених в інтересах захисту найцінніших об'єктів повноважень України на здійснення заходів щодо криміналізації та пеналізації суспільно небезпечних діянь та регулювання кримінально-правових відносин із урахуванням місця виникнення відповідних юридичних фактів та особливостей суб'єктів, які їх створили;

– визнання динамічності меж національної кримінально-правової юрисдикції, які можуть як розширювати, так і звужувати коло кримінально-правових відносин, котрі регулюються джерелами внутрішнього кримінального права, що залежить від комплексу факторів руху (розвитку або деградації) кримінальної політики держави, її ставлення до прав і свобод особи, активності в позиції захисту національних інтересів, готовності до міжнародної «антикримінальної» взаємодії з іншими суб'єктами міжнародного права тощо;

– наукові уявлення про співвідношення інституту чинності кримінального законодавства держави й національною кримінально-правовою юрисдикцією як форми (закріплені в КК України та інших держав принципи чинності та дії цього закону у просторі й за колом осіб) та змісту (повноваження й обов’язки України та інших держав на застосування власного кримінального законодавства щодо певного кола кримінально-правових відносин з урахуванням територій їх виникнення та їх суб’єктів);

Дістали подальшого розвитку:

– критична оцінка способу визначення меж національної кримінально-правової юрисдикції в нормах КК України про територіальний принцип його чинності та прийнятні способи щодо деталізації територій, які ним охоплюються, з урахуванням законодавчого досвіду іноземних держав (морські судна й повітряні судна – КК ФРН, КК Австрії, КК Польщі, КК Словаччини, КК Латвії, КК Литви, ПК Естонії, КК Вірменії, КК Франції, КК Туреччини, КК Грузії, КК Азербайджану), віртуальний простір (КК Франції), стаціонарні платформи, побудовані виключно в межах території держави або в промислових зонах (КК Туреччини), територія офіційних закордонних представництв (посольств, консульств) держави (КК Грузії);

– положення щодо відмінностей кола «кримінально-правових резидентів» у джерелах кримінального права різних держав в межах персонального принципу (принципу громадянства): громадяни держави, які були ними на момент вчинення діяння (в КК України та в КК всіх держав, законодавство яких досліджено); особи, які набули громадянства після вчинення діяння (КК Німеччини, КК Франції, КК Австрії), іноземці, які отримали дозвіл на постійне проживання (КК Словаччини, КК Латвії); особи з подвійним громадянством, особи, які проживають в державі в статусі біженця, особи, які шукають притулку або отримали притулок (КК Вірменії);

– сформульовані з урахуванням результатів порівняльного аналізу пропозиції щодо вдосконалення засобів законодавчого врегулювання конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій шляхом введення до юрисдикційних приписів (ст. 6 та ст. 8 КК України) відповідних «антиконкурентних приписів», які б

унеможливили повторну реалізацію Україною власної кримінально-правової юрисдикції після фактичної її реалізації іншим суб'єктом міжнародного права;

– аргументи щодо способу оптимального нормативного встановлення у законодавстві України меж національної кримінально-правової юрисдикції за прикладом законодавства іноземних держав (ФРН, Польщі, Франції, Австрії, Естонії) шляхом заміни в юрисдикційних приписах вузької за змістом конструкції «особа підлягає кримінальній відповідальності за КК України, якщо [...]» та заміну її конструкцією «цей Кодекс застосовується, якщо [...]».

Практичне значення отриманих результатів. Висновки і пропозиції дослідження можуть бути використані:

Висновки та пропозиції, що містяться у роботі, можуть бути використані:

– у науково-дослідницькій діяльності – послужить подальшим науковим розробкам питань чинності, дії та застосування вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність (акт упровадження в діяльність Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України від 02.12.2025 року);

– у освітній діяльності – послужить підготовці та розширенню змісту навчальних і методичних видань із кримінального права України, курсів кримінологічної політики, міжнародного кримінального права, викладання цих дисциплін (акт упровадження в освітню діяльність юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна від 16.12.2025 року);

– у правотворчості – може бути врахований в ході реформування законодавства України про кримінальну відповідальність (удосконалення юрисдикційних приписів КК);

– у правозастосуванні – сприятиме тлумаченню юрисдикційних приписів кримінального законодавства працівниками правозастосовних органів та його застосуванню з урахуванням меж національної кримінально-правової юрисдикції.

Особистий внесок здобувача. Дослідження виконано здобувачем самостійно. Викладені у дисертації положення, які виносяться на захист, розроблено ним особисто. Для перекладу кримінально-правових актів інших держав з іноземних мов

(розділ 3 дисертації) використовувалися сервіси машинного перекладу на основі штучного інтелекту «DeepL Translate» і «Google Translate» шляхом подвійної перевірки точності перекладу першоджерел (що відповідає п. 6.3 Політики Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна щодо використання штучного інтелекту, затвердженої рішенням Вченої ради Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна від 26 січня 2026 року, протокол № 2).

Апробація матеріалів дисертації. Наукові результати, одержані в дисертаційному дослідженні, апробовано шляхом їх доповіді на п'яти наукових заходах: науково-практичній конференції «Кримінальна політика Європейського Союзу та України: проблеми інтеграції» (28 листопада 2022 року, Харків, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна); міжнародній науково-практичній конференції «Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України» (21 квітня 2023 року, Харків, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна); міжвузівській науково-практичній конференції «Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку» (27 жовтня 2023 року, Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, юридичні факультети ХНУ ім. В. Н. Каразіна, ЛНУ ім. І. Франка, Чернівецького, Запорізького, Ужгородського та Одеського національних університетів); XV Міжнародній науково-практичній конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави: Юридичні аспекти протидії сучасним загрозам сталому розвитку» (07 червня 2024 року, Харків, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна); XVI Міжнародній науково-практичній конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави: Держава і право в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення в Україні» (04 червня 2025 року, Харків, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна).

Структура та обсяг дисертації. Рукопис в цілому складається з анотації, вступу, трьох розділів, що включають десять підрозділів, а також висновків, списку використаних джерел і 2-х додатків. Загальний обсяг дисертації – 233 сторінки, з

яких основний текст – 187 сторінок, список використаних джерел (232 найменування) – на 24-х сторінках, додатки – на 10-ти сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ, СОЦІАЛЬНО-ПОЛІТИЧНІ Й НОРМАТИВНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ НАЦІОНАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ УКРАЇНИ

1.1. Сучасний стан теоретичного розуміння національної кримінально-правової юрисдикції та її меж у кримінальному праві України

Заявлена в дисертаційній праці проблематика дослідження вимагає передусім визначити підходи до розуміння кримінально-правової юрисдикції як вихідної категорії у процесі розуміння встановлення її меж.

Згідно зі словником іншомовних слів слово юрисдикція (лат. *jurisdictio* від *jus* (*juris*) – «право» та *dico* – «проголошую») – це «повноваження давати правову оцінку фактам, розв'язувати правові питання»[200, с. 566], «право чинити суд, вирішувати правові питання, ...сфера, на яку поширюється це право»[201, с. 999]. У Глосарії юридичних термінів поняттям «юрисдикція» позначається «територія та сфери, на які поширюються юридичні повноваження суду. Юрисдикція може стосуватися географічної території, часових рамок, предмета справи або характеру сторін у справі»[52, с. 50].

Як відзначається в спеціальній літературі, у правовій доктрині, вітчизняному і зарубіжному законодавстві поняттям юрисдикції зазвичай позначаються «право здійснювати суд», «підсудність», «сферу дії суду», «владне повноваження судити примусовим для сторін чином», «місцевість, на яку поширюється таке право»[21, с. 48]. На цім вказується також, що історично категорія юрисдикції виникла та розвивалася як антипод свавілля та порушенню прав (так, у Давньому Римі це поняття позначало правосуддя, судочинство, застосування належною владою встановлених правил та вирішення конфлікту, «підкріплене владою право на винесення судження, яке визнається законним»)[21, с. 45–56].

Як бачимо, первинне значення цього базового для цього дослідження терміну скоріше процесуальне; ним позначається компетенція певного суб'єкта владних повноважень. Саме в цьому розумінні він нерідко використовується й у загальнотеоретичній правничій літературі. Наприклад, П. Рабінович вказує: правові колізії розв'язуються шляхом визнання й здійснення «владної юрисдикції певних органів, спеціально уповноважених давати обов'язкові для зацікавлених суб'єктів роз'яснення відповідних приписів юридичного об'єктивного права»[178, с. 45], а В. Бринцев, посилаючись на відомого в минулому теоретика права С. Алексєєва, зазначає, що у класичній теорії держави та права юрисдикція позначає «діяльність компетентних органів, які уповноважені на розгляд юридичних справ і виконання по них юридично обов'язкових рішень»[36, с. 81].

Нині поняття юрисдикція використовується у процесуальних кодексах у значенні «підсудність»; позначає коло справ, що підлягають розглядові та вирішенню у судах. У Кримінальному кодексі України (далі – КК України) термін «юрисдикція» (чи «кримінально-правова юрисдикція») не використовується. Втім, це не означає, що сфера обігу зазначеного терміну не стосується категоріального апарату матеріального кримінального права. Так, на початку дослідження ми звернулися до авторитетних енциклопедично-довідкових вітчизняних джерел, в яких зафіксовано сучасний стан науково-понятійного апарату вітчизняної кримінально-правової та кримінологічної науки (було проаналізовано видання «Велика українська кримінологічна енциклопедія»[42], том «Кримінальне право» Великої української юридичної енциклопедії[43], а також один зі словників із Загальної кримінального права)[61].

Слід визнати, що на сторінках зазначених видань поки що відсутні релевантні оглядові статті, що характеризували би саме національну кримінально-правову юрисдикцію як самостійну галузеву категорію. Водночас, нами було відзначено численні випадки використання фахівцями з матеріального кримінального права України категорій «юрисдикція», «юрисдикція держави», «кримінальна юрисдикція», а також «юрисдикція України щодо злочинів» тощо.

Так, у ряді випадків автори вживали його саме у первинному (процесуальному) значенні, згадуючи під час висвітлення тих чи інших кримінально-правових категорій юрисдикцію як обсяг повноважень певного правозастосовного (перш за все судового) органу (міжнародного або вітчизняного). Наприклад, у статті «Чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі» В. Борисов пише про виключення з-під юрисдикції судової влади України осіб, які користуються дипломатичним імунітетом (ч. 4 ст. 6 КК України)[33, с. 1020], а у статті «Тлумачення закону про кримінальну відповідальність» – про загальну юрисдикцію суду[32, с. 962]; у статті «Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни» М. Хавронюк згадує про юрисдикцію Міжнародного кримінального суду стосовно злочину агресії[220, с. 688–690]); у статті «Невиконання судового рішення» В. Козак вказує на повноваження суду будь-якої юрисдикції[99, с. 245]; в статті «Примусове лікування» А. Музика описує процедуру припинення примусового лікування шляхом клопотання до місцевого суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться спеціалізована установа [144, с. 809], а у статті «Примусові заходи виховного характеру» – процедуру звернення до суду, в межах територіальної юрисдикції якого знаходиться спеціальна навчально-виховна установа[145, с. 812].

Водночас, фахівці з кримінального права використовують поняття юрисдикції (у т.ч. національної юрисдикції) й у більш широкому значенні – загальнотеоретичному, міжнародно-правовому та конституційно-правовому: як поширення (встановлення, проголошення) влади держави. Так, у статті «Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України» О. Бантишев та О. Шамара називають передачу частини території України під юрисдикцію іншої держави формою зазначеного кримінального правопорушення[24, с. 778]; у статті «Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій Г. Анісімов пише про зобов'язання України гарантувати кожному, хто перебуває під її юрисдикцією, права і свободи, визначені Конвенцією про захист прав людини та основоположних свобод)[22, с. 757]; у статті «Мародерство» М. Хавронюк пише про посягання на підводну культурну спадщину, зокрема яка

перебуває за межами національної юрисдикції[216, с. 500]; у статті «Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987» А. Савченко вказує про допуск державою до інспектування місця, яке знаходиться під її юрисдикцією[190, с. 186–189]

Згадується на сторінках зазначеного видання й категорія «кримінальна юрисдикція». Так, у статті про міжнародні злочини О. Житний вказує на можливість притягнення винного (фізичної особи) до кримінальної відповідальності міжнародним органом кримінальної юрисдикції[76, с. 519–521], у статті «Міжнародна асоціація кримінального права» А. Музика згадує про ідею формування міжнародної кримінальної юрисдикції в контексті механізму розслідування міжнародних злочинів[143, с. 515].

У глосарії матеріального кримінального права України застосовуються також словосполучення «юрисдикція держави щодо злочину», «кримінальна юрисдикція держави» у контексті поширення державою власного законодавства на певні факти чи суб'єктів, при чому не абстрактно «державної влади в цілому», а саме галузевого (кримінального) законодавства держави на певні кримінально-правові відносини. Так, у статті «Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988» О. Мережко пише про встановлення юрисдикції держави щодо злочину (якщо його вчинено проти судна чи на борту судна, що плаває під прапором цієї держави під час вчинення цього злочину тощо) (п. 2 ст. 6)»[134, с. 426]; у статті «Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970» І. Самощенко згадує про кримінальну юрисдикцію держав-учасниць, яка встановлюється щодо вчиненого злочину у випадках, зазначених нормами міжнародного права (наприклад, злочин вчинено на території цієї держави; злочин вчинено проти або на борту повітряного судна, зареєстрованого у даній державі; повітряне судно, на борту якого вчинено злочин, здійснює посадку на його території і передбачуваний злочинець ще перебуває на борту; злочин вчинено проти або на борту повітряного судна, зданого в оренду без екіпажу орендарем, основне місце діяльності якого або, якщо він не має місця діяльності, постійне місцеперебування якого знаходиться в цій державі; злочин

вчинений громадянином цієї держави)[191, с. 426, 427]; у статті «Конвенційні злочини» О. Житний вказує про таку особливість таких правопорушень, як «встановлення щодо них універсальної кримінально-правової юрисдикції» з посиланням при цьому саме на законодавство України про кримінальну відповідальність (ст. 8 КК України) [74, с. 423, 424]; у статті «Відповідальність кримінальна» В. Грищук згадує про виключення можливості притягнення особи до такої відповідальності унаслідок наявності дипломатичного імунітету згідно з міжнародним правом, завдяки чому вона не підлягає кримінальній юрисдикції України без згоди акредитуючої сторони[55, с. 87]; у статті «Видача злочинця» В. Борисов пише про обмеження на видачу громадян України до іншої національної юрисдикції (в цьому випадку мається на увазі саме юрисдикція кримінально-правова, адже вона згадується в контексті проблематики видачі особи іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності)[31, с. 60].

Словник із Загальної частини кримінального права окремого визначення кримінально-правової юрисдикції (або національної кримінально-правової юрисдикції) також не містить. Водночас, при розкритті елементу універсального (космополітичного) принципу чинності кримінального закону в просторі зазначається, що «глави дипломатичних представництв та члени дипломатичних представництв інших держав в Україні... підлягають кримінальній юрисдикції України лише у разі чітко висловленої згоди на це акредитуючої держави»[61, с. 73]; у іншому місці ідеться про міжнародний злочин як про такий, «щодо якого міжнародними договорами, учасницею яких є Україна, передбачена універсальна (тобто така, що не залежить від місця вчинення злочину і громадянства винної особи) юрисдикція»[61, с. 204]; ще в іншому вказується про об'єкти, що не є територією України, але на які за певних умов «поширюються юрисдикція і сфера застосування кримінального законодавства України»[61, с. 370].

Як бачимо, у сучасних кримінально-правових глосаріях базова категорія «юрисдикція» є поширеною та використовується у різних значеннях – як у процесуальному й конституційно-правовому (право держави, повноваження суду), так і в матеріально-правовому (як поширення дії кримінального закону держави на

певні діяння чи осіб) сенсі. Водночас, у спеціалізованому термінологічному апараті матеріального кримінального права бачимо також поняття «кримінально-правова юрисдикція», «міжнародна кримінально-правова юрисдикція», «кримінально-правова юрисдикція держави», «кримінально-правова юрисдикція України».

Категорія кримінальної (кримінально-правової) юрисдикції та однорідні категорії використовується також у джерелах з міжнародного кримінального права і розробляється міжнародно-правовою доктриною, де її розглядають і на національному, і на міжнародному рівнях. Так, авторитетний український фахівець з міжнародного права М. Буроменський зазначає, що «під міжнародною кримінальною юрисдикцією слід розуміти право міжнародного судового органу розглядати і вирішувати кримінальні справи відповідно до своєї компетенції»[40, с. 365]. Як бачимо, в цьому випадку досліджувана категорія розглядається у процесуальному сенсі – як повноваження певного органу розглядати справи. У такому ж значенні її використано у назві Міжнародної конвенції про уніфікацію деяких правил про кримінальну юрисдикцію у справах про зіткнення суден та інші події, пов'язані із судноплавством 1952 р., у ст. 1 якої вказано, що «у разі зіткнення або будь-якої іншої події в галузі судноплавства, яка пов'язана з морським судном і тягне за собою кримінальну або дисциплінарну відповідальність капітана або будь-якого іншого службовця на судні особи, кримінальне або дисциплінарне переслідування може бути порушене тільки перед судовою або адміністративною владою держави, під прапором якого судно події»[135].

Н. Дрьоміна-Волок описала міжнародну кримінальну юрисдикцію також у процесуальному значенні – як повноваження міжнародних судів та трибуналів (від міжнародного процесу 1474 р., в якому було засуджено за порушення законів і звичаїв війни Петера ван Хагенбака, і до Нюрнберзького та Токійського міжнародних воєнних трибуналів, які діяли за результатами Другої світової війни, міжнародних трибуналів *ad hoc*, які розглядали злочини проти людяності, вчинені в колишній Югославії й Руанді, а також Міжнародного кримінального суду як постійно діючої установи міжнародної кримінальної юстиції)[62, с. 226–234]. У колективному навчальному виданні «Теорія та практика міжнародного

кримінального права» (2017 р.) зазначена авторка описує становлення теорії кримінальної юрисдикції держав як категорії міжнародного кримінального права вже у матеріально-правовому сенсі. На цім, хоч оформленого у вигляді дефініції визначення поняття кримінальної юрисдикції держави в цьому випадку не надається, але привертає увагу, що вона (з урахуванням позицій правників минулого – фахівців з міжнародного й національного кримінального права А. Кассезе, Ф. Мартенса, М. Таганцева, Абегга, К. Льюса, Л. Опенгейма, Ф. Ліста) пов’язується з такими явищами, як правомочність держави притягати до кримінальної відповідальності осіб, компетенція суду місця вчинення злочину здійснювати переслідування і покарання злочинів, право держави карати за злочин, вчинений поза її сферою, інтерес держави у покаранні злочинів, вчинених на території іншої держави, кримінальна компетенція держави, кримінально-каральна влада держави, обов’язок і право держави карати не тільки за злочини, вчинені на її території, але й за злочини своїх підданих, скоєних за кордоном, перехід кримінального права кордонів власної держави тощо[204, с. 38–46].

У авторському курсі міжнародного кримінального права Т. Сироїд детально характеризує юрисдикцію держав щодо покарання винних у злочинах міжнародного характеру (тобто таку, що реалізується щодо кримінально-правових відносин, по суті – кримінальну юрисдикцію). Так, зазначена авторка виділяє, зокрема, наступні види кримінальної юрисдикції: альтернативна (коли справа про злочин розглядається у державі, на території якої вчинено найтяжче діяння), територіальна (коли злочин вчинено на території держави, яка й виступає обвинувачем), екстериторіальна (яка надає повноваження державі за межами її території)[194, с. 76, 77]. У інших виданнях з міжнародного кримінального права фахівцями вказується також, що держава, на території якої вчинено кримінальне правопорушення, «має пріоритетні повноваження щодо юрисдикції над злочиним, або так званий “принцип територіальності”»[169, с. 14]. Як бачимо, у цьому випадку ідеться про юрисдикцію щодо злочинів у матеріальному сенсі, тобто про кримінально-правову юрисдикцію держави.

Водночас, вже в матеріально-правовому значенні про юрисдикцію говориться у ст. 15 Конвенції ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р., яка передбачає, що «держава-учасник застосовує свою юрисдикцію, якщо кримінальне правопорушення вчинено громадянином цієї держави... чи особою без громадянства, яка зазвичай проживає на її території»[103]. У матеріально-правовому аспекті ця категорія використана й у тексті Конвенції про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 року, в ч. 3 ст. 4 якої вказується, що вона «не виключає здійснення будь-якої кримінальної юрисдикції відповідно до національного законодавства»[104]. Отже, у наведених джерелах міжнародного кримінального права ідеться саме про національну кримінально-правову юрисдикцію.

У публікації В. Попка «Кримінально-правова юрисдикція та її принципи у транснаціональному кримінальному праві» (2019 рік) автор визначає її як «владу держави видавати норми кримінального права і забезпечувати їх застосування»[167, с. 241]. Заслуговує на особливу увагу думка зазначеного дослідника, що «оскільки жодна спеціалізована конвенція, спрямована на протидію транснаціональній злочинності, не виключає можливості здійснення державою-учасницею будь-якого виду кримінальної юрисдикції, встановленої відповідно до свого внутрішнього законодавства (підкреслено мною – Є.Р.), велике практичне значення має внутрішньодержавне правове закріплення всіх вірогідних способів установа юрисдикції. Це своєю чергою вимагає постійного моніторингу окремих положень внутрішнього права в частині закріплення релевантних основ кримінальної юрисдикції держави»[167, с. 241]. Підкреслимо, що автор розмежовує кримінальну юрисдикцію держави та способи (основи) її встановлення у внутрішньому законодавстві.

За результатами аналізу спеціалізованої кримінально-правової літератури слід зробити висновок, що у кримінальному праві України найбільший внесок в розробку категорії національної кримінально-правової юрисдикції здійснив О. Моїсеєв. Цей дослідник чи не першим в новітньому періоді розвитку вітчизняного кримінального права використав її у предметі дисертаційного дослідження

«Кримінально-правова юрисдикція України щодо злочинів, вчинених за її межами» (захищеному у 2007 році зі спеціальності 12.00.08 (підкреслимо, що зазначена робота виконана саме з кримінального права України, а не з міжнародного кримінального права) та сформулював її визначення. Так, в своїй дисертації О. Моїсєєв послідовно розглянув поняття та види кримінально-правової юрисдикції; поняття та види принципів кримінально-правової юрисдикції України; поняття злочину (за оновленою термінологією – кримінального правопорушення), вчиненого за межами України; екстратериторіальну кримінально-правову юрисдикцію України згідно принципу громадянства; підстави законодавчого закріплення принципу громадянства в кримінальному законі України; осіб, на яких поширюється кримінально-правова юрисдикція України згідно принципу громадянства; злочини (кримінальні правопорушення), на які поширюється кримінально-правова юрисдикція України згідно принципу громадянства; екстратериторіальну кримінально-правову юрисдикцію України згідно принципу міжнародних договорів; екстратериторіальну кримінально-правову юрисдикцію України згідно принципу захисту[140].

О. Моїсєєвим уперше в сучасному кримінальному праві України було визначено поняття «кримінально-правова юрисдикція України» як «сукупність повноважень держави, закріплених у кримінальному законі та міжнародних договорах України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо визначення кола осіб, які, перебуваючи на певних територіях та об'єктах, при вчиненні певних злочинів підлягають кримінальній відповідальності на підставі КК України»[141, с. 3]. Зазначеному досліднику належить і визначення ознак кримінальної юрисдикції: а) її утворюють повноваження, згідно з якими органи кримінальної юстиції/правосуддя визначають можливість поширення на конкретну ситуацію кримінально-правову юрисдикцію України, тобто вирішують, чи мають певні особи у разі вчинення певних кримінальних правопорушень на певних територіях/об'єктах підлягати кримінальній відповідальності згідно із КК України.; б) такі повноваження зафіксовано виключно у законі про кримінальну відповідальність, а також у міжнародних договорах України, згода на обов'язковість

яких надана парламентом; в) перелік цих повноважень вичерпний та не підлягає поширювальному тлумаченню (тобто на підставі правил, закріплені у інших, аніж наведені вище, джерелах, особа не може бути притягнута до відповідальності в Україні). На цім О. Моїсеєвим було запропоновано використовувати зазначений термін для визначення множини правил, якими характеризують зміст терміну «чинність (дія) кримінального закону у просторі»[140, с. 10, 11]. Отже, засади національної кримінальної (кримінально-правової) юрисдикції дослідником недвозначно пов'язуються із просторовим поширенням дії національного законодавства про кримінальну відповідальність.

У своїй дисертації «Універсальний та реальний принципи чинності закону України про кримінальну відповідальність у просторі» В. Кедик висвітлює проблеми чинності КК України за зазначеними принципами та досить часто використовує поняття, які стосуються саме юрисдикції держави в царині застосування внутрішнього кримінального права. Втім, загального поняття кримінально-правової юрисдикції держави авторкою не надається. Водночас, в зазначеній роботі міститься зауваження (здійснене під час аналізу реального принципу дії кримінального закону та його первинного розуміння в концепції «Realschutzprinzip», який передбачав безумовне застосування національного кримінального права в будь-якому місці земної кулі у випадку, якщо під загрозу поставлено правоохоронювані інтереси конкретної держави): «теоретично межі кримінально-правової юрисдикції тут відсутні, чого не можна сказати про практичну сторону питання»[92, с. 176]. Як бачимо, в цьому випадку не лише застосовано категорію кримінально-правової юрисдикції держави, але й визнається, що така (кримінально-правова) юрисдикція має певні межі.

У дисертації Т. Ковальнової «Чинність кримінального закону в просторі: теоретико-прикладне дослідження» (2018 р.) також бачимо широке використання категорії кримінальної юрисдикції держави. Так, зокрема, в ній слушно стверджується, що встановлення державою своєї кримінальної юрисдикції на власній території є одним із проявів суверенітету держави[96, с. 4]. Водночас, Т. Ковальова наводить слушну думку, що «чинність закону про кримінальну

відповідальність у просторі презюмує встановлення меж юрисдикції (влади – компетенції) тієї або іншої держави, яка включає в себе визначення простору, де держава вважає можливим і допустимим очікувати і вимагати здійснення правових велінь для певного кола осіб, яким вони адресуються» [96, с. 73, 74]. Як бачимо, межі кримінальної юрисдикції держави пов'язано з чинністю кримінального закону в просторі. Також концептуально важливою для розкриття предмету нашого дослідження є думка зазначеної авторки, що «основа юрисдикції держави базується на принципах, які встановлюють, до яких меж їх юрисдикція може поширюватися. Такі межі визначаються міжнародним правом, а в цих межах кордони юрисдикції держави встановлюють на власний розсуд» [96, с. 86]. Отже, *продовжуючи цю ідею, у кримінальному праві України межі її кримінально-правової юрисдикції визначають принципи чинності закону про кримінальну відповідальність в просторі (а також за колом осіб). Відповідно, останні є юридичною формою, яка вміщує собі як зміст національну кримінально-правову юрисдикцію.*

Власне, головна відмінність пропонованого дослідження від наявних у вітчизняній кримінально-правовій доктрині розвідок, полягає в тому, що проблеми чинності та дії головного джерела вітчизняного (внутрішнього) кримінального права України в ньому розглядаються крізь призму категорії національної кримінально-правової юрисдикції. *Із застосуванням засад діалектики можемо стверджувати, що національна кримінально-правова юрисдикція є змістом, наповненням кримінально-правових норм, в яких зафіксовано правила чинності та дії національного законодавства (у просторі й за колом осіб). Відповідно, хоч правила можуть змінюватися в суто технічному вимірі (можуть ухвалюватися нові норми, а наявні – уточнюватися, скасовуватися тощо), їхній зміст лишається незмінним: вони позначають межі поширення повноважень України на застосування права карати (у широкому його розумінні). Тому всі трансформації формальних приписів в кримінальному законодавстві, які встановлюють персональні і територіальні правила поширення його дії, є засобами встановлення та уточнення меж кримінальної юрисдикції держави.*

Категорією національної кримінальної юрисдикції оперує у своїх публікаціях також українська дослідниця О. Броневицька [38, с. 585–592]. Зокрема, авторка вказує, зокрема, що «кримінально-правова юрисдикція України являє собою сукупність повноважень держави, закріплених у кримінальному законі та міжнародних договорах України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, щодо визначення кола осіб, які, перебуваючи на певних територіях та об'єктах, при вчиненні певних злочинів, підлягають кримінальній відповідальності на підставі КК України»[37, с. 79]. Як бачимо, й у цьому визначенні його авторка (як і О. Моїсєєв) обмежується вказівкою лише на один потенційний наслідок, шляхом застосування якого реалізується кримінальна юрисдикція – кримінальна відповідальність. Очевидно, причиною цьому є сам закон про кримінальну відповідальність, в юрисдикційних приписах якого вітчизняний законодавець послідовно вказав на те, що за відповідними правилами (за ст.ст. 6–8 КК України) визначається, чи підлягає особа кримінальній відповідальності. Втім, зміст цього закону доводить інше. Сучасне кримінальне право України наразі «озброєне» не лише кримінальною відповідальністю як наслідком порушення приписів законодавства держави (що ми пропонуємо враховувати у визначенні досліджуваного поняття), а й іншими засобами.

Застосовує категорію «національна кримінально-правова юрисдикція» в своїх роботах О. Житний. Наприклад, він вказує, що територіальний принцип чинності закону про кримінальну відповідальність «прив'язує» національну кримінально-правову юрисдикцію... до місць, що фактично є державною територією України... і до просторів, які лише умовно (згідно з наявними міжнародними домовленостями), визнаються такими, що перебувають під юрисдикцією України», що «іноземні громадяни, які користуються... недоторканістю, не перебувають під кримінально-правовою юрисдикцією України на її території»[116, с. 35–36] (хоч з останнім твердженням не можна погодитися повністю, оскільки мова в цьому випадку іде про дипломатичний імунітет, який, як це випливає з норм міжнародного права, може бути з особи за певних умов знято за рішенням акредитуваної держави, унаслідок чого на особу поширюється кримінально-правова юрисдикція держави

перебування[28, с. 98, 99]). У іншій своїй роботі О. Житний, вказує, що «у ст. 6 КК не розмежовано дію закону у просторі згідно із повною кримінально-правовою юрисдикцією України й обмеженою такою юрисдикцією... Так, щодо власної державної території (просторів у межах свого державного кордону) Україна володіє повною... кримінально-правовою юрисдикцією в тому сенсі, що злочинність й караність будь-яких вчинених у цьому просторі діянь завжди визначається за КК України. Однак щодо таких територій, як континентальний шельф, виключна морська економічна зона така юрисдикція обмежена»[80, с. 60]. Як бачимо, визначення поняття національної кримінально-правової юрисдикції та її меж зазначений автор все ж не надає, хоч з контексту наведених думок є зрозумілим, що поширення такої юрисдикції на певні території та на певне коло осіб також пов'язується О. Житним із правилами, описаними внутрішнім законодавством про кримінальну відповідальність та відомими як принципи чинності закону про кримінальну відповідальність (ст.ст. 6–10 КК України) й нормами міжнародного права (дипломатичного, морського тощо). Крім того, автор розрізняє повну й обмежену кримінально-правову юрисдикцію, що по суті стосується її меж»[80, с. 60–68].

У статті «Проблеми визначення кримінально-правової юрисдикції України щодо злочинів, вчинених іноземцями або особами без громадянства за її межами» О. Замудрякова, попри уведену в назву роботи категорію «кримінально-правова юрисдикція України», її загального визначення не надає. Водночас, оскільки авторка розглянула деякі проблеми регулювання універсального і реального принципів чинності законодавства про кримінальну відповідальність, можна зрозуміти, що нею ототожнюються категорії «чинність закону про кримінальну відповідальність» та «кримінально-правова юрисдикція». Зокрема, про це свідчить думка, що в міжнародному праві універсальна юрисдикція – усталений принцип чинності національного кримінального законодавства у просторі[84, с. 44]. Втім, як вже відзначалося вище, таке ототожнення не відображає дійсної природи діалектичних зв'язків між вказаними категоріями як форми та змісту.

На цім, як бачимо, у матеріальному кримінальному праві досліджувана категорія національної кримінально-правової юрисдикції традиційно пов'язується з проблематикою кримінального закону (законодавства про кримінальну відповідальність), його чинністю та дією. Слід пригадати, що вже кілька десятиріч років тому у дослідженнях цієї проблеми під принципами кримінально-правової юрисдикції розумілися «основні правила чинності кримінального закону у просторі» (зокрема, про це вказано в роботах М. Блум) [92, с. 23].

Віддаючи належне наведеному вище авторському формулюванню кримінально-правової юрисдикції, здійсненого О. Моїсеєвим (і повтореного О. Броневицькою) та сприймаючи його як основу для використання в подальшому під час дослідження її меж у національній антикримінальній політиці України, все ж зазначимо, що воно недостатньо повно охоплює актуальний поточний «інструментарій» реагування на порушення вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність. У ньому наявні також й інші (окрім кримінальної відповідальності та її елементів) кримінально-правові засоби. Так, зокрема, за межами суперінституту кримінальної відповідальності перебуває звільнення від неї[25; 127], квазікримінальна відповідальність юридичних осіб[83], примусові заходи медичного та виховного характеру[232], спеціальна конфіскація[45]. Відповідно, й особи, впливати на яких, реалізуючи власну юрисдикцію, Україна може через власні кримінально-правові приписи – це не лише ті, то вчинив кримінальне правопорушення. Це й інші особи, які вчинили суспільно небезпечні діяння, не будучи суб'єктами кримінального правопорушення (неосудні чи ті, які не досягли мінімально необхідного віку), і навіть юридичні особи.

Отже, визначення досліджуваного поняття потребує удосконалення шляхом приведення у відповідність до сучасного «інструментарію» заходів кримінально-правового характеру.

Окрім того, у повному визначенні досліджуваного феномену слід зважати й на мету, з якою державою встановлюється власна (національна) кримінально-правова юрисдикція. Так, воля держави, висловлена у відповідних правилах поширення повноважень її представників щодо боротьби зі злочинністю, виражає (має

виражати) інтереси домінуючої частини населення щодо рівня правопорядку, безпеки та гарантій захисту їхніх базових інтересів й цінностей. Нарешті, слід згадати й засоби реалізації кримінально-правової юрисдикції: криміналізація (визнання протиправною, заборона) певної поведінки та примусове застосування наявних (вироблених в рамках внутрішньої кримінально-правової політики) засобів кримінально-правового впливу.

Зважаючи на викладені вище міркування й уточнення, пропонується таке поняття «національна кримінально-правова юрисдикція України»: *сукупність встановлених в інтересах захисту найцінніших об'єктів кримінально-правової охорони повноважень України на здійснення заходів щодо криміналізації та пеналізації суспільно небезпечних діянь і регулювання кримінально-правових відносин із урахуванням місця виникнення відповідних юридичних фактів та характеристики суб'єктів, які їх створили.*

З урахуванням викладених вище міркувань функціональний аспект національної кримінально-правової юрисдикції характеризує пріоритетні повноваження держави поширювати створені нею правила регулювання правовідносин під час практичної реалізації внутрішньої (національної) кримінально-правової політики. Відповідно, це стосується всіх її напрямів: кваліфікації кримінальних правопорушень, звільнення від кримінальної відповідальності та її виключення, призначення покарання та звільнення від нього (від його відбування), застосування інших заходів кримінально-правового характеру, обмежувальних заходів, спеціальної конфіскації, заходів кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб, визнання обмежувального статусу судимості та його наслідків[214, с. 22, 23].

Держава не дозволяє регулювати це іншим (зовнішнім щодо неї) суб'єктам. Втім, результати застосування цими іншими суб'єктами власних правил з тих самих питань держава погоджується (може погоджуватися) сприйняти й урахувати їх кримінально-правові наслідки (як правило, з певними застереженнями). У контексті аналізованої проблематики можна позначити це явище як *зміну меж національної кримінально-правової юрисдикції шляхом її делегування або прийняття делегування.*

Так, згідно зі ст. 9 КК України («Правові наслідки засудження особи за межами України») вирок суду іноземної держави може бути врахований, якщо громадянин України, іноземець або особа без громадянства були засуджені за кримінальне правопорушення, вчинене за межами України, та знову вчинили кримінальне правопорушення на території України. Відповідно до частини першої цієї статті рецидив кримінальних правопорушень, невідбуте покарання або інші правові наслідки вироку суду іноземної держави враховуються при кваліфікації нового кримінального правопорушення, призначенні покарання, звільненні від кримінальної відповідальності або покарання[121]. В такому разі, як бачимо, українські суди мають визнавати результати здійснення (реалізації) кримінально-правової юрисдикції інших держав (як й у інших державах мають визнаватися результати реалізації національної кримінально-правової юрисдикції України). Цього вимагає повага до інших суб'єктів міжнародного права та визнання спільності інтересів кримінально-правової охорони. Втім, у сучасних зовнішньополітичних умовах беззастережне визнання «чужої» кримінально-правової юрисдикції в ряді випадків навряд чи є доцільним, а подекуди – навіть небезпечним.

Нажаль, в світі існує низка держав, які відкрито позиціонують себе як агресори щодо України та її громадян, або які є відкритими або фактичними пособниками країн-агресорів. Ця обставина вимагає запропонувати вітчизняному законодавцеві уточнити, рішення судів яких держав не враховуються в рамках готовності України «впустити» в межі національної кримінально-правової юрисдикції результати застосування норм іноземного права. Зокрема, з цього переліку юрисдикційних актів слід виключити судові рішення держав-агресорів. При цьому варто звернути увагу на думку К. Орбця, який (щоправда, стосовно іншого питання) слушно вказує, що «з урахуванням перспективи розвитку збройного конфлікту... навряд чи правильно надавати вичерпний перелік держав-агресорів. Наприклад, Республіка Білорусь, територія якої використовується російськими військами для здійснення обстрілів нашої держави, а також й інші одиничні держави або невизнані «республіки» (як, приміром, так звана Придністровська Молдавська Республіка), потенційно можуть приєднатися до путінського режиму в його війні проти України»[156, с. 244, 245].

Справді, Україна вже друге десятиліття протистоїть злочинній агресії з боку росії та є одним із небагатьох суб'єктів міжнародного права, який має гіркий досвід офіційного й обґрунтованого оголошення іншої держави агресором. Так, згадаємо, що ще в 2015 році Постановою Верховної Ради України «Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором» від 27.01.2015 № 129-VIII Російську Федерацію визнано державою-агресором[175]. У зв'язку із цим вітчизняна влада вимушена адаптувати законодавство, у тому числі кримінальне, до умов війни та до нових реалій, які складаються у міжнародно-правових відносинах. На цьому неодноразово наголошували і продовжують наголошувати вітчизняні правники-теоретики і представники органів влади. Більше того, в сучасних умовах (принаймні, на час виконання цього дисертаційного дослідження) частина суверенних українських територій окупована росією. Відповідно, на громадян України та інших осіб, які на них перебувають, Україна підтверджує поширення своєї кримінально-правової юрисдикції. Водночас, норми міжнародного гуманітарного права вносять у це твердження певні корективи і, як слушно зазначає Є. Письменський, «унаслідок акту агресії такі громадяни опиняються під подвійним законодавчим регулюванням: юридичним – України та фактичним – держави-агресора»[164, с. 9].

Слід підкреслити у цьому зв'язку, що й рішення створених окупантами квазі-«органів правосуддя» на окупованих територіях також не мають враховуватися у контексті заявлених у ст. 9 КК України принципів поваги й визнання сторонніх (інших, іноземних) національних кримінально-правових юрисдикцій.

Зважаючи на викладене вище, *пропонуємо у ч. 1 ст. 9 КК вказати, що «...вирок суду іноземної держави (окрім держави-агресора) може бути врахований...».*

Із явищем делегування національної кримінально-правової юрисдикції більшою мірою пов'язана інша ситуація. Так, ані внутрішнє законодавство, ані міжнародне право не передбачають обов'язку делегування Україною такого права іншим

суб'єктам міжнародного права чи права інших таких суб'єктів позбавляти його Україну. Але легалізації такого делегування від інших суб'єктів ми бачимо у ч. 3 ст. 10 КК України, де передбачено, що Україна може перейняти кримінальне провадження, в якому судовими органами іноземної держави не ухвалено вирок, щодо громадян України та іноземців, які вчинили злочини за межами України і перебувають на території України, але які не можуть бути видані іноземній державі або у видачі яких відмовлено, якщо діяння, у зв'язку з яким запитується передача кримінального провадження, згідно з цим Кодексом визнається злочином[121].

У цій нормі ідеться про дві групи суб'єктів, щодо яких Україна визнає своє право на застосування національного кримінального законодавства за вчинені за її межами злочини: власне, своїх громадян, але крім того – і громадян (або підданих) інших держав. Щодо правомірності поширення «права карати» на першу групу суб'єктів жодних зауважень не виникає, адже в цій частині норма цілком адекватно кореспондує Конституції України та ст. 7 КК України, і є елементом змісту загальновизнаного принципу громадянства (Україна певною мірою відповідальна за правопорядок в контингенті своїх громадян, де б вони не перебували, і навіть якщо вони порушили закон за її межами, це не припиняє її права й обов'язку застосовувати щодо правопорушників заходи соціального контролю). Між тим, *буквальне прочитання цієї ж (передбаченої у ч. 3 ст. 10 КК України) норми створює враження про те, що наша держава декларує вихід за межі національної кримінально-правової юрисдикції та готова переслідувати іноземців згідно з переданим їй кримінальним провадженням за будь-які діяння, якщо в КК України вони передбачені як злочин.* Водночас, щодо злочинів, вчинених іноземцями за її межами, національна кримінально-правова юрисдикція обмежена видом посягання. Ці види перераховано у ст. 8 КК України, з якої випливає, що КК України та передбачена ним відповідальність до іноземців, які вчинили будь-які інші діяння (які не відповідають наведеним у цій статті критеріям), не застосовується. Іншими словами, злочини, які не згадані у ст. 8 КК України, вчинені за межами України іноземцями, перебувають за межами національної кримінально-правової юрисдикції нашої держави. Тому провадження про такі злочини, навіть якщо воно передане

Україні (і прийняте нею) на підставі ч. 3 ст. 10 КК України, не матиме матеріально-правової основи. У зв'язку із цим для узгодження аналізованої норми із межами національної кримінально-правової юрисдикції України *пропонується викласти ч. 3 ст. 10 КК України в такій редакції: «Україна може перейняти кримінальне провадження, в якому судовими органами іноземної держави не ухвалено вирок, щодо громадян України, які вчинили злочини за межами України і перебувають на території України, якщо діяння, у зв'язку з яким запитується передача кримінального провадження, згідно з цим Кодексом визнається злочином. За таких самих умов Україна може перейняти кримінальне провадження щодо іноземців, які вчинили за межами України злочини, передбачені статтею 8 цього Кодексу, та перебувають на території України, але не можуть бути видані іноземній державі або у видачі яких відмовлено».*

У теоретичних розробках, згаданих у цьому підрозділі, фахівці використовували дві кількісні характеристики національної кримінально-правової юрисдикції: обсяг та межі. Так, відштовхуючись від правил логіки, О. Моїсеєв стверджує, що обсяг кримінально-правової юрисдикції – це «сукупність усіх випадків, на які поширюється кримінально-правова юрисдикція України»[140, с. 12]. На нашу думку, оскільки поняття «обсяг» є багатозначним та позначає розмір, величину чого-небудь; зміст чого-небудь з погляду його величини, кількісного вираження і т. ін.; зміст чого-небудь з погляду його значення, важливості; межі, коло[150, с. 588, 589], то воно може розглядатися і як кількісний вимір (великий обсяг, незначний обсяг), і її важливість (значна юрисдикція чи така, що не заслуговує уваги) тощо. Його використання, на нашу думку, доречніше для позначення кола актів поведінки належних суб'єктів, на які держава поширює свої повноваження щодо здійснення соціального контролю та регулювання кримінально-правовими засобами.

Водночас, підкреслимо, що *слід розмежовувати «обсяг кримінально-правової юрисдикції» та «межі кримінально-правової юрисдикції».* Так, формулюючи предмет нашого дослідження, ми зупинилися саме на категорії «межі кримінально-правової юрисдикції». Поняття «межі» в українській мові у прямому,

безпосередньому значенні позначає лінію поділу якої-небудь території; границю; лінію (умовну), що розділяє між собою якісь частини поверхні; зорову лінію, що відділяє що-небудь від чогось; границю поділу, розрізнення яких-небудь явищ, предметів тощо[133, с. 666]. *На наш думку, в українському вимірі поняття «межі національної кримінально-правової юрисдикції» характеризує сфери і напрямки застосування кримінального права України, визначену її внутрішнім законодавством та загальновизнаними принципами та нормами міжнародного права з урахуванням аналогічних юрисдикцій інших його суб'єктів. Воно позначає допустимість втручання конкретної держави у регулювання кримінально-правових відносин та повноваження її агентів застосовувати створені нею норми чи відмовлятися від цього. Ця категорія, говорячи словами Ф.Ф. Мартенса, вказує на те, «як далеко сягає кримінальна влада держави», на «простір дії кримінальних законів»[204, с. 43].*

У цілому ж попередньо можемо стверджувати, що формою об'єктивізації меж національної кримінально-правової юрисдикції є сформульована у внутрішньому законодавстві про кримінальну відповідальність група взаємопов'язаних правил, які визначають юридичні факти та суб'єктів, щодо яких агенти держави України в кримінально-правових відносинах мають повноваження на здійснення кримінально-правової оцінки діяння і вирішення питання про його кримінально-правові наслідки з перспективною застосування та реальним застосуванням норм національного кримінального права. Такими нормами є правила (принципи) чинності закону про кримінальну відповідальність.

До речі, під час аналізу зарубіжних кримінально-правових актів нами було виявлене джерело, в якому юрисдикційні приписи (правила (принципи) чинності закону про кримінальну відповідальність в просторі та за колом осіб) позначено саме терміном «юрисдикція», зокрема відповідні статті мають назву «Географічна юрисдикція», «Розширена географічна юрисдикція». Таким законом є КК Австралії[4].

1.2. Соціально-правові передумови формування меж національної кримінально-правової юрисдикції України

Сучасна кримінально-правова система України є механізмом функціонування взаємопов'язаних елементів, якими є доктрина кримінального права, кримінальна політика, кримінальне право як галузь права і як навчальна дисципліна, галузеве законодавство (кримінальне, або ж законодавство про кримінальну відповідальність) і його застосування, кримінально-правова культура населення (у тому числі осіб, на яких поширюється дія кримінального права) та правозастосовців, а також міжнародне кримінальне право. «Зазначені елементи кримінально-правової системи України, – пише з цього приводу академік Ю. Баулін, – відбивають таке явище суспільної діяльності, як кримінально-правова реальність» [26, с. 39]. Наведене вище відтворення думки одного з найбільш авторитетних представників вітчизняної кримінально-правової доктрини важливе для уточнення «робочих параметрів» цього дисертаційного дослідження, окреслення контурів його предмета. Так, згідно із попередньо сформульованою дослідницькою гіпотезою, в цій роботі ми розглядаємо нормативні елементи національної кримінально-правової системи, які фіксують простір (географічний, об'єктовий), на який поширюється влада України як суверенної держави встановлювати загальнообов'язкові правила кримінально-правового змісту й вимагати їх виконання/дотримання; надалі, керуючись засадами юридичної компаративістики, планується зіставити ці елементи з релевантними приписами кримінального права деяких інших (зарубіжних) держав (перш за все але не виключно – тих, які, як і Україна, належать до романо-германської системи права). Таким чином, значна частина дослідження охоплює аналіз засобів регулювання компетенції національної влади оголошувати певні форми поведінки соціальних суб'єктів забороненими всередині держави під загрозою кримінального покарання (криміналізувати певні суспільно небезпечні діяння), визначати види та розміри каральних (легальних репресивних) заходів, які, власне, загрожують (мають загрожувати) за їх учинення (пеналізувати

криміналізовані діяння), а також вимагати під загрозою їх застосування від певного кола соціальних суб'єктів (фізичних та юридичних осіб, приватних і службових осіб) виконання встановлених кримінально-правових приписів (від кожного, незалежно від статусу, – вимагати дотримуватися їх, а від представників органів охорони правопорядку і кримінальної юстиції – також адекватно застосовувати їх у певних правозначущих ситуаціях, зокрема, при кваліфікації кримінальних правопорушень, при призначенні кримінального покарання (застосуванні інших заходів кримінально-правового характеру) чи звільненні від кримінальної відповідальності або від покарання).

Погляд на структуру національної кримінально-правової системи, здійснений згідно з викладеним вище баченням, дозволяє стверджувати, що предмет цього дисертаційного дослідження стосується одночасно проблематики, яка лежить у площині кількох її (кримінально-правової системи України) елементів та, відповідно, питання, які розглядаються і (маємо сподівання) вирішуються у цьому дисертаційному дослідженні (чи, принаймні, шляхи вирішення яких передбачається запропонувати на обговорення і оцінку), існують у царині фахових теоретичних спеціалізованих знань про: вітчизняне кримінальне право та законодавство про кримінальну відповідальність (далі також воно іменуватиметься також як «кримінальне законодавство») в цілому як інструмент вирішення певних завдань, щодо яких існує державний інтерес або соціальний запит, котрі має задовольнити публічна влада, про його (кримінального законодавства) чинність та дію у просторі й за колом осіб, про вплив (дію) його норм на свідомість, волю та поведінку певної частини населення та на службово-професійні (ухвалюванні й вчинюванні при виконанні службових завдань) рішення й дії правозастосовців (службових осіб органів охорони правопорядку, кримінальної юстиції, кримінального правосуддя), про теоретичні, конституційно-правові і міжнародно-правові основи його взаємодії з іншими національними кримінально-правовими системами (а також, почасти, – й з міжнародним кримінальним правом), про подальшу розбудову якісної й ефективної національної антикримінальної (кримінально-правової) політики. Окрім того, предмет дослідження вимагає міркувань над кримінально-правовими аспектами

деяких базових конституційних і міжнародно-правових категорій (зокрема, суверенітету, політичного контролю, державних територій, громадянства).

За такого підходу змістовне розкриття предмета дослідження визначається логікою опрацювання окреслених проблем. Так, у першому та другому розділах роботи передбачається надання загальної характеристики феномену національної кримінально-правової юрисдикції та визначення її меж у зв'язку із загальним вченням про роль кримінального права в державі як інструменту реалізації національної кримінальної політики, про завдання кримінального законодавства як одного з засобів виконання функцій кримінального права; надалі у форматі порівняльно-правового аналізу планується розглянути засоби визначення меж національної кримінально-правової юрисдикції крізь призму правил (принципів), які визначають чинність і дію внутрішнього кримінального законодавства в межах певних територій та об'єктів та щодо певного кола (контингенту) фізичних і юридичних осіб: спочатку – щодо кримінальних правопорушень (та інших фактів, що породжують кримінально-правові відносини), якщо ті відбуваються в межах території держави, потім – щодо таких самих фактів, якщо вони породжені актами поведінки (діяльності) резидентів й нерезидентів держави за межами такої території.

При першому наближенні заявлена проблематика може видаватися досить давно відомою та розробленою в рамках вчення про кримінальне законодавство та його застосування в часі, просторі, за колом осіб. Справді, правила застосування кримінального законодавства залежно від того, в якій державі та яким суб'єктом (її громадянином, іноземцем) вчинене діяння, яке вимагає публічної реакції, існують в національних кримінально-правових системах (і українська аж ніяк не є винятком) не одне десятиліття і навіть не одне століття. Водночас, на нашу думку, в поточних умовах на ці проблеми у порівнянні з попередніми періодами розвитку вітчизняної кримінально-правової системи безпосередньо впливають одночасно (окремо й у комплексі) кілька чинників, змінюючи її та зумовлюючи до неї підвищений інтерес. Перш за все (але не виключно) – це тренди прагнення причетних до цивілізованого світу країн до відкритості у відносинах і взаємообміну, що відповідає тенденції глобалізації суспільних процесів у всьому світі. «Глобалізаційні процеси, що

відбуваються у світі з кінця ХХ – початку ХХІ століття, – зазначає О. Житний, – істотно позначаються на більшості (негативних у тому числі) економічних й соціально-політичних явищ на внутрішньодержавному, регіональному та світовому рівнях. Зокрема, вони змінили структуру, характер і динаміку злочинності, зумовили її інтернаціоналізацію й транснаціоналізацію. У таких умовах повноважень національних правоохоронних і судових органів окремо взятих держав для подолання феномену злочинності вже явно не вистачає. Обмеження їх юрисдикції лише територією відповідної країни знижує можливості виявляти злочини, що мають регіональний, наднаціональний чи транснаціональний елементи, забезпечувати їх розслідування й судовий розгляд, притягувати до кримінальної відповідальності винних в цих злочинах» [73, с. 94]. Повною мірою погодившись із відзначеними в цій тезі тенденціями щодо змін у сучасній «кримінальній картині світу», зумовлених перш за все феноменами «інтернаціоналізації» багатьох сфер життя сучасної людської цивілізації, доцільно відзначити, що в умовах глобалізації питання якості кримінально-правового регулювання та кримінально-правової охорони у внутрішніх (внутрішньодержавних) сферах розвитку суспільних відносин не лише не втрачають актуальності, а змінюються й ускладнюються. Так, навряд чи доцільно буде заперечувати, що сьогодні (як і в минулому й у найближчому (й, переконані – у віддаленому) майбутньому), більшість кримінально значимих діянь (правопорушень, злочинів, проступків), які вимагають публічно-правової оцінки і реагування на них заходами кримінально-правового характеру з боку національної влади, вчинялися, вчиняються й вчинятимуться проти об'єктів, які охороняються або в усіх або у більшості окремо взятих державах світу (у національних кримінально-правових системах), виконуються, як правило, в межах їх суверенних територій і саме їхніми громадянами (підданими) та стають предметом уваги саме внутрішніх (національних) органів кримінальної юстиції, які керуються при цьому кримінальним (матеріальним і процесуальним) законодавством власної держави. Як традиційно вважалося і вважається в загальнотеоретичній юриспруденції, правоохоронна функція держави перебуває перш за все в межах її внутрішньої політики[95, с. 8–10], тобто є перш за все внутрішньою її функцією. Те ж саме за

традиційного погляду (від якого ми аж ніяк не пропонуємо відходити) можна сказати і про здійснення правосуддя: правосудну (юстиційну) діяльність також вважають пріоритетно зорієнтованою на національні (внутрішні) інтереси; вона забезпечується перш за все внутрішньою (національною) судовою та юстиційною системами (міжнародне правосуддя виникло значно пізніше за національне й кількість судових процесів в установах міжнародної юстиції була і є незрівнянно меншою в порівнянні з кількістю судових процесів у внутрішній (національній) правовій системі будь-якої держави світу). Отже, першочергова сфера захисту правовими засобами прав, свобод і законних інтересів учасників суспільних відносин для будь-якої країни, перш за все і завжди є певним чином «інтровертною», спрямованою першочергово на охорону «своїх» об'єктів (тобто тих, які є цінними перш за все всередині цієї держави незважаючи на їх оцінку за її межами).

При цьому не можна заперечувати, що в дійсності об'єкти охорони у кримінально-правових системах більшості цивілізованих держав збігаються, хоч практичні підходи до такої охорони відрізняються. Наведемо приклад. Так, всі держави на нашій планеті володіють певними запасами земельних ресурсів і розглядають їх як важливу природну й економічну цінність. Із результатів дослідження Р. Мовчана відомо, що земельні ресурси як фундаментальна економічна й природна цінність від неправомірного використання та руйнування охороняються кримінальним правом і романо-германської (континентальної) системи (як східної, так і західної), і в англо-американській системі, і в мусульманській системі, а також і у змішаних системах. Оцінка характеру і ступеню шкідливості (суспільної небезпеки) посягань проти цього блага в різних державах відрізняється: в одних їх розглядають як посягання на довкілля, в других – як посягання на власність, в третіх – як посягання на суспільну безпеку і т. ін.[139, с. 121–179]. Між тим, навіть за умови глобальної оцінки земельних ресурсів як базової цінності, наряд чи доцільно очікувати, що кожна держава поширюватиме свої охоронні кримінально-правові приписи скрізь по планеті, де наявні такі ресурси, змагаючись, хто якісніше їх захистить. Звичайно ж, регулювання кримінально-

правовими засобами раціонального поведіння з цим ресурсом реально спрямоване на захист їх в межах певних територій та на поведінку обмеженого кола суб'єктів (тих, хто є резидентом цієї держави, постійно чи тимчасово перебуває на її державній території, пов'язаний з нею відносинами громадянства (або підданства), бере участь у суспільних, політичних та економічних процесах у підтримуваних цією державою механізмах).

Екстраполюючи наведені міркування на вітчизняні реалії кримінально-правової охорони й кримінально-правового регулювання в Україні (та певної мірою масштабуючи їх), можемо зазначити, що в рамках національної кримінальної політики її суб'єкти – агенти держави (законодавці, правозастосовні інституції, судові органи) «відбирають» та «обирають» саме ті об'єкти для охорони, які важливі, цінні перш за все для України, її громадян, суспільства населення, своєї країни, а вже потім – об'єкти, важливі для зовнішніх відносин. Так, це добре видно зі змісту ч. 1 ст. 1 КК України. У переліку цінностей, які Українська держава висловлює в ньому намір захищати/забезпечувати, присутні такі, як а) права і свободи людини і громадянина (в Україні); б) власність (в рамках визнаних Україні її форм); в) громадський порядок та громадська безпека (в Україні); г) довкілля (в Україні); д) конституційний устрій України; е) мир і безпека людства[121]. Неважко помітити, що всесвітнього (планетарного, глобального масштабу) цінності «мир і безпека людства» як об'єкти, які підлягають збереженню, названі в останню чергу. Власне, й у структурі Особливої частини КК України законодавець за такою ж логікою дотримався певного порядку при розміщенні заборонних кримінально-правових норм розташувавши розділ про злочини проти миру та безпеки людства й міжнародного правопорядку останнім.

Щодо розміщення в КК України «планетарного масштабу» цінностей аж наприкінці «каталогу» об'єктів охорони В. Навроцький вказує: «Послідовність розташування розділів визначена з врахуванням сучасних підходів до порівняння значимості інтересів, які охороняються кримінальним законом від злочинних посягань... На перше місце в Особливій частині КК 2001 р. ... поставлені норми про злочини проти основ національної безпеки, далі йде комплекс статей про злочини

проти інтересів особи, потім – суспільства. Завершують же Особливу частину розділи, які передбачають відповідальність за злочини проти інтересів нашої держави та міжнародної спільноти»[146, с. 54]. Варто згадати й пояснення В. Тація та В. Сташиса (які входили до числа розробників чинного КК України), що систему Особливої частини КК України завершує розділ XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку», бо під час створення нового кримінального законодавства прогнозувалося, що ці його норми застосовуватимуться вкрай рідко та вважалося, що сфера їх дії є обмеженою[198, с. 181].

Нажаль, жахлива сучасність, в якій Україна стала територією агресивної війни з боку росії, а десятки тисяч громадян України – жертвами міжнародних злочинів, не виправдала наведені вище міркування. Так, кількість зареєстрованих в Україні вчинених російськими воєнними злочинцями кримінальних правопорушень, зареєстрованих саме за статтями розділу XX КК України, наразі постійно зростає. Тому, на нашу думку, серед обставин, що впливають на логіку конструювання вітчизняного кримінального законодавства й систематизації об'єктів його захисту, слід *врахувати також чинник національного інтересу, тобто спрямованості його дії і впливу перш за все на забезпечення інтересів України та її громадян, а також прагматичного чинника можливостей створених Україною органів (правоохоронних та судових) реально забезпечувати захист цих інтересів.* Ці обставини, на нашу думку, також відображено в структурі Особливої частини КК України. Така ж ідея, як уявляється, прихована й у порядку розташування в Загальній частині КК України правил щодо чинності і дії законів про кримінальну відповідальність: першочергово (ст. 6 КК України) для національної кримінальної юстиції має значення вчинення кримінального правопорушення на території України (адже воно порушило інтереси нашої держави чи її громадян, і щодо нього в українських правоохоронних і судових органів існують реальні можливості в ординарному порядку, не підключаючи складні й довготривалі механізми міжнародного співробітництва, застосовувати передбачені законодавством каральні і запобіжні заходи щодо правопорушника), і вже потім розглядаються всі інші

випадки, щодо яких Україна є зацікавленою в реагуванні кримінально-правовими засобами та має можливості таке реагування забезпечити (відповідно, передбачені ст.ст. 7 та 8 КК України). *Отже, викладена в КК послідовність правил, які визначають межі національної кримінально-правової юрисдикції, відображають пріоритетність заходів щодо її реалізації.*

Значення подальшого вивчення й удосконалення цих питань все ж поступово підвищується й ускладнюється тією обставиною, що процеси глобалізації об'єктивно створюють умови для більш інтенсивної взаємодії суверенних суб'єктів міжнародного права, що, з одного боку, зумовлює (може зумовити) *конкуренцію між їх національними правопорядками* (якщо кримінально значима подія зачіпає інтереси кількох з них), з іншого – відкриває для кожного з них можливості для удосконалення власної кримінально-правової системи шляхом вивчення й «запозичення» позитивного досвіду інших суб'єктів міжнародного права. Зрештою, у будь-якому випадку в таких умовах не втрачає актуальності питання удосконалення національної кримінальної політики – як у сегменті правотворення, так і в сегменті правозастосування.

Все це в сукупності дозволяє припустити, що наразі аж ніяк не вичерпано значення наукових розвідок, сфокусованих на поясненнях загальних питань і різноманітних специфічних нюансів реалізації права і повноваження держави «карати задля охорони», тобто створювати правові підстави обмежень прав і свобод правопорушників і ефективно їх (обмеження) застосовувати.

Більше того, в умовах перманентних процесів відкриття світу, відкритості потоків капіталів і людських ресурсів, оновлення його політичної мапи (створення потужних регіональних політичних і економічних об'єднань – таких як Європейський Союз) відбуваються стрімкі зміни світової «кримінальної картини», в яких процес вчинення кримінального правопорушення розосереджується по територіях різних країн (посилюється елемент транснаціональності злочинності), кримінальні правопорушення вчиняються винними в одних країнах, після чого особи досить швидко та легко переміщуються до інших держав; також на територіях певних держав концентрується (наприклад, унаслідок масової міграції до багатьох

країн Європи десятків тисяч жителів Африки, Близького Сходу) значна кількість осіб, які вчиняли кримінальні правопорушення в країнах походження, нерідко найтяжчі кримінальні правопорушення вчиняються організованими групами, які мають міжрегіональні й інтернаціональні зв'язки та при цьому не мають громадянства держави, де ними поширюються кримінальні практики тощо. Так, у сучасній кримінології процеси міждержавної міграції впевнено відносять до фонових для злочинності явищ[88, с. 193]. У цьому зв'язку сьогодні не є винятковими мало поширені раніше правозастосовні ситуації, в яких одне посягання зачіпає інтереси багатьох держав одночасно. За таких умов питання повноваження конкретної держави надавати кримінально-правову оцінку й карати конкретного правопорушника ускладнюються необхідністю вирішення питання оцінки місця вчинення правопорушення як такого, на яке поширюються повноваження національної кримінальної юстиції.

Окремої уваги у контексті нашого дослідження потребує кримінально-правовий аспект можливого послаблення політико-територіального зв'язку з Батьківщиною значної частині українського суспільства, що відбувається в умовах повномасштабного російського вторгнення і масового виїзду українців за межі власної країни, багаторічного перебування і проживання мільйонів громадян України в іноземних державах. Так, згідно із підрахунками Євростату, наприкінці 2024 року близько 4,2 млн українців мають статус тимчасового захисту в країнах ЄС (в Німеччині – 1,2 млн осіб, у Польщі – 0,9 млн, у Чехії – 0,38 млн[46]. У червневому Макроекономічному та монетарному огляді 2025 року Національний банк України з посиланням на дані ООН відзначає, що кількість мігрантів з України надалі зростає та перевищила 6,9 млн осіб[50]. Наразі нам не відомі загальні відомості про кількісно-якісні показники рівня злочинності серед осіб, які покинули Україну. Водночас, доступною є статистика по окремим державам. Так, наприклад, у Польщі в 2024 році поліція затримала 16 437 іноземців, у тому числі 9753 українців. Найчастіше громадяни України вчиняли такі порушення, як водіння у нетверезому стані (2943 випадки), крадіжки (930 випадків), шахрайство (461 випадок)[210]. Слід підкреслити, що статус біженця аж ніяк не позбавляє наших

співгромадян за кордоном обов'язку відповідального ставлення до правил, встановлених законодавством про кримінальну відповідальність їхньої батьківщини. І тому можна прогнозувати, що після закінчення війни і повернення біженців Україні і її правоохоронній та судовій системам значно частіше доведеться стикатися з питаннями, пов'язаними з відповідальністю її громадян за кримінальні порушення, вчинені за кордоном в період вимушеної міграції.

Для України актуальності аналізованому питанню додає й знакова подія, яка нещодавно відбулася у її статусі в міжнародній кримінальній політиці: приєднання з 1 січня 2025 року до Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – МКС) та, відповідно, наразі має всі права й обов'язки, закріплені за державами-учасницями[81]. Отже, відтепер МКС має можливість розглядати передані йому Україною як державою-учасницею (або розпочаті ним проактивно, з власної ініціативи прокурора МКС) справи про міжнародні злочини, вчинені в Україні, тобто наша держава усвідомлено надала згоду на те, щоб «поділитися» за певних умов з інституцією міжнародної кримінальної юстиції своїми повноваженнями щодо переслідування деяких злочинців.

1.3. Конституційні, міжнародно-правові та кримінально-політичні аспекти встановлення меж національної кримінально-правової юрисдикції України

У сучасній загальнотеоретичній юриспруденції природа, поняття та сутність держави визначається на основі різноманітних концепцій. Власне, навіть самих лише теорій походження держави нараховується близько десяти (теологічна, договірна, класова, патерналістська, психологічна, теорія насилля тощо[108, с. 61; 168, с. 100]). У виданнях з теорії держави й права наразі презентуються різні групи теорій змісту держави (як Боже творіння, як організацію зі збору податків, як суспільне благо, як установу, що виникла на основі договору, як організацію управління справами багатьох сімейств, як інституту організації класового насильства й експлуатації, як організації управління загальними справами

суспільства тощо[151, с. 143; 168, с. 99–101]. На цім практично всі концепції визнають, що «держава завжди спирається на силу і ставить її над усе; являючи собою втілення сили, вона вимагає від усіх схилитися перед нею» [94, с. 68].

У загальній теорії держави виокремлюється низка ознак цього інституту соціального контролю та вказується, що держава: поширюється на територію, окреслену кордонами і є в цих межах єдиною політико-територіальною організацією влади; як організація особливої публічної влади стоїть над суспільством, формально репрезентуючи його (весь народ) у зовнішніх відносинах; встановлює й визнає власне громадянство чи підданство; уособлює суверенну владу й територію, які є неподільними, недоторканими й незалежними; має суверенітет як єдність влади в межах власної території й незалежність у внутрішній та зовнішній політиці; створює легальний апарат примусу (поліцейські служби, збройні сили, органи виконання покарань тощо) та управляє ним, забезпечуючи обов'язковість для всіх своєї волі; для задоволення публічних потреб створює бюджетну систему на основі оподаткування; в особі компетентних суб'єктів створює і втілює обов'язкові для всіх, хто постійно чи тимчасово перебуває на її території правила поведінки й забезпечує під загрозою державного примусу їх дотримання та санкції за недотримання; володіє формальними реквізитами національної приналежності – офіційними символами (прапор, герб, гімн)[94, с. 72–77; 108, с. 52; 177, с. 42, 43].

Перераховувати різні авторські концепції властивостей (ознак) держави можна досить довго. Водночас, всі держави об'єднує низка основних елементів, без яких жодна держава не виникає та не існує. Як слушно помітив В. Попович, за всього розмаїття теоретично обґрунтованих ознак держави, суттєвими властивостями, які відрізняють її від інших соціальних інститутів, є підкорення владі держави всіх інших соціальних інститутів та можливість застосування державою примусу в межах законів, які видає держава та які обов'язкові до виконання всіма соціальними інститутами й особами, які є її громадянами, проживають або хоча би тимчасово перебувають на її території[168, с. 100].

Згідно із актуальними даними, на сучасній політичній мапі світу нараховується 256 країн, у тому числі 196 визнані Україною незалежні держави, 54 залежні

території, 3 держави з невизначеним статусом, 3 території з особливим (обумовленим у міжнародних угодах) статусом[97]. Станом на 2024 рік у цих країнах згідно зі статистикою Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) проживало близько 8,2 млрд людей[18] (найбільше (1416043270 осіб) проживають у Китаї, а найменше (50 осіб) населяють Острови Піткern (Велика Британія)[2]). Станом на той же 2024 рік населення України становило 37441000 осіб (такі відомості наводить Управління економічної і соціальної політики ООН)[18]. Із числа наявних на земній кулі політико-територіальних утворень 193 держави (тобто абсолютна більшість) є членами ООН [15] (однією зі співзасновниць якої стала Україна, взявши у 1945 році активну участь у Конференції в Сан-Франциско та зробивши вагомий внесок у розробку Статуту ООН[138]).

Статут ООН одним із головних у міжнародних відносинах проголошує принцип суверенної рівності всіх її Членів[196]. Це означає, серед іншого, що кожна сучасна держава має рівні суверенні права та повноваження – такі ж, які визнаються цивілізованою спільнотою держав за будь-яким іншим суб'єктом міжнародного права. Як зазначено в одному із сучасних вітчизняних видань з міжнародного кримінального права, цей принцип означає, що «кожна держава має право вільно обирати та розвивати власну кримінально-правову систему, держави зобов'язані поважати кримінально-правову юрисдикцію один одного»[136, с. 20–21] (очевидно, тут мається на увазі все ж суто кримінально-правовий аспект зазначеного статутного принципу, адже його повна інтерпретація поширюється значно далі, аніж повага лише до національних кримінально-правових систем та юрисдикцій – Є.Р.). «У даний час перше та головне обмеження, що накладається міжнародним правом на державу, – слушно наголошує Т. Сироїд, – полягає в тому, що коли немає жодної дозвільної норми, що передбачає інше, держава не може здійснювати свої повноваження у будь-якій формі на території іншої держави»[194, с. 79].

Юрисдикція визнається важливою властивістю, притаманною державі як суб'єкту міжнародного права, котрий має здатність не лише встановлювати певні правила та формалізувати їх, але і забезпечувати їх сумлінне й належне дотримання, адже практична реалізація юрисдикції нерідко вимагає застосування

примусу[56, с. 13]. Власне, це застереження стосується перш за все сфери дії кримінального права, яке традиційно було, є і буде найбільш «примусовим» в правовій системі України.

За своєю політичною природою всі без винятку суверенні держави як усталений спосіб організації публічної влади на певній території наділені «правом на покарання», тобто правом застосовувати легальну репресію до осіб, щодо яких наявні переконливі відомості про порушення ними внутрішніх (національних) кримінальних законів (які вчинили кримінальні правопорушення, кримінальні проступки, кримінальні злочини, кримінальні делікти тощо). У літературі з теорії кримінального права це право іменується також *jus puniendi*[165, с. 307]. За загальним правилом (і перш за все) воно реалізується щодо деліктів, які вчинено на підконтрольній державі території, а також щодо тих осіб, які перебувають з нею у політико-територіальному зв'язку (є її громадянами чи підданими). Це право, своєю чергою, зумовлює виключні повноваження держави на здійснення комплексу офіційних заходів організаційного, правового і соціального характеру (на створення і доведення до відома населення країни нормативної основи для супроводження процесу реалізації цього права, на формування корпусу суб'єктів (правоохоронців, слідчих, прокурорів, суддів), котрі її (реалізацію) забезпечуватимуть і супроводжуватимуть, на моделювання й конструювання системи заходів впливу на індивідуальну і групову поведінку членів соціуму в рамках способів виконання цього права (види покарань, порядок їх призначення й відбування, інші (окрім покарань) заходи кримінально-правового характеру та підстави й порядок їх застосування) тощо).

Право забороняти певні форми поведінки й карати порушників таких заборон (у широкому його розумінні) є одним із найскладніших з точки зору пояснення його юридичної природи, адже воно існує на перетині різних галузей права – конституційного, кримінального (матеріального й процесуального), кримінально-виконавчого, міжнародного, права прав людини тощо, а також низки інших гуманітарних дисциплін – психології, соціології, філософії тощо[86, с. 27–40; 215, с. 59–71]. Оскільки ж воно завжди включає повноваження на легальну репресію,

адже при його реалізації здійснюються суттєві обмеження прав і свобод людини й громадянина, це право має свої межі, які визначають компетенцію суб'єкта, котрий ним володіє (й ним користується) для досягнення певної соціально обумовленої та виправданої суспільними потребами мети. Зокрема, в кримінальному праві – це мета, проголошена вітчизняним законодавством про кримінальну відповідальність (охорона прав і свобод людини і громадянина, власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від кримінально-протиправних посягань, забезпечення миру і безпеки людства, а також запобігання кримінальним правопорушенням – ч. 1 ст. 1 КК України)[121]. Відповідно, право держави карати виникає й реалізується в межах її повноважень та у зв'язку із реальними можливостями національних органів законодавчої, судової та виконавчої влади.

Як суб'єкт міжнародного права (у межах зовнішньої політики) та як організація населення на певній території (у внутрішньому своєму прояві) держава має (повинна мати) монополію на протидію злочинності, яка базується на визнаному з найдавніших часів державному «праві на насильство» – застосування примусу до осіб, які порушують встановлені нею правила[100, с. 49, 50]. Як слушно підкреслює Ю. Баулін, «кримінальне правосуддя виступає необхідним елементом правопорядку, а відтак для власного обґрунтування не потребує ні абсолютних принципів, ні особливих соціальних цілей. Отже, держава має право карати, бо вона не може існувати без кримінального правосуддя, яке... входить у саме розуміння правопорядку... Незважаючи на можливість високої організації у суспільстві попереджувальної діяльності, держава (як показує історичний досвід) не відмовляється від здійснення правосуддя. Навпаки, усі країни докладають зусиль до оптимізації кримінального судочинства та поліпшення реалізації покарань»[26, с. 41].

«Протистояння суспільства та злочинності нараховує не одне тисячоліття... Ще в давні часи людство зрозуміло рівень загрози, що йому несе злочинність», – констатують відомі вітчизняні криминологи О. Литвинов та Ю. Орлов у праці «Нариси з криминології постмодерну»[132, с. 147, 148]. Справді, й дотепер не існує в

світі держави, яка б більш або менш інтенсивно не використовувала би зазначене право. Пояснення цьому просте – немає жодної країни, яка б не була змушена боротися зі злочинністю. Так, згідно зі Світовим індексом злочинності, який відбиває рівень кримінальної активності в конкретних країнах світу (*Crime Index by Country*[3]), ані в поточному році, ані в минулих роках в світі не зареєстровано країн, де б цей показник (рівень злочинності) був би нульовим. У довіднику «Тюремне населення країн світу» (2018 р.) його упорядники наводять відомості про статистичні показники діяльності 215-ти пенітенціарних систем світу, що означає: практично у всіх державах і залежних територіях виконуються функції правосуддя й охорони правопорядку, утримуються суди та органи кримінальної юстиції[206].

У цьому зв'язку не можна не погодитися, що злочинність – явище інтернаціональне, онтологічне та вічне. Хоча воно й відносно мінливе (бо рівень та динаміка злочинності час від часу змінюються у кожній країні), але водночас, інтегроване до всіх суспільств, адже походить від природньої схильності людини (деяких представників суспільства) до девіантної поведінки, до відступу від правил, встановлених владою (більшістю, сувереном і т ін.)[153, с. 272–276]. Не є винятком й Україна. Так, офіційна статистика (відомості, які щорічно оприлюднюються Офісом Генерального прокурора як уповноваженим суб'єктом) свідчить, що в 2025 році в Україні обліковано 608101 кримінальне правопорушення[65] у 2024 році – 492479 кримінальних правопорушень[66], у 2023 році – 475595[67], у 2022 – 362 636[68]. Як бачимо, за останні чотири роки в нашій державі випадки найбільш небезпечних порушень встановлених на її території правил більш ніж поширені та відбувається тенденція до зростання офіційно зафіксованих підстав для втручання держави у соціальні конфлікти й застосування нею для регулювання суспільних відносин засобів внутрішнього (національного) кримінального права.

Загальні засади конституційного ладу в Україні згідно із її Основним Законом полягають у тому, що вона – суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава (ст. 1 Конституції України). Отже, загальні засади національної кримінально-правової юрисдикції, у тому числі встановлення її меж, в нашій державі визначає перш за все Конституція України (далі також – Конституція). До

принципово важливих в цьому випадку слід віднести такі постулати Основного Закону: 1) суверенітет України поширюється на всю її територію (ч. 1 ст. 2 Конституції); 2) держава відповідає перед людиною за свою діяльність (ч. 2 ст. 3 Конституції); 3) чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України (ч. 1 ст. 9 Конституції); 4) зовнішньополітична діяльність України спрямована на забезпечення її національних інтересів і безпеки шляхом підтримання мирного і взаємовигідного співробітництва з членами міжнародного співтовариства за загальновизнаними принципами і нормами міжнародного права (ст. 18 Конституції); 5) органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України (ч. 2 ст. 19 Конституції); 6) іноземці та особи без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, користуються тими самими правами і свободами, а також несуть такі самі обов'язки, як і громадяни України, – за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України (ч. 1 ст. 26 Конституції України); 7) кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей (ч. 1 ст. 68 Конституції)[107].

Згідно зі ст. 2 Конституції, суверенітет України поширюється на всю її територію[107]. Суверенітет визначається як «політико-юридична властивість державної влади, що означає її верховенство, незалежність як всередині держави, так і в зовнішньополітичній сфері, що не допускає втручання інших країн у свої внутрішні справи»[130, с. 89]. Недоторканною для зовнішнього втручання справою є, серед іншого, й організація національної моделі підтримання внутрішнього правопорядку, його охорони від суспільно небезпечних зазіхань. Так, М. Буроменський влучно охарактеризував формування кримінально-правової політики як «надзвичайно делікатну сферу державного суверенітету..., яку держави традиційно відносили до своєї виключно внутрішньої компетенції»[40, с. 362]. Згідно зі ст. 92 Конституції України ці механізми вправі конструювати лише національний парламент (який реалізує волю суспільства), адже виключно законами

України визначаються, зокрема, діяння, які є злочинами та відповідальність за них[107]. Цій конституційній нормі кореспондує положення ч. 3 КК України: кримінальна протиправність діяння, а також його караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки цим Кодексом[121], який, відповідно, є збіркою всіх законів України з питань кримінальної відповідальності (підкреслено мною – Є.Р.). Отже, Україною на законодавчому (у тому числі найвищому – конституційному) рівні проголошено, що вона наділена, серед іншого, «кримінально-правовим суверенітетом», який відображає виключне право держави карати за порушення вимог свого (внутрішнього) кримінального права, самостійно визначаючи у внутрішньому законодавстві кримінальну протиправність суспільно небезпечних діянь, їхню караність та інші кримінально-правові наслідки, а також створюючи національні органи кримінальної юстиції, поліцейські та спеціальні служби, органи дізнання та досудового розслідування Україна реалізує свій суверенітет у цих питаннях. Відповідно, осмислення й удосконалення положень, які стосуються національної кримінальної юрисдикції, є процесом розбудови права держави карати за правопорушення, тобто відновлювати правопорядок та захищати правовими засобами найважливіші індивідуальні й публічні соціальні цінності.

Про належність «права карати» до внутрішніх питань держави говорять і авторитетні міжнародно-правові документи. Так, на Десятому конгресі ООН із попередження злочинності та поведження з правопорушниками (квітень 2000 року), на якому обговорювалися питання укріплення законності та зміцнення системи кримінального правосуддя, а також міжнародне співробітництво у боротьбі з транснаціональною злочинністю, був ухвалений знаковий документ «Віденська декларація про злочинність і правосуддя: відповіді на виклики XXI століття». У ньому, серед іншого, наголошується на відповідальності кожної держави за створення та підтримку справедливої, відповідальної, етичної та ефективною системи кримінального правосуддя, необхідності тісної координації та співпраці між державами у боротьбі зі світовою проблемою злочинності, «пам'ятаючи, що боротьба з нею є спільною та розділеною відповідальністю»[19]. Отже, чинити

кримінальне правосуддя – справа перш за все кожної держави, тобто справа внутрішня.

У статті 1 Декларації ООН про злочинність і суспільну безпеку від 12 грудня 1996 року Генеральною Асамблеєю ООН проголошено: «держави-члени прагнуть захистити безпеку і добробут своїх громадян та усіх осіб, які знаходяться під їх юрисдикцією, шляхом прийняття ефективних національних заходів по боротьбі з небезпечною транснаціональною, в тому числі, організованою, злочинністю, незаконним обігом наркотиків та зброї, контрабандою інших незаконних товарів, організованою торгівлею людьми, терористичними злочинами і відмиванням прибутків від небезпечних злочинів, а також беруть на себе зобов'язання взаємно співпрацювати у цих зусиллях»[59]. Як бачимо, і в цьому міжнародному документі підкреслено: захист певних цінностей в межах юрисдикції держави – це одне з її пріоритетних завдань.

З викладеного слідує, що Українській державі (як й всім іншим державам на політичній мапі сучасного світу – від найрозвиненіших до найвідсталіших), іманентно притаманна така специфічна властивість як монопольне право карати за правопорушення та вона досить часто змушена ним користуватися. Втім, тут слід підкреслити, що для соціально орієнтованої, демократичної та правової держави (якою є Україна) зазначене право не є її виключним, формальним та узурпованим атрибутом сильнішого і краще озброєного учасника соціальних процесів (на відміну від держав із тоталітарним режимом, які є апаратом примусу до покори і захоплення певних ресурсів – людських, природних тощо). Воно неодмінно має кореспондувати її обов'язку перед українським суспільством (якому вона служить), реалізовувати правоохоронну функцію й функцію правосуддя, які, в свою чергу потрібні для захисту й забезпечення прав людини та основоположних свобод, охорони загально визнаних індивідуальних та групових цінностей, підтримання миру, безпеки, спокою, нормальних міжнародних відносин і досягнення низки інших соціально корисних результатів.

Зазначені функції держави, як вже нами зазначалося, є головним чином внутрішніми та, відповідно, виконуються в межах її внутрішньої (національної)

політики шляхом виконання позитивних та негативних обов'язків у сфері прав людини, захисту національних інтересів на власній території[82, с. 20–22]. Втім, внутрішніми вони є головним чином, але ж не виключно. У низці питань політика протидії злочинності охоплює й окрім інтересів національних (внутрішньодержавних) ще й інтереси міжнародної спільноти. Так, знавець проблем політики у сфері боротьби зі злочинністю (антикримінальної політики) П. Фріс хоч і визнає, що «боротьба зі злочинністю – важлива сфера внутрішньої діяльності держави»[214, с. 10], втім, міркуючи далі над місцем, яке ця діяльність обіймає у загальній політиці держави, вказує, що остання перебуває у сегменті цілей держави та засобів їх досягнення як усередині держави, так і на міжнародній арені, тобто що вона здійснюється і у внутрішній, і у зовнішній політиці: більш активно реалізується у внутрішній політиці, а в зовнішній – стосується визначення напрямків співпраці держави з іншими суб'єктами міжнародного права, при здійсненні протидії міжнародним та конвенційним злочинам[214, с. 10, 11]. Справді, якби наша держава не визнавала необхідності протидії міжнародним кримінальним правопорушенням (злочинам) чи кримінальним правопорушенням (злочинам) міжнародного характеру, в національному законодавстві про кримінальну відповідальність не передбачалося би підстав для неї за цілу низку діянь, включених до нього на підставі міжнародних «антикримінальних» договорів[77, с. 214–218].

Отже, можемо констатувати, що з точки зору міжнародного права, конституційного права та основ кримінології Україна, як і кожна держава має суверенне право на застосування легітимної та легальної, спрямованої на правопорушників кримінальної репресії, якому кореспондують повноваження й обов'язки (перед суспільством і міжнародними партнерами) на вироблення і застосування правових засобів протидії злочинності, у тому числі (але не виключно) й таких, які пов'язані із застосуванням засудження певної поведінки та обмеження прав та свобод тих, хто її допускає.

У цьому зв'язку варто наголосити на тому, що відповідні регулятивні приписи внутрішнього кримінального законодавства (на кшталт ст.ст. 6–8 КК України) не визначають кримінальну юрисдикцію держави. Вона природньо притаманна їй як

організації влади на певній території, як суб'єкту міжнародного права, як відповідального за правопорядок на підвладній території та в колі підвладних осіб. Немає сенсу проголошувати її в джерелі кримінального права. Подібного роду регулятивні норми (правила, принципи) лише встановлюють, в яких межах держава оголошує (для своїх підданих та інших для держав) свою готовність це своє повноваження (юрисдикцію) використовувати, реалізовувати. Тому зокрема, не можна погодитися з В. Кедик в тому, що «Кримінальний кодекс України передбачає просторову та часову юрисдикцію закону про кримінальну відповідальність (статті 4-10). Просторова юрисдикція означає поширення закону про кримінальну відповідальність України в межах певної території та щодо певного кола осіб»[92, с. 25]. На нашу думку, *КК України не встановлює юрисдикцію, а лише окреслює її межі.*

Тому ми повністю підтримуємо думку В. Шаблистого та О. Шаблистої, які наголошують, що «через визначення меж дії свого кримінального закону держава окреслює сферу власної владної компетенції: просторову, персональну та, у певних випадках, функціональну. Маємо на увазі здатність держави встановлювати обов'язкові правила поведінки та притягати до кримінальної відповідальності за їх порушення»[229, с. 352].

Підкреслимо, що особи, які перебувають у політико-територіальному зв'язку із державою (передусім, але не виключно – її громадяни), мають конституційний обов'язок виконувати її закони, у тому числі кримінальні (таких осіб ми іменуємо «кримінально-правовими резидентами»). Так, громадянство України – це правовий зв'язок між фізичною особою і Україною, що знаходить свій вияв у їх взаємних правах та обов'язках[172; 193, с. 77]. Основним Законом нашої Держави проголошується, серед іншого: «Кожен зобов'язаний неухильно додержуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Незнання законів не звільняє від юридичної відповідальності» (ст. 68 Конституції України)[107].

Оскільки Конституція України поширюється перш за все на її громадян, то у кримінально-правовому аспекті наведене вище означає таке: на всіх без винятку

громадян України поширюється право і повноваження нашої держави оцінювати їхню поведінку крізь призму вимог внутрішнього (національного) кримінального законодавства та вживати передбачених цим законодавством заходів реагування при їх порушенні (у цьому, на нашу думку, полягає основний зміст національної кримінальної (кримінально-правової) юрисдикції).

У кримінально-правовому аспекті наведена максима стосується двох аспектів національної кримінальної юрисдикції. Перший відомий як «територіальний принцип чинності кримінального закону» (його регламентує ст. 6 чинного Кримінального кодексу (далі – КК) України), (який наразі не розглядається), другий – як «принцип громадянства». У чинному КК України його регулює правило, сформульоване у ч. 1 ст. 7: «громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»[121].

Винятком з цього правила (і додатком до змісту принципу громадянства) є норма ч. 2 ст. 7 КК України, яка проголошує: «якщо особи, зазначені у частині першій цієї статті, за вчинені кримінальні правопорушення зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнені в Україні до кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення»[121]. Як зазначається в літературі стосовно принципу громадянства, його природа «полягає в поширенні Україною власної (національної) кримінально-правової юрисдикції на всіх осіб, які перебувають із нею у політико-територіальному зв'язку, незважаючи на те, що територія України не є місцем вчиненого ними злочину»[114, с. 51].

Попри об'єктивно існуючі відмінності у міжнародному авторитеті, активності та амбіціях в міжнародних відносинах різних держав, навряд чи можна заперечувати очевидний факт, що жодна держава в сучасному світі не претендує та не може претендувати на забезпечення правопорядку у всесвітньому масштабі та вимагати застосовувати свої національні закони будь-де, незалежно від місця виникнення юридичного факту, дії, події, які вимагають втручання. Міжнародне право виключає

«право сили» та можливість свавільного втручання одних держав-суб'єктів міжнародного права у внутрішні (національні) правопорядки інших таких держав-суб'єктів (хоча події, які відбуваються в світі, зокрема, безкарне багаторічне ігнорування державою-агресором росією загальноновизнаних принципів міжнародного права змушують сумніватися в тому, що цей принцип все ще дотримується). Воно є (принаймні, має бути) горизонтальною системою взаємодії таких суб'єктів на принципах, визначених загальноновизнаними джерелами (перш за все – Статутом ООН, а також міжнародними договорами) та ґрунтуватися на взаємності, на засадах консенсусу. Як зазначається в літературі з міжнародного права, «відносини між суверенними державами – міжвладні, а не підвладні»[137, с. 8].

Тому цілком зрозуміло, що право покарання та повноваження, які з нього випливають, має певні обмеження – зокрема, має враховувати тотожні права і повноваження інших суверенних держав, що вимагає визначення меж його реалізації в просторі та за колом осіб (фізичних і юридичних). Реалізуючи монопольне право на примус задля охорони правопорядку, Україна як правова демократична держава, яка поважає міжнародне право, не повинна посягати на права інших його суб'єктів. Зокрема, її відповідальні за правопорядок і правосуддя службові й посадові особи (працівники органів кримінальної юстиції, органів охорони правопорядку, спецслужб) не мають повноважень діяти за межами національної юрисдикції, порушувати тим самим право і повноваження інших держав на контроль за правопорядком. У іншому випадку держава може навіть нести міжнародно-правову відповідальність за посягання на права інших учасників міжнародних відносин. «Виняткові випадки, коли якась держава намагається здійснити свою юрисдикцію на території іншої держави, направляючи своїх посадових осіб до цієї держави без відповідного дозволу, розглядаються, як правило, як порушення територіальної цілісності та незалежності іншої держави», – слушно зазначає Т. Сироїд[194, с. 78]. Відповідно, щодо повноважень належних суб'єктів на застосування національного кримінального права мають існувати чіткі і зрозумілі правила, які, з одного боку, забезпечують належну реалізацію функції

правової охорони й правосуддя, а з іншого – не створюють конфліктів із такими самими повноваженнями інших суб'єктів міжнародного права.

У світі існує стільки національних кримінально-правових систем, скільки існує незалежних держав. Відповідно, це детермінує множину правозастосовних ситуацій, коли щодо одного й того ж юридичного (кримінально значущого) факту щодо однієї й тієї самої особи можуть бути застосовані обмеження в межах кількох національних кримінально-правових юрисдикцій одночасно. Наприклад, громадянин України вчиняє в Польщі розбійний напад на громадянина Німеччини (відповідно, три держави вважають подію такою, що перебуває в їх національній кримінально-правовій юрисдикції: Польща – за територіальним принципом, Україна – керуючись персональним принципом, Німеччина – керуючись реальним принципом). Слід погодитися з В. Кедик, що в подібних випадках виникає конкуренція національних юрисдикцій[92, с. 44].

Такі потенційні проблеми кримінально-правового регулювання повинні бути прогнозовані, враховані й, за можливості, усунені. Водночас, не намагаючись вирішити всі потенційні проблеми, які існують у цій сфері, звернемо увагу на можливість конкуренції повноважень кількох суверенних держав в частині застосування національного кримінального права до правопорушника за одне й те ж діяння.

Міркуючи про таку конкуренцію слід погодитися з висловленою на сторінках юридичної літератури думкою, що визначення меж дії закону про кримінальну відповідальність у просторі виступає умовою, необхідною для повноцінної реалізації норм національного законодавства про кримінальну відповідальність, а також що «межі дії кримінального закону однієї держави неминуче перетинаються з межами просторової дії кримінальних законів інших держав»[92, с. 80].

Щодо проблеми конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій доходимо висновку, що в КК України повною мірою питання такої конкуренції не враховане, і, відповідно, не врегульоване. Звичайно ж, можна очікувати, що у разі виникнення такого питання конкретний правозастосовувач вирішить його самостійно, керуючись приписами Конституції, КК України та норм міжнародного

права (так, саме такі випадки, очевидно, мають на увазі В. Гацелюк, який пише про «можливість безпосереднього застосування міжнародних конвенції у внутрішньому кримінальному праві... у випадках, коли вони... регулюють конфлікт юрисдикцій»[51, с. 401], а також Є. Стрельцов, говорячи про регулювання деяких питань процедурного характеру міжнародного антикримінального співробітництва нормами про розмежування юрисдикцій[199, с. 518]), але ж в реальності якість вирішення такого питання залежить від досконалості володіння знаннями з міжнародного права «пересічними» слідчими, дізнавачами, прокурорами та суддями. Більш зрозуміло і ефективно було б надати цим особам відповідні правила вирішення зазначеної конкуренції. На цім слід мати на увазі, що український парламент (як виразник інтересів держави й суспільства) не має повноважень вказувати результатами свого нормотворення на способи подолання конкуренції юрисдикцій будь-якому іншому суверенному суб'єкту. Натомість йому доцільно надати зрозумілі правила власним (національним) органам кримінальної юстиції та іншим зацікавленим особам.

Слід визнати, що деякі інструменти вирішення конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій в КК України вже передбачено. Так, норма ч. 2 ст. 7 КК України вказує по суті, що Україна припиняє свої повноваження на переслідування за кримінальне правопорушення щодо особи, яка за вчинене вже зазнала кримінального покарання за межами України.

Водночас, не врегульовано в КК України питання конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій, яка може виникає у таких випадках.

По-перше, у випадках претензій іншої держави на застосування власного кримінального права щодо апатридів, які постійно проживають в Україні (*персональна конкуренція національних кримінально-правових юрисдикцій*).

Так, зі статті 7 КК України випливає, що Україна поширює національну кримінально-правову юрисдикцію персонально – на всіх своїх громадян та осіб з наближеним до них статусом (осіб без громадянства, котрі постійно проживають в Україні). Відповідно, вона має перед цими особами й обов'язок захищати їх, зокрема, не допускати свавільного поширення на них кримінальних юрисдикцій

інших суб'єктів міжнародного права, адже, як слушно зазначається в літературі, «держава, яка є організацією загального інтересу не повинна втручатись в інтереси особисті та індивідуальні, які забезпечуються і охороняються відповідними об'єднаннями, але вона покликана забезпечити їх незалежність, гарантувати і охороняти від втручання з боку інших суб'єктів»[94, с. 77]. Зокрема, Україна послідовно дотримується принципу невидачі своїх громадян в іноземні держави для реалізації тими національних кримінально-правових юрисдикцій, що не лише декларується Конституцією України (ч. 2 ст. 25 якої проголошує, що громадянин України не може бути вигнаний за межі України або виданий іншій державі[107]), але й у профільному законі. Так, ч. 1 ст. 10 КК України передбачає, що громадяни України, які вчинили злочини поза межами України, не можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду[121]. Втім, по іншому вирішене аналогічне питання в ч. 2 цієї ж статті (згідно якої іноземці та особи без громадянства, які вчинили злочини поза межами України і перебувають на території України, можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності і віддання до суду)[121]. Отже, у випадку вчинення ними кримінальних правопорушень за межами України, громадяни України несуть відповідальність в Україні за законом держави громадянства. У цьому ч. 1 ст. 10 КК України кореспондує ч. 1 ст. 7 КК, в якій, нагадаємо, передбачено: громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України[121]. Отже, у ст. 7 КК Україна проголосила, що її кримінально-правова юрисдикція поширюється також на апатридів, які в ній постійно проживають, але при цьому у цьому ж національному акті кримінального законодавства допускає, що у випадку, коли інша держава заявить про поширення на такого суб'єкта власної кримінально-правової юрисдикції (і, відповідно, вимагатиме його видачі), то від своєї національної юрисдикції Україна відмовляється. *В цьому вбачаємо нерівні умови для суб'єктів, які перебувають під*

національною кримінально-правовою юрисдикцією України та пропонуємо доповнити ч. 1 ст. 10 КК України згадуванням і про осіб без громадянства, які постійно проживають в Україні. Відповідно, у ч. 2 цієї статті пропонується уточнити, що видачі підлягають особи без громадянства, які не проживають постійно в Україні.

Пропоновані зміни до зазначених юрисдикційних положень необхідні не лише з точки зору подолання дискримінації, але й з формальних підстав. Так, у ч. 1 ст. 27 Закону «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства» передбачено: «особа без громадянства, яка постійно проживає в Україні і вчинила кримінальне правопорушення поза межами України, не може бути видана (підкреслено мною – Є.Р.) іншій державі для притягнення до кримінальної відповідальності чи для виконання вироку суду»[176].

З урахуванням викладеного пропонується викласти ч. 1 ст. 10 КК України в такій редакції: «Громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили злочини поза межами України, не можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду». Відповідно, ч. 2 ст. 10 КК України пропонується викласти в такій редакції: «Іноземці та особи без громадянства, що постійно не проживають в Україні, які вчинили злочини поза межами України і перебувають на території України, можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності і віддання до суду».

Другий вид конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій виникає у випадках, передбачених в ч. 2 та ч. 3 ст. 6 КК України (*просторова конкуренція національних кримінально-правових юрисдикцій*).

Так, згідно зі ст. 6 КК України кримінальне правопорушення визнається вчиненим на території України, якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України, а також якщо його виконавець або хоча б один із співучасників діяв на території України. Таким чином, Україна заявляє про поширення своєї кримінально-правової юрисдикції на кримінальні правопорушення, які відбувалися й на території інших держав (в цьому випадку ілюстративно можна

навести досить багато таких комбінацій: діяння почато в Україні та завершено в іншій державі; діяння почате в іншій державі, продовжено в Україні, а завершене в третій країні; діяння вчинене в іншій державі, а його наслідок настав в Україні; організатор діяння перебуває в іншій державі, а виконавець – в Україні тощо). Зазначені критерії ідентифікації правопорушення як вчиненого на території України породжують правозастосовні ситуації, в яких щодо правопорушника застосовується кримінальна відповідальність в межах юрисдикції іншої держави (як правило, це держава, яка викрила винного та здійснила процес притягнення до відповідальності), але водночас й Україна вважає, що стосовно цієї ж особи вона має право також застосовувати кримінальну відповідальність. На цім звернемо увагу, що у випадку персональної конкуренції законодавець в рамках регулювання принципу громадянства у ч. 2 ст. 7 КК України «антиконкурентний» припис: «якщо особи, зазначені у частині першій цієї статті, за вчинені кримінальні правопорушення зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнені в Україні до кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення»[121]. Відсутність подібної вказівки у ч. 6 КК України викликає логічне запитання щодо того, чи можуть особи, діяння яких визнані такими, на які поширюється національна кримінально-правова юрисдикція України, підлягати їй після того, як інша (іноземна) держава реалізувала за вчинене власну юрисдикцію (тим більше, що, як вказано вище, стосовно наближеної правозастосовної ситуації «антиконкурентний припис» існує). Очевидно, що відповідь має бути негативною. Україна поважає суверенітет і юрисдикцію іншої держави. Водночас, переконані, що з точки зору послідовності і повноти регулювання, варто було б доповнити ст. 6 КК України відповідним приписом. *Пропонуємо у ч. 5 ст. 6 КК України вказати: «Якщо особи, які вчинили кримінальні правопорушення, зазначені у частині другій або третій цієї статті, за вчинені кримінальні правопорушення зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнені в Україні до кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення».*

Третій вид конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій зумовлюється положеннями ст. 8 КК України (його можна назвати «персонально-

територіальна конкуренція»). Як впливає з цієї норми, у деяких спеціальних випадках Україна поширює національну кримінально-правову юрисдикцію за межами своєї території й за межі контингенту підвладних їй суб'єктів (здійснює екстериторіальну юрисдикцію). Такими випадками (альтернативно) є вчинення за межами України іноземцями або апатридами, котрі постійно в Україні не проживають:

- кримінальних правопорушень, передбачених міжнародними договорами;
- передбачених КК України тяжких або особливо тяжких злочинів проти прав і свобод громадян України або інтересів України;
- будь-якого зі злочинів, передбачених статтями 437-439, 442, 442-1 КК України, якщо такі особи перебувають на території України і не можуть бути видані (передані) іноземній державі чи міжнародній судовій установі для притягнення до кримінальної відповідальності або якщо в їх видачі (передачі) відмовлено;
- у співучасті із службовими особами, які є громадянами України, будь-якого кримінального правопорушення, передбаченого у статтях 368, 368-3, 368-4, 369 і 369-2 КК України;
- пропозиції, обіцянки, надання неправомірної вигоди таким службовим особам, або прийняття пропозиції, обіцянки неправомірної вигоди чи одержання від них такої вигоди[121].

Обережно припустимо, що майже всі з перерахованих у ст. 8 КК України діянь визнаються кримінальними правопорушеннями за кримінальними законами більшості держав світу. Відповідно, в разі їх виконання (вчинення) на їхніх суверенних територіях, щодо них неодмінно виникає право держави місця вчинення на застосування до винного власного кримінального права згідно з територіальним принципом. За таких обставин виникає конкуренція національних юрисдикцій: держави вчинення діяння та України. На цім імперативність формулювання способу поширення національної кримінально-правової юрисдикції України, використана в диспозиціях норм ст. 8 КК України (її виражено словами «підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом») має наводити на думку, що така відповідальність має бути застосована за будь-яких умов. Однак, насправді це не

так. Безперечно, що після того, як щодо винного буде реалізовано заходи, які впливають з кримінально-правової юрисдикції держави місця вчинення правопорушення, повторно реалізувати заходи, наявні в кримінально-правовій системі України, стосовно цієї ж особи з приводу цього ж кримінально-правового делікту вже неможливо.

Очевидно, й у цьому випадку варто визнати: особи, зазначені в ст. 8 КК України, підлягають в Україні відповідальності за цим кодексом за умови, що інший суб'єкт міжнародного права не застосував до них за вчинене заходи впливу в межах власної національної кримінально-правової юрисдикції. На це в минулому вже зверталася увага О. Замудряковою, яка пропонувала доповнення ст. 8 КК України частиною: «Якщо особи, зазначені у частинах 1 і 2 цієї статті, за вчинені злочини зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнені в Україні до кримінальної відповідальності за ці злочини»[84, с. 47]. Підтримуючи й уточнюючи таку пропозицію, для виключення ризику зазначеної вище конкуренції юрисдикцій пропонуємо доповнити ст. 8 КК України новою частиною наступного змісту: *«4. «Якщо особи, які вчинили кримінальні правопорушення, зазначені у цій статті, за вчинені кримінальні правопорушення зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнені в Україні до кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення».*

Особливі військово-політичні реалії, в яких Україна розбудовує державність, вимагають висловитися й щодо способів регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції в умовах повномасштабного вторгнення держави-терориста росії починаючи з 24 лютого 2022 року, а також свавільного й незаконного встановлення нею контролю над низкою суверенних українських територій починаючи з 2014 року.

Як вже зазначалося вище, державний суверенітет України означає, зокрема, що кримінально-правова юрисдикція України, офіційна оцінка кримінальної правомірності/протиправності поведінки особи, законні повноваження суб'єктів, відповідальних за підтримання правопорядку й правосуддя, на застосування щодо

правопорушників заходів кримінально-правового характеру поширюється на всю державну територію. Законодавство України про кримінальну відповідальність є чинним та діє (має застосовуватися) у просторі на всій її території. Окрім загальних засад суверенітету, цей висновок ґрунтується й на правилах, розміщених статті 6 КК України (головне з яких викладене у формулі «всі особи, які вчинили кримінальні правопорушення на території України, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом»)[121]. Закон наразі містить лише один виняток з цього правила – згаданий вище дипломатичний імунітет (ч. 4 ст. 6 КК України).

Для визначення територіальних меж чинності й дії національних кримінально-правових приписів принципове значення має визначення державної території. Наразі її визначено Конституцією України, Законом «Про державний кордон України» і нормами міжнародного права. Так, до складу цієї території входить низка природних об'єктів у межах Державного кордону (суходіл, внутрішні води, надра, територіальне море тощо), а також рухомих штучних об'єктів (наприклад, військові кораблі що ходять під прапором України, незалежно від того, де вони знаходяться)[114, с. 23].

У поточних воєнно-політичних реаліях внаслідок агресивної війни росії у межах міжнародно визнаних державних кордонів України існують території, на яких українська влада у своїх суверенних повноваженнях, у тому числі й в сфері здійснення кримінально-правової юрисдикції, фактично обмежена. Ст. 3 Закону України від 15 квітня 2014 року № 1207-VII «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» (далі – Закон № 1207-VII)[174] визначено перелік об'єктів, що визнані тимчасово окупованою територією (ТОТ). На час написання цієї роботи згідно з картами бойових дій ворогом було окуповано (і, відповідно, ефективний контроль влади України тимчасово втрачено), в таких регіонах як Лівобережна Херсонщина, частини Запорізької області, Харківської області, Луганщина (окупована в 2022 році), Луганщина (окупована з 2014 року), Донеччина (окупована в 2022 році), Донеччина (окупована з 2014 року) і тимчасово окуповані території Автономної республіки Крим. Так, Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або

тимчасово окупованих Російською Федерацією, затверджений Наказом Міністерства розвитку громад та територій України 28 лютого 2025 року № 376 на час написання цієї дисертаційної роботи містить кілька сотень записів та обіймає 179 сторінок (у тому числі на 100 сторінках викладено населені пункти, що є (або були) територіями бойових дій та на 79-ти сторінках – тимчасово окуповані росією території)[163].

Повторимо, що на всі ці території безумовно поширюється юрисдикція органів державної влади України. Втім, вітчизняні правоохоронні й судові органи наразі не можуть нормально реалізувати в їх межах свої завдання щодо притягнення винних до кримінальної відповідальності за передбачені КК України правопорушення (не можуть вчиняти процесуальні (слідчі, розшукові) дії, застосовувати на цих територіях заходи державного примусу (затримання, застосування заходів забезпечення в кримінальному провадженні), виконувати кримінальні покарання). Більше того, наразі на деяких із цих територій орудують російські загарбники й колаборанти, діє окупаційна адміністрація, і, зокрема, незаконні квазіправоохоронні й квазісудові «органи», які узурпували властиві відповідним органам державної влади функції.

За цих обставин впливає проблема чинності й дії кримінального закону України на ТОТ. Так, Україна рішучо відкидає визнання будь-яких органів, їх посадових та службових осіб на ТОТ, їх діяльність вважає незаконною, і будь-який акт (рішення, документ), виданий такими органами вважає недійсним і не розглядає як джерело правових наслідків (крім документів, що підтверджують факт народження, смерті, реєстрації (розірвання) шлюбу особи на тимчасово окупованій території). Про це, зокрема, ідеться у згаданому вище Законі № 1207-VII. Водночас, і зараз, а тим більше після деокупації цих територій та відновлення на них правопорядку, актуалізується проблема притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які, перебуваючи на ТОТ, вчинили передбачені КК України правопорушення.

За загальним правилом, на будь-яку таку особу поширюється кримінальний закон України згідно з територіальним принципом (ст. 6 КК України) й вона

підлягатиме кримінальній відповідальності й покаранню за цим законом. Втім, цей висновок є неповним, хоча й формально відповідає приписам КК України.

Окупація одних територій України була короткою, а регулювання правовідносин у різних сферах на них докорінно не змінилося. Наприклад, 15 березня 2023 року Державне бюро розслідувань повідомило про викриття й затримання осіб, які під час окупації селища Хотімля Чугуївського району Харківської області вчинили умисне убивство двох потерпілих[58]. Їхній подальший кримінально-правовий статус правоохоронні й судові органи України будуть вирішувати за законодавством України на підставі того, що правопорушення скоєне на території України.

Водночас, після деокупації інших територій (наприклад, Криму, Луганської області) вимагатиметься значно більше заходів в рамках перехідного правосуддя[224]. У тому числі це стосуватиметься й відновлення національної кримінально-правової юрисдикції.

Після звільнення територій, на яких окупація була тривалою, КК України за територіальним принципом його чинності й дії слід буде застосовувати з урахуванням обмежень, встановлених міжнародним гуманітарним правом, зокрема Конвенцією про захист цивільного населення під час війни 1949 року[105]. Зокрема, згідно з її ст. 64 кримінальне законодавство окупованої території залишається чинним, за винятком випадків, коли дія його скасовується або призупиняється окупаційною державою, якщо це законодавство становить загрозу безпеці окупаційної держави або є перешкодою виконання цієї Конвенції. Окупаційна держава, однак, може поширювати на населення окупованої території дію положень, які є необхідними для виконання нею зобов'язань, що покладаються на неї відповідно до цієї Конвенції, підтримання ефективного управління територією, забезпечення безпеки окупаційної держави, особового складу та власності окупаційних сил та адміністрації, а також об'єктів та комунікаційних ліній, які ними використовуються[105]. Таким чином, норми міжнародного гуманітарного права передбачають обмеження чинності й дії національного законодавства про кримінальну відповідальність. У цьому зв'язку слід застерегти, що територіальний

принцип чинності кримінального законодавства в просторі має винятки, в самому законі не передбачені, тобто його регулювання поєднує національно-правовий та міжнародно-правовий компоненти, що слід враховувати при подальшому вдосконаленні зазначеного законодавства та практики його застосування[182, с. 281–283].

Висновки до розділу 1

1. Поняття юрисдикції в джерелах з кримінального права України та з міжнародного кримінального права використовується як в процесуальному, так і в матеріально-правовому значенні. У останньому її застосовують у термінах «міжнародна кримінально-правова юрисдикція», «кримінальна юрисдикція держави», «національна кримінальна юрисдикція», «національна кримінально-правова юрисдикція». У внутрішньоправовому вимірі оптимальним видається саме останній варіант.

2. Феномен національної кримінально-правової юрисдикції пов'язаний правом і повноваженнями держави притягати до кримінальної відповідальності осіб, створювати для цього внутрішні кримінально-правові акти, наділяти національні органи кримінальної юстиції та суди компетенцією здійснювати кримінальне переслідування (процес, провадження) і застосовувати заходи кримінально-правового характеру за вчинення кримінальних правопорушень як на її суверенній території, так і в деяких випадках – на території іншої держави.

3. Наявні в літературі з кримінального права України визначення поняття національної кримінально-правової юрисдикції не охоплюють всіх наявних у межах цієї галузі засобів впливу та потребують удосконалення. Пропонується визначити її як сукупність встановлених в інтересах захисту найцінніших об'єктів кримінально-правової охорони повноважень України на здійснення заходів щодо криміналізації та пеналізації суспільно небезпечних діянь і регулювання кримінально-правових відносин із урахуванням місця виникнення відповідних юридичних фактів та особливостей суб'єктів, які їх створили.

4. Національна кримінально-правова юрисдикція України та її межі перебувають у діалектичному зв'язку із інститутом чинності законодавства про кримінальну відповідальність в просторі, принципи якого й встановлюють, до яких меж влада держави компетентна застосовувати власне законодавство для регулювання конкретних кримінально-правових відносин. Відповідно, у кримінальному праві України межі її кримінально-правової юрисдикції визначають принципи чинності закону про кримінальну відповідальність в просторі (а також за колом осіб). Останні є юридичною формою, яка вміщує собі як зміст національну кримінально-правову юрисдикцію.

5. За загальним правилом, держава реалізує національну кримінально-правову юрисдикцію самостійно та автономно. Водночас, на засадах взаємності поваги до інших суб'єктів міжнародного права й спільності інтересів у підтриманні правопорядку Україна може приймати делеговану національну кримінальну юрисдикцію від інших держав, що регулюється нормами ст.ст. 9 та 10 КК України. Втім, приймати делеговану кримінальну юрисдикцію Україні доцільно за умов, що суб'єкт міжнародного права не є державою-агресором, а також що загальні юрисдикційні правила (викладені у ст.ст. 6-8 КК України) дозволяють вчиняти національним органам кримінальної юстиції дії кримінально-правового характеру щодо певної особи (фізичної чи юридичної).

6. В українському вимірі поняття «межі національної кримінально-правової юрисдикції» характеризує сфери і напрямки застосування кримінального права України, визначену її внутрішнім законодавством та загальновизнаними принципами та нормами міжнародного права з урахуванням аналогічних юрисдикцій інших його суб'єктів. Воно позначає допустимість втручання конкретної держави у регулювання кримінально-правових відносин та повноваження її агентів застосовувати створені нею норми чи відмовлятися від цього.

7. У сучасних умовах дослідження проблематики національної кримінально-правової юрисдикції та встановлення її меж актуалізувалися такими чинниками: в умовах глобалізації, які позначаються і на структурі злочинності й надають їй

транснаціональних елементів держава змушена значно частіше реагувати на кримінальні загрози, які продукуються за її межами та враховувати інтереси національних юрисдикцій інших суб'єктів міжнародного права; вимушене (викликане воєнно-безпековими обставинами) перебування тривалий час значної кількості українських громадян за межами держави та перспектива оцінки після їх повернення в Україну законслухняності їхньої поведінки в місцях поточного перебування; повноцінне приєднання України до Статуту МКС.

8. За своєю політичною природою Україна як суверенна держава та як усталений спосіб організації публічної влади на певній території наділена «правом на покарання» (*jus puniendi*), тобто правом застосовувати легальну репресію до осіб, щодо яких наявні переконливі відомості про порушення ними внутрішніх (національних) кримінальних законів (які вчинили кримінальні правопорушення, кримінальні проступки, кримінальні злочини, кримінальні делікти тощо). За загальним правилом (і перш за все) воно реалізується щодо деліктів, які вчинено на підконтрольній державі території, а також щодо тих осіб, які перебувають з нею у політико-територіальному зв'язку (є її громадянами чи підданими). Це право, своєю чергою, зумовлює виключні повноваження держави на здійснення комплексу офіційних заходів організаційного, правового і соціального характеру (на створення і доведення до відома населення країни нормативної основи для супроводження процесу реалізації цього права, на формування корпусу суб'єктів (правоохоронців, слідчих, прокурорів, суддів), котрі її (реалізацію) забезпечуватимуть і супроводжуватимуть, на моделювання й конструювання системи заходів впливу на індивідуальну і групову поведінку членів соціуму в рамках способів виконання цього права (види покарань, порядок їх призначення й відбування, інші (окрім покарань) заходи кримінально-правового характеру та підстави й порядок їх застосування) тощо).

9. Україною на законодавчому (у тому числі найвищому – конституційному) рівні проголошено, що вона наділена, серед іншого, «кримінально-правовим суверенітетом», який відображає виключне право держави карати за порушення вимог свого (внутрішнього) кримінального права, самостійно визначаючи у

внутрішньому законодавстві кримінальну протиправність суспільно небезпечних діянь, їхню караність та інші кримінально-правові наслідки, а також створюючи національні органи кримінальної юстиції, поліцейські та спеціальні служби, органи дізнання та досудового розслідування Україна реалізує свій суверенітет у цих питаннях. Відповідно, осмислення й удосконалення положень, які стосуються національної кримінальної юрисдикції, є процесом розбудови права держави карати за правопорушення, тобто відновлювати правопорядок та захищати правовими засобами найважливіші індивідуальні й публічні соціальні цінності.

10. З точки зору міжнародного права, конституційного права та основ кримінології Україна має суверенне право на застосування легітимної та легальної спрямованої на правопорушників кримінальної репресії, якому кореспондують повноваження й обов'язки (перед суспільством і міжнародними партнерами) на вироблення і застосування правових засобів протидії злочинності, у тому числі (але не виключно) й таких, які пов'язані із застосуванням засудження певної поведінки та обмеження прав та свобод тих, хто її допускає.

11. Відповідні регулятивні приписи внутрішнього кримінального законодавства (на кшталт ст.ст. 6– 8 КК України) не визначають кримінальну юрисдикцію держави. Вона природньо притаманна їй як організації влади на певній території, як суб'єкту міжнародного права, як відповідального за правопорядок на підвладній території та в колі підвладних осіб. Немає сенсу проголошувати її в джерелі кримінального права. Подібного роду регулятивні норми (правила, принципи) лише встановлюють, в яких межах держава оголошує (для своїх підданих та інших для держав) свою готовність це своє повноваження (юрисдикцію) використовувати, реалізовувати.

12. Реалізуючи монопольне право на примус задля охорони правопорядку, Україна як правова демократична держава, яка поважає міжнародне право, не повинна посягати на права інших його суб'єктів. Зокрема, її відповідальні за правопорядок і правосуддя службові й посадові особи (працівники органів кримінальної юстиції, органів охорони правопорядку, спецслужб) не мають

повноважень діяти за межами національної юрисдикції, порушувати тим самим право і повноваження інших держав на контроль за правопорядком.

13. Велика кількість національних кримінально-правових систем та юрисдикцій у світі детермінує правозастосовні ситуації, коли щодо одного й того ж юридичного (кримінально значущого) факту щодо однієї й тієї самої особи можуть бути застосовані обмеження в межах кількох національних кримінально-правових юрисдикцій одночасно (у тому числі й юрисдикції України). Конкуренція національних кримінально-правових юрисдикцій може набувати вигляду: персональна, просторова, персонально-територіальна.

14. Норми міжнародного права вносять корективи щодо меж національної кримінально-правової юрисдикції. Територіальний принцип чинності кримінального законодавства України в просторі має винятки, в самому цьому законі не передбачені, тобто його регулювання поєднує національно-правовий та міжнародно-правовий компоненти.

РОЗДІЛ 2

ІСТОРИЧНІ Й МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИЗНАЧЕННЯ МЕЖ НАЦІОНАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ УКРАЇНИ ТА ПРОБЛЕМИ ЇХ РОЗУМІННЯ В ДОКТРИНІ ВІТЧИЗНЯНОГО КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

2.1. Генезис доктринальних ідей щодо меж національної кримінально-правової юрисдикції та історичний досвід їх нормативного регулювання у кримінальному праві України

Становлення передумов для визначення, обґрунтування і нормативного оформлення меж юрисдикції внутрішнього кримінального права держави тісно переплетені з розвитком ідей юрисдикції у міжнародному праві (яке виходило при цьому з міжнародних кримінально-політичних реалій та водночас – з тенденцій формування спільних інтересів держав у протидії деяким різновидам злочинів). Головна з таких передумов добре висвітлена у думці відомого фахівця з міжнародного права професора Ф.Ф. Мартенса, який писав свого часу: «Із затвердженням ідеї про територіальне верховенство держав уперше виникає розуміння, що в межах кожної держави має панувати єдина і самостійна каральна влада і що їй зобов'язані підкорятися всі особи, котрі перебувають на її території (як тубільні піддані, так і іноземці)» [204, с. 38–39].

Саме в міжнародному праві набув теоретичного обґрунтування первинний для будь-якої національної кримінально-правової юрисдикції «егоїстичний» принцип: держава вправі карати будь-кого, хто на її території порушив встановлені нею закони (серед сучасних правил чинності щодо чинності кримінального закону в просторі нині він відомий як принцип територіальності та закріплений у ст. 6 КК України). Він спирався (як спирається й дотепер) на апробовані століттями практики самостійної кримінально-правової охорони сувереном своїх територій і підданих без

залучення зовнішніх агентів, на право і обов'язок суб'єкта, який офіційно контролює певну територію, охороняти правопорядок і забезпечувати правосуддя на цій підвладній території. Саме такий «егоїстичний» принцип чинності законів пріоритетно діяв упродовж багатьох століть у всіх без винятку національних кримінально-правових системах, визначаючи межі кримінально-правової юрисдикції конкретних держав. На нього вказувалося й у національних кримінально-правових актах в частині регламентації сфер їх дії, у тому числі й в Україні. Наприклад, у статті першого розділу першого Статуту Великого князівства Литовського 1566 року (Волинського, або Другого Литовського статуту) великим князем (Господарем) було проголошено зобов'язання «єдиними правами писаними від нас судити» обивателів та підданих «всіх земель цього панства нашого»[197, с. 253]. Крізь призму кримінально-правових відносин цей припис можна трактувати як оголошення про поширення кримінальної юрисдикції держави Великого князівства Литовського (і, відповідно, її права та її влади карати за правопорушення) на кожного, хто перебував в межах території цієї держави. Тому ми підтримуємо О. Моїсеєва, який критикує думку Ш.-Л. Монтеск'є, нібито основу кримінально-правової юрисдикції історично складав національний принцип, за яким «кожен носив із собою власне право» й що нібито «суди європейських країн у середньовіччі, вирішуючи справу, застосовували право племені, до якого належав злочинець, тому франк судився по закону франків, алеман по законам алеманів, бургунд – по закону бургундському і римлянин по римському»[140, с. 17].

Також саме у доктрині міжнародного кримінального права обґрунтовано, що виникнення національної (внутрішньодержавної) кримінально-правової юрисдикції утверджується разом з ідеєю територіального верховенства держав в процесі розвитку в міжнародному масштабі засобів вирішення завдання протидії злочинності та уніфікації кримінального законодавства [167, с. 239].

«Егоїстичний» підхід держав до меж власної кримінальної юрисдикції тривалий час був панівним. Відповідно, загального визнання набув саме територіальний принцип юрисдикції: за кримінальне правопорушення карає та держава, на території якої його вчинено (завдяки йому в міжнародному праві

виникла екстрадиція як узгоджений між державами на засадах взаємності акт повернення злочинця в ту державу, де він скоїв кримінальне правопорушення та в межах юрисдикції якої може бути реалізовано його відповідальність). Тривалий час він активно підтримувався й у теорії міжнародного права. Так, вважалося, що інші державі не вправі втручатися у суверенне право конкретної держави карати за власними законами винних за події, які сталися на її території. Виняток з цього правила як у давнину, так і дотепер, може бути здійснений на підставі міжнародних угод. Так, в кримінальному праві України сьогодні він існує як дипломатичний імунітет (ч. 4 ст. 6 КК України), а тисячу років тому (наприклад, в українсько-візантійських договорах) такі винятки спеціально оговорювалися (зокрема, в них ішлося про випадки, за яких українці та греки на чужій території каралися за законами держав, до яких належали).

Право однієї держави втручатися в справи іншої, на території якої було вчинено злочин, активно й тривалий час заперечувалося державами загального (англо-американського) права, оскільки вважалося, що державі недоцільно реагувати на порушення чужого правопорядку. Натомість держави континентального права поступово визнавали підстави для юрисдикції екстратериторіальної, перш за все через активний персональний принцип кримінальної юрисдикції, заснований на громадянстві/підданстві винного (принцип громадянства або національний): держава здійснює право карати злочинця-підданого навіть за кримінальні правопорушення, вчинені за її кордонами (межами території)[204, с. 39–46]. Власне, саме цей принцип відображено сьогодні у нормі ч. 1 ст. 7 КК України у формулі: «Громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»[121].

У XIX ст. в європейській юриспруденції (знов-таки перш за все міжнародно-правовій) знайшла обґрунтування ще одна теорія меж національної кримінальної юрисдикції – реальна (звідси виник «реальний принцип» чинності кримінального

закону в просторі). За словами Ф. Ліста, вона була потрібна, коли вчинене за кордоном діяння, спрямовувалося «а) проти самої тубільної держави та її життєвих інтересів чи б) проти правових благ тубільних підданих»[, с. 43]. Таким чином, зазначена теорія пояснила, що межі кримінально-правової юрисдикції однієї держави дозволяється, за певних умов, «посунути» на території іншої держави, де сталася кримінально значуща подія. Цей принцип закріплено сьогодні в ч. 1 ст. 8 КК України: «іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом... якщо вони вчинили передбачені цим Кодексом тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України»[121].

Відходом від «егоїстичних» концепцій стала «можливість поширення кримінальної юрисдикції держави на діяння, визнані злочинними міжнародним правом, незалежно від громадянства особи, яка його скоїла, та місця вчинення» – універсальна кримінально-правова юрисдикція[167, с. 243]. Вона, як зазначають дослідники, «передбачає розслідування та кримінальне переслідування основних міжнародних злочинів національними правоохоронними органами за відсутності зв'язку між державою, що здійснює юрисдикцію, місцем вчинення злочину та громадянством злочинця (злочинців) або потерпілого (потерпілих). Цей принцип ґрунтується на розумінні того, що певні злочини є настільки тяжкими та серйозними, що вони впливають на міжнародну спільноту в цілому, при цьому стаючи “глобальними” за своїм характером. Як наслідок, держава має право, а іноді навіть зобов’язання переслідувати їх»[169, с. 17]. Слід згадати, що спочатку ідея універсальної кримінальної юрисдикції базувалася на дещо ідеалістичному уявленні про право кожної держави карати за серйозний злочин, якщо його місце не встановлене, або якщо злочинця неможливо видати в місце вчинення діяння. Згодом вона раціонально звузилася до наданих державам міжнародними договорами повноважень карати за національними кримінальними законами осіб, які вчинили передбачені цими угодами злочини (незалежно від місця вчинення та громадянства винного)[78, с. 123–124]. Таким чином її закріпив й український законодавець у ч. 1

ст. 8 КК України: «іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом у випадках, передбачених міжнародними договорами...»[121].

У сучасних умовах глобалізації і відносної відкритості світу та, водночас, значного розвитку транснаціональних кримінальних практик, а також враховуючи жахливі масштаби злочинів проти людства, воєнних злочинів, які вчиняють російські окупанти на території України, жодна цивілізована держава не може дозволити собі слідувати егоїстичним принципам кримінальної юрисдикції. Зокрема, як зазначає М. Буроменський, в теперішній час «інтернаціоналізація злочинності змушує держави знову поставити перед собою питання про доцільність перегляду традиційних поглядів на суверенне право держави мати свою незалежну кримінально-правову політику і формувати на її основі власне кримінальне законодавство»[41, с. 466].

Викладене вище стосується перш за все розвитку ідей юрисдикцій в кримінально-правових питаннях у міжнародному праві. Водночас, розумінню шляхів розвитку ідей щодо встановлення меж національної юрисдикції у внутрішній кримінально-правовій системі України сприятиме короткий предметний огляд джерел вітчизняного кримінального права різних років та епох – в тій частині, що стосується юрисдикційних приписів.

Виходячи із самої концепції держави, її влади та суверенітету у внутрішніх питаннях (про що ішлося у першому розділі нашої роботи) можемо впевнено припустити, що в усіх періодах розбудови державності на території сучасної України існувало право і повноваження публічної влади визначати об'єкти, які підлягають захисту кримінальним правом, створювати засоби такого захисту та відповідну інфраструктуру (видавати кримінально-правові норми, доводити їх до відома належних осіб, призначати посадових осіб та створювати органи, що відповідають за контроль щодо виконання заборон й реалізацію заходів кримінально-правового впливу до порушників). Про це свідчать джерела права, які регулювали суспільні відносини в Україні в різні періоди її розвитку, а також

результати досліджень науковців (правників та істориків), які цікавилися проблемами кримінального права України, його витоками та генезою.

Як влучно помітив популярний сучасний філософ, історик та футуролог Ювал Ной Харарі: «Часто вважають, що головна мета науки – спрогнозувати майбутнє: метеорологи прагнуть прогнозувати, буде завтра дощ чи сонце, економісти хочуть знати, чи девальвація валюти зможе запобігти економічній кризі, а чи прискорить її, а хороші лікарі – чи радіаційна або хіміотерапія буде успішною для лікування раку легень. Подібним чином істориків просять дослідити дії наших попередників, щоб можна було повторити їхні мудрі рішення й уникнути їхніх помилок. Однак це ніколи не працює подібним чином, бо сучасність уже різко відрізняється від минулого. Марною тратою часу є вивчення тактики Ганнібала у Другій Пунічній війні, щоб скопіювати її у третій світовій. Те, що добре спрацювало в кавалерійських баталіях, не обов'язково принесе значну перевагу у війні кібернетичній. Усе ж наука — це не передбачення майбутнього. Учені в усіх галузях часто намагаються розширити наші горизонти, тим самим відкриваючи перед нами нове й невідоме майбутнє. Це особливо справедливо стосовно історії. Хоча історики час від часу докладають свої руки до пророкування (без помітного успіху), вивчення історії має на меті перш за все допомогти нам усвідомити ті можливості, які ми зазвичай не розглядаємо. Історики досліджують минуле не для того, щоб повторити його, а щоб звільнитися від нього. Усі і кожен із нас народжені в певній історичній реальності, якою керували конкретні норми й цінності і яка управлялася унікальною економічною й політичною системою. Ми сприймаємо цю реальність як належне, вважаючи її природною, неунікною й непохитною. Ми забуваємо, що наш світ було створено випадковою послідовністю подій і що історія формувала не лише нашу технологію, політику й суспільство, а й наші думки, страхи і мрії»[221, с. 81, 82]. Отже, в історичному огляді варто перш за все розуміти, в яких поточних реаліях існували ті чи інші правові рішення та чи придатні вони для поточних проблем.

Звичайно, ми усвідомлюємо, що межі кримінально-правової юрисдикції у формі чітких правил навряд чи можуть бути виявлені у вітчизняному законодавстві ранньофеодальної доби чи у середньовічних кримінально-правових актах. Водночас,

в ході дослідження для нас є важливими навіть фіксація загальних засад, актів волевиявлення, з яких можна зрозуміти, до яких меж українська держава (навіть у загальному її розумінні) проголошувала поширення своєї влади на вирішення питань кримінально-правового характеру.

Так, серед визначних пам'яток та джерел кримінального права в Україні дослідники виділяють кримінально-правові положення русько-візантійських договорів 911 та 944 років (українських князів Олега та Ігоря). Власне, вже з цих першооснов писаного кримінального права в Україні бачимо в його джерелах приписи про межі держави карати – по суті своїй юрисдикційні приписи. Найдавнішим таким приписом є, очевидно, є положення Договорів, де вказувалося, зокрема: «А про справи щодо злочинів, які можуть статися, урядимося так: [Злочин] нехай настільки явно буде доведений доказами, щоб [судді] мали віру до цих доказів; а коли вони йому, [доказові], будуть не йняти віри, нехай не клянеться та сторона, яка прагне, щоб [доказові] не вірили; а коли поклянеться [позивач] по вірі своїй – буде [такою] кара, якою й виявиться провина. Про це: якщо хто уб'є, християнина русин чи християнин русина, нехай умре там, де вчинить убивство. Якщо ж утече той, що вчинив убивство, [і] якщо є він імущим, то [ту] частину [майна] його, котра його буде по закону, хай візьме родич убитого; але й жона убивці хай має стільки, скільки належить [їй] по закону; якщо ж той, що вчинив убивство і втік, є неімущим, хай буде він під судом, поки не знайдеться, і тоді хай умре. Якщо ж ударить [хто кого] мечем або поб'є яким-небудь знаряддям, то за удар або побої нехай дасть п'ять літр срібла по закону руському»... «Якщо злочинець [не] повернеться в Русь, – хай жаліються руси християнському цесареві і [нехай] схоплять такого і повернуть насильно в Русь. Це ж усе нехай роблять руси грекам, якщо де-небудь станеться таке [саме]»... «Якщо ж приключиться украсти що-небудь русинові в греків чи гречинів в русів, [то] належить, щоб [крадій] повернув не лише одне [вкрадене], але й ціну його; якщо виявиться, що вкрадене продано, – нехай він оддасть його подвійну ціну і [хай] буде він покараний по закону грецькому, і за правилом грецьким, і по закону руському.»... «А якщо скоять злочин який-небудь греки, суці під владою цесарства нашого, [то] не майте ви, [руси],

права карати їх, але за велінням цесарства нашого хай дістане [злочинець так], як ото вчинить».[87, с. 19, 20, 24, 25]

Як бачимо, в цих джерелах встановлювалися правила, за якими на кримінальне правопорушення (зокрема убивство) поширювався кримінальний закон місця його вчинення («нехай умре там, де вчинить убивство»). Щодо інших злочинів винний мав відповідати за законом держави, підданим якої він був. Тобто на межі національної кримінально-правової юрисдикції впливали фактори виду злочину, місця його вчинення та підданства правопорушника.

Навіть за відсутності безпосередніх юрисдикційних приписів в українському законодавстві раннього Середньовіччя (наприклад, такого типу приписів ми не знаходимо у Руській Правді), цілком справедливими і такими, що можуть бути поширені на чинні на той час кримінально-правові норми, вважаємо висновки М. Колоса, який вказує, що відомості з історичних джерел дають можливість визначити територію, на яку поширювалась дія договорів між Руссю та Візантією 911 та 944 років – це території зазначених держав, та зрозуміти, яке коло осіб їм підпорядковувались: руси й греки (візантійці)[121, с. 113].

Власне, як вказується в деяких джерелах, Руську Правду Ярослав Мудрий саме «дав» підданим[171], тобто довів до відома всіх підвладних осіб та територій свою (як суверена, загальновизнаної публічної влади) волю, серед іншого, щодо підстав і меж застосування права карати за правопорушення з їх (правопорушень) переліком. Це можна оцінити як примітивний спосіб позначення власної кримінальної юрисдикції.

Як вже згадувалося вище, у статті першому розділу першого Статуту Великого князівства Литовського 1566 року проголошується зобов'язання «єдиними правами писаними від нас судити» обивателів та підданих «всіх земель цього панства нашого» [167, с. 253].

«Права, за якими судиться малоросійський народ» (результат кодифікації у 1743 році права Гетьманської України[205, с. 23]) відкривалися приписом (артикул перший глави першої), яким встановлювалося, що за цим законом мають судитися всі, хто перебував у Гетьманській Україні (як українці, так й іноземці, які мали

майно в Гетьманщині)[170, с. 39]. Отже, за цим джерелом кримінального права визначалася лише територіальна (егоїстична) національна кримінально-правова юрисдикція.

У XIX ст. межі національної кримінальної юрисдикції розширилися. Так, у імперському Уложенні про покарання кримінальні й виправні 1845 року (яке після ліквідації української національної державності поширилося на значну частину окупованих росіянами територій України) глава п'ята розділу першого (ст.ст. 168–175) регулювала питання простору дії постанов цього кодексу. Вони поширювалися на всіх підданих імперії в її межах. Іноземці, які проживали в імперії, відповідали за цим же уложенням (за винятком випадків, передбачених договорами з державою їхнього громадянства/підданства, а також вчинення злочину іноземцем, який є дипломатичним агентом). Якщо за межами держави іноземець вчиняв посягання проти державної влади імперії чи проти прав хоч би одного з її підданих, то відповідав за це за умови перебування злочинця в імперії (у тому числі після видачі їй). Піддані, які вчинили за її межами посягання проти державної влади імперії, її цілості, безпеки чи благополуччя, або проти прав хоч би одного з її підданих, за умови добровільного повернення чи видачі на батьківщину підлягали відповідальності за зазначеним уложенням. Водночас, якщо за законом місця вчинення злочин карався менш суворо, аніж в імперії, його мало бути покарано саме так, як це передбачалося іноземним законодавством[211, с. 51–54]. Отже, в цей період національна кримінально-правова юрисдикція здійснювалася за територіальним принципом (за винятком дипломатичного імунітету), реальним принципом, а також національним (персональним) принципом (щоправда, з обмеженнями щодо виду і об'єкта вчиненого підданим за кордоном злочину).

Наприкінці XIX – початку XX століття питання юрисдикції в кримінальному праві почали отримувати й теоретичне обґрунтування та пояснення фахівців з кримінального права. Так, український правознавець Л. Білогриць-Котляревський у 1903 році писав, зокрема, що «кримінальний закон може бути порушений як в межах туземної держави, так і за кордоном, як туземцями, так й іноземцями; унаслідок цього виникає питання про вплив місця і підданства суб'єкта порушення

кримінального закону на відповідальність злочинця, а відповідно й про колізію кримінальних законів різних держав»[29, с. 86]. На цім він сформулював низку принципів (правил) для вирішення зазначеного питання, які використовуються й дотепер. Перший – принцип територіальності, згідно якого каральна діяльність держави має обмежуватися лише межами її території. У розрізі предмету нашого дослідження слушним виглядає застереження ученого з цього приводу: «оскільки протилежне дорівнювало б посягання на юрисдикцію чужої держави»[29, с. 86]. Другий – принцип особистого підкорення, або ж національний, згідно якого юрисдикція держави поширюється на всі злочини своїх підданих, де би вони їх не вчинили, оскільки підданий, перебуваючи всюди під охороною законів своєї батьківщини, внаслідок цього і відповідає перед ним. Третій – принцип реального підкорення (сьогодні відомий як реальний принцип), згідно якого будь-яке посягання на правові інтереси, які охороняються внутрішніми кримінальними законами, підлягають їх дії безвідносно до того, де і ким воно вчинено (вдома чи за кордоном, підданим або іноземцем). На думку Л. Білогірця-Котляревського, зазначена теорія намагається «примирити» територіальний та особистий принципи, вміщуючи підстави для покарання іноземців, котрі порушили закони цієї держави хоч би й за її межами. Водночас, зазначений вчений вважав цю теорію неспроможною, вказуючи, що часом важко визначити обсяг інтересів, які охороняються цими законами, й до того ж реальний принцип не вирішує колізію між законами місця злочину і країни, інтереси якої порушені, що призводить до покарання за одне і те ж саме діяння за законами обох місць. Як свідчить вивчення літератури, Л. Білогірць-Котляревський був прихильником четвертого принципу – космополітичного (або універсального принципу міжнародної судової допомоги), який описував як комбінацію перших трьох (недосконалих, на думку зазначеного автора, хоч при цьому він справедливо визнавав панівним саме перший (територіальний) принцип). Вважаючи, як вже відзначалося, саме його найбільш доцільним, правознавець вказував, що правильне застосування цього принципу забезпечує караність всіх злочинів – безвідносно ким вони вчинені: підданими держави або іноземцями, і незалежно від того, де вони вчинені (на батьківщині або

за кордоном). Підстава ж універсального принципу бачилася ним у тому, що правовий порядок – це спільне для всіх держав благо, створене культурою, а тому кожна держава зобов'язана його підтримувати. Оскільки ж злочин є порушенням цього загального правового порядку, будь-яка держава, у фактичному володінні якої перебуває винний, має не тільки право, але і обов'язок його покарати. Це зобов'язання держава виконує або безпосередньо, або шляхом видачі злочинця для суду і покарання іншій державі (безпосередньо або найближчим чином у цьому зацікавленій). Водночас, такий обов'язок міжнародного захисту правового порядку обмежується юридичними інтересами, загальними для всіх держав, які утворюють підставу їх спільного правового устрою. Тому юрисдикція за цим принципом не поширюється на посягання проти суто національних або місцевих інтересів, посягань політичних, релігійних, поліцейських. Водночас, Л. Білогриць-Котляревський визнавав, що при визнанні універсального принципу територіальний зберігає своє пануюче значення: всі злочини, вчинені на території певної держави, перш за все підлягають її юрисдикції не зважаючи на те, ким вони вчинені і проти якої держави[29, с. 87, 88].

У науковій позиції Л. Білогриця-Котляревського важливо зафіксувати важливу для нашого дослідження обставину: вже на межі позаминулого й минулого століть положення про дію національного кримінального закону на певній території та щодо певного кола осіб вчений прямо пов'язав із *юрисдикцією держави в сфері застосування власного кримінального права*. Розвиваючи такий підхід, підкреслимо, що таку юрисдикцію (національну кримінально-правову) і сьогодні регулює комплекс положень про чинність (дію) галузевого (кримінального) законодавства у просторі та щодо певних осіб. Так, в чинному КК України ними є положення ст.ст. 6–8, які у зв'язку із викладеним можна охарактеризувати як *«юрисдикційні приписи законодавства про кримінальну відповідальність»*.

Інший відомий знавець кримінального права, який працював наприкінці XIX ст. М. Сергієвський писав, що в межах дії кримінального закону, положення, які в ньому містяться, застосовуються до суду і покарання не всіх злочинних діянь, де б і ким би не вчинених, а лиш до визначеного їх кола і в певному обсязі. Такий простір

дії кримінального закону визначається, з одного боку, місцем вчинення злочинного діяння, а з іншого – місцем суду і покарання. «Ця остання ознака отримує зміст відповідно до того обсягу влади, який належить суддям цієї держави щодо засудження та покарання злочинних діянь», – зазначав учений [192, с. 342].

Авторитетний фахівець з кримінального права XIX–початку XX століття М. Таганцев міркував з цього приводу так: «закон, як вираз авторитетної державної волі, діє, говорячи загальним чином, в межах держави, де панує ця воля, яка керує і загрожує навіть кримінальними карами за невиконання її велінь» [202, с. 333].

У 1903 році на заміну Уголовному уложенню 1845 року було ухвалено новий імперський кримінальний кодекс – Кримінальне уложення. Другий розділ «Дія кримінального уложення» регулював питання чинності цього кодексу на певні території та передбачав його застосування щодо певного кола осіб. Так, у статті 4 передбачалося, що дія цього Уложення поширюється на всі злочини, вчинені в межах імперії як російськими підданими, так і іноземцями. У цьому правилі бачимо територіальний принцип чинності національного кримінального закону. Винятками з цього правила (випадки, коли дія цього закону виключалася) було вирішення питання про відповідальність за іншим законом – церковним, військовим, спеціальними законами, чи племінними звичаями, так само як і у випадку вчинення злочину у Фінляндському Князівстві), а також якщо його вчиняв іноземець, який користувався «правом позаземельності» (близьким до якого в сучасному кримінальному праві є феномен дипломатичного імунітету). В статтях 6–9 передбачалося, окрім того, що дія цього Уложення поширюється на злочини, вчинені російськими підданими в іноземних державах (що відповідає принципу громадянства).

Дія цього уложення поширювалася і на злочинні діяння, скоєні російськими підданими в іноземних державах: по-перше, якщо вчинене є тяжким злочином або злочином (малася на увага класифікація кримінальних правопорушень за ступенем тяжкості) та, по-друге, якщо вчинене діяння є проступком, караність якого у випадку вчинення його в іноземній державі або в цілому поза межами Росії

передбачається укладеним імперією міжнародним договором (у цьому правилі вбачаються елементи універсального принципу).

Також дія уложення поширювалася на злочинні діяння, вчинені поза межами Російської імперії: по-перше, якщо це діяння було тяжким злочином, яким обвинувачений посягав на права російських підданих або на майно чи доходи імперської казни, та по-друге, якщо караність злочину, у випадку вчинення його в іноземній державі або взагалі за межами Росії, передбачалась укладеним Росією міжнародним договором.

Було вироблено й обмеження щодо національної кримінально-правової юрисдикції держави за Уложенням 1903 року. Так, особа, яка вчинила злочинне діяння поза межами імперії, у перерахованих вище випадках, не підлягала відповідальності за цим кримінальним кодексом, якщо: 1) діяння не було заборонено в місці його учинення; 2) обвинувачений був виправданий або звільнений від покарання вироком іноземного суду, який набув законної сили; 3) засуджений відбув покарання за вироком іноземного суду; 4) вчинене діяння спрямоване проти іноземної держави та належить до числа таких, видача за вчинення якого не допускається[208, с. 1, 2].

У КК УСРР 1922 року статтями 1–3 передбачалося: він застосовується до будь-кого, хто вчинив злочин в межах республіки (окрім іноземців з правом екстериторіальності), до громадян республіки за вчинені за її межами злочини, а також до іноземців, які перебувають в УСРР та вчинили за її межами злочин проти основ її державного ладу та військової потуги. Отже, за цим джерелом кримінального права національна юрисдикція визначалася за територіальним, національним та реальним принципами. Згідно з його ст. 4 винятки з цих засад передбачалися лише у випадку укладення «особливих угод» з іноземними державами[124, с. 7], що можна розглядати як елемент універсальної юрисдикції.

У КК УСРР 1927 року статтею 2 передбачалося (цитуючи мовою оригіналу, який, як відомо, написано «скрипниківським» правописом): «чинність цього кодексу шириться на злочини, що їх заподіяли в межах УСРР як громадяни УСРР і інших союзних республік, як і чужоземці, якщо вони не мають права екстериторіальності»,

а стаття 3 передбачала: «чинність Кодексу шириться також на злочини, що їх заподіяли громадяни УСРР за кордоном..., якщо їх затримують і віддадуть під суд або слідство за ці злочини на території УСРР»[125, с. 8]. Як бачимо, за цим джерелом регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції лише за територіальним та національним принципом. Тобто межі національної кримінальної юрисдикції помітно звузилися.

У КК УСРР 1960 р. (у його редакції на час здобуття Україною у 1991 році державної Незалежності) юрисдикційні приписи виглядали таким чином: а) усі особи, які вчинили злочини на території України, підлягали відповідальності на підставі цього Кодексу (ч. 1 ст. 4); б) громадяни України, які вчинили злочини за межами України, підлягали кримінальній відповідальності за цим Кодексом, якщо вони притягнуті до кримінальної відповідальності або віддані до суду на території України. На тих же підставах несли відповідальність перебуваючі в Україні особи без громадянства, які вчинили злочини за межами України (ч.ч. 1, 2 ст. 5); в) іноземні громадяни за злочини, вчинені поза межами України, підлягали відповідальності за кримінальними законами України у випадках, передбачених міжнародними договорами (ч. 4 ст. 5)[122]. У вітчизняній кримінально-правовій літературі, яка видавалася в цей час, проблематика меж національної кримінально-правової юрисдикції висвітлювалася крізь призму трьох принципів чинності кримінального закону в просторі: територіального та громадянства (основних) і космополітичного (універсального) – додаткових[115, с.33–36; 113–с. 44–53]. На цім варто ще раз звернути увагу, що саме в контексті цієї проблематики фахівцями згадувалося про «юрисдикцію української держави щодо вирішення питання про злочинність і караність діянь» (П. Матишевський) [113, с. 45]

Під час законопроектної роботи з оновлення кодифікованого кримінального законодавства України після здобуття нею у 1991 році Незалежності, приписи щодо меж національної кримінально-правової юрисдикції в цілому обговорювалися в межах відомих принципів чинності кримінального закону у просторі. Новим етапом розвитку юрисдикційних кримінально-правових приписів став чинний нині КК, в якому їх закріплено в його статтях 6–10. Наразі питання меж національної

юрисдикції врегульовано досить ретельно (що, втім, не виключає можливості постановки в подальшому питання про удосконалення відповідних механізмів).

У сучасній кримінально-правовій літературі найбільш поширеним є виділення на основі зазначених положень КК чотирьох принципів чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі: територіального, громадянства, універсального і реального[69, с. 37–43; 75, с. 24; 112, с. 75–77; 114, с. 55–46; 116, с. 45–53; 117, с. 19–21; 119, с. 203–213; 207, с. 26–29; 209, с. 37–43; 213, с. 23–27]. Втім, деякі автори наводять і дещо більшу кількість принципів чинності закону в просторі. Так, В. Кедик зазначає, що стосовно закону про кримінальну відповідальність його дія у просторі зазвичай визначається такими принципами: територіальним; громадянства (національного-активного, пасивного); універсального (космополітичного); реального; окупаційного; корупційного) [93, с. 80].

Пріоритетним та таким, що застосовується в практичній діяльності органів кримінальної юстиції найчастіше, є перший принцип – територіальний.

«Територія як просторова сфера дії кримінального права України має особливе значення для обґрунтування меж, в яких ця галузь виконує свої функції», – підкреслює О. Житний[80, с. 59–60]. Справді, будь-яка кримінально значуща подія розпочинається, розвивається і завершується у певних місцях, на певних територіях. На цих територіях діють, реалізують свої права та виконують свої обов'язки учасники (суб'єкти) породжених цією подією правовідносин (кримінально-правових та кримінально-процесуальних).

Територіальний (національний) принцип чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі встановлює просторові межі повноважень агентів держави у кримінально-правових відносинах, поширення їх на певну територію незалежно від громадянства особи, яка вчинила кримінальне правопорушення на цій території.

Основний зміст цього принципу викладено у ч. 1 ст. 6 КК України: «особи, які вчинили кримінальні правопорушення на території України, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом» (тут під «особами» слід розуміти

таких, які відповідають вимогам до суб'єктів кримінальних правопорушень, визначеним у ч. 1 ст. 18 КК України, тобто фізичних, осудних й таких, котрі досягли певного мінімального віку)[121]. Отже, національна кримінально-правова юрисдикція нашої держави поширюється на всі події, які містять ознаки кримінального правопорушення та вчинені фізичними осудними особами у певному віці в межах простору, що ідентифікується як «територія України». Між тим, конкретних об'єктів, з яких утворюється цей простір, український законодавець в КК не називає. Тому в цій частині приписи кримінального законодавства мають «приховано бланкетний» характер, адже для з'ясування їх змісту доводиться звертатися до інших (які перебувають за межами кримінального права) нормативних джерел. Зокрема, під час характеристики територіального принципу чинності кримінального закону в просторі та тлумачення приписів ст. 6 КК України фахівці неодмінно посилаються на національне й міжнародне законодавство про державну територію. Так, Закон України «Про державний кордон України»[173] визначає його як лінію і вертикальну поверхню, що проходить по цій лінії, які визначають межі території України – суші, вод, надр, повітряного простору. Це суходіл (у т. ч. острови у відкритому морі, що належать Україні); внутрішні води, тобто визначені відповідними лініями або такі, що історично належать Україні, морські води, води портів, бухт, заток, губ і лиманів, гаваней і рейдів та інші водойми, частини вод річок, озер та інших водойм; надра в межах кордонів України, у т. ч. надра під територіальним морем (на глибину, доступну для їх геологічного освоєння); повітряний простір над суходолом і водним простором, у т. ч. над територіальним морем (на висоту до 100–110 км над рівнем моря); смуга прибережних морських вод завширшки до 12 морських миль, відлічуваних від лінії найбільшого відпливу як на материку, так і на островах, що належать Україні, або від прямих вихідних ліній, які з'єднують відповідні точки (територіальне море)»[114, с. 36]. Окрім того, на підставі норм міжнародного права (зокрема, морського й повітряного) у кримінально-правових джерелах актуальність територіального принципу визнається й щодо т.зв. «об'єктів, що прирівнюються до території України» («квазітериторії держави»). До останніх включають, зокрема, військові повітряні об'єкти України в будь-якому

місці за межами повітряного простору України, військові кораблі чи шлюпки під прапором України (незалежно від того, де вони фактично перебувають), невійськові кораблі чи шлюпки, приписані до портів України та під прапором України (у відкритому морі), невійськові повітряні об'єкти, зареєстровані в Україні (у відкритому повітряному просторі)[63, с. 100].

Український законодавець вказує також і на критерії, за якими правопорушення класифікується як вчинене в межах національної кримінально-правової юрисдикції: якщо його було почато, продовжено, закінчено або припинено на території України, а також якщо його виконавець або хоча б один зі співучасників діяв на території України (ч.ч. 2, 3 ст. 6 КК України)[121].

Нарешті, у огляді регламентації національної кримінальної юрисдикції за територіальним принципом за КК України слід відзначити й винятковий припис, розміщений у його ч. 4 ст. 6: «питання про кримінальну відповідальність дипломатичних представників іноземних держав та інших громадян, які за законами України і міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, не є підсудні у кримінальних справах судам України, в разі вчинення ними кримінального правопорушення на території України вирішується дипломатичним шляхом»[121]. Як бачимо, безпосередньо у КК український законодавець обмежує повноваження агентів держави на застосування релевантного національного законодавства (відповідно, кримінального та кримінального процесуального) щодо певного кола суб'єктів за кримінальні правопорушення, вчинені ними на території України (це обмеження кримінально-правової юрисдикції також відоме як «дипломатичний імунітет»[27, с. 126–131]).

У огляді генези юрисдикційних кримінально-правових приписів, звичайно ж, не можна оминати увагою Проєкт Кримінального кодексу України (далі також – Проєкт КК України), який наразі обговорюється в наукових колах та містить низку теоретично обґрунтованих перспективних новел кримінально-правового регулювання. Так, як видно з контрольного тексту Проєкту КК України, норми, які стосуються меж національної кримінально-правової юрисдикції, передбачається за традицією розмістити у Загальній частині (Книга перша «Про Кримінальний кодекс

України», розділ 1.4. «Дія Кримінального кодексу в часі та просторі»). На цій ст. 1.4.4 «Дія Кримінального кодексу щодо діяння, вчиненого на території України» передбачатиме, що КК застосовується до особи, яка вчинила діяння на території України. Привертає увагу, що автори не лише передбачили випадки, в яких діяння визнається вчиненим на території України (його було почато, продовжено, закінчено чи припинено на території України або на території України вчинив дію чи бездіяльність хоча б один із співучасників), але і вказали на екстериторіальні об'єкти, які перебувають у межах національної кримінально-правової юрисдикції: «якщо інше не передбачено міжнародним договором, цей Кодекс застосовується до особи, яка вчинила передбачене ним діяння на: 1) території чи об'єкті дипломатичного або консульського представництва України за кордоном, 2) території військового підрозділу України, дислокованого за кордоном, 3) державному повітряному, морському чи річковому судні, військовому кораблі, 4) іншому морському, річковому чи повітряному судні, що зареєстроване в Україні і знаходиться у відкритому морі чи відкритому повітряному просторі або територіальних водах чи повітряному просторі іншої держави, яка не встановила свою юрисдикцію щодо вчиненого діяння, або 5) об'єкті, що належить Україні, громадянину України чи юридичній особі, зареєстрованій в Україні, та знаходиться на території, що не належить до території жодної держави», а також що «у випадках, передбачених міжнародним договором, цей Кодекс застосовується до особи, яка вчинила передбачене ним діяння у виключній морській економічній зоні України чи на континентальному шельфі України» [123].

Один із розробників Проекту КК України відомий вітчизняний правник Ю. Пономаренко, коментуючи зазначені його положення, звертає увагу на те, що «Дія кримінального закону в просторі підкоряється правилам... зміст яких залежить від того, чи вважається діяння вчиненим на території України або прирівнюваних до неї територіях та об'єктах або ж воно вважається вчиненим за межами території України й прирівнюваних до неї територій та об'єктів. Цей перелік сформовано на основі норм міжнародного права, він відомий кримінальним законам окремих європейських країн, протягом багатьох років визнавався в українській доктрині й

викладався в університетських курсах. Тепер, на думку членів Робочої групи, настав час закріпити його в законодавстві... Отже, якщо діяння, яке породило чи змінило кримінальні правовідносини, визнається вчиненим на території України чи прирівнюваних до неї територіях та об'єктах, то особа, яка його вчинила, підлягатиме застосуванню КК України (ч. 1 ст. 1.3.4). Це так званий територіальний принцип дії кримінального закону в часі, що є класичним і звичним для кримінального права як України, так і зарубіжних країн. Він корениться у суверенітеті держави, який, серед іншого, означає й верховенство влади на своїй території»[166, с. 71, 72]. Як бачимо, в Проекті КК цілком обґрунтовано зберігається головне правило щодо встановлення національної кримінально-правової юрисдикції пріоритетно в межах територій, на які поширюється державна влада України.

Стаття 1.4.5 Проекту КК регулює межі національної кримінально-правової юрисдикції щодо злочину, вчиненого за межами території України. Так, його автори передбачають, що КК нашої держави за передбачений ним злочин, вчинений за межами території України, підлягатиме застосуванню до громадянина України або особи без громадянства, що постійно проживає в Україні. Також КК підлягатиме застосуванню до нерезидента (іноземця або особи без громадянства, що постійно не проживає в Україні), якщо вони вчинили за межами території України певні правопорушення, які спеціально передбачені у вичерпному переліку (тяжкий чи особливо тяжкий злочин проти інтересів України; тяжкий чи особливо тяжкий злочин, потерпілим від якого є громадянин України чи людина, яка постійно проживає в Україні, злочин, за який можливість притягнення до відповідальності в Україні передбачена міжнародним договором України чи актом ЄС, або корупційний злочин, який особа вчинила, будучи іноземною публічною службовою особою, зокрема службовцем Європейських спільнот чи службовцем держави-члена ЄС, або злочин проти порядку добросовісного виконання службових чи професійних обов'язків у приватній сфері та сфері спорту, або передбачені статтями 6.3.5–6.3.11, 6.3.19–6.3.28 цього Кодексу злочини проти фінансів, або на користь юридичної особи, створеної на території України, злочин проти сексуальної свободи або недоторканості людини, потерпілою від якого є дитина, або передбачений статтею

4.4.7 цього Кодексу злочин проти особистої свободи, честі та гідності людини, або передбачений статтею 4.11.5 цього Кодексу злочин проти рівноправності людей та політичних прав громадян, або злочин проти безпеки від тероризму, або передбачений статтями 7.6.4–7.6.7 цього Кодексу злочин проти моральності, потерпілою від якого є дитина, або передбачений статтею 9.3.6 цього Кодексу злочин проти міграційного режиму). Варто підтримати доцільність наявного в розглядуваному юрисдикційному приписі уточнення, згідно якого в разі вчинення злочину, передбаченого частиною 2 цієї статті, така особа підлягає в Україні кримінальній відповідальності за цим Кодексом незалежно від того, чи передбачене вчинене нею діяння як злочин за законом держави, в якій воно було вчинене. Окрім того, цією ж статтею передбачається визнання національної кримінально-правової юрисдикції іншого суб'єкта міжнародного права («при призначенні покарання та застосуванні інших кримінально-правових засобів за злочин, вчинений за межами України, враховуються покарання та інші кримінально-правові засоби, відбуті особою за рішенням суду іноземної держави» [123]).

Як зазначає Ю. Пономаренко, коментуючи наведені юрисдикційні приписи, Проект КК зберігає наступність з чинним КК та наслідуює аналогічні положення кримінальних законів іноземних держав. Тому з цього загального правила він передбачив три винятки, коли КК України поширюється на злочини (саме на них, але не на кримінальні проступки) за межами України: «1) принцип громадянства (ч. 1 ст. 1.3.5), що з урахуванням уточнень, викладених нижче, загалом повторює аналогічні положення ст. 7 чинного КК; 2) принцип універсальний (п. 1 ч. 2 ст. 1.3.5), який є більш широким за відповідні положення ст. 8 чинного КК, позаяк поширюється на випадки, передбачені не лише міжнародними договорами, а й актами ЄС; 3) принцип реальний (пункти 2, 3 і 4 ч. 2 ст. 1.3.5), який також є ширшим за відповідні положення ст. 8 чинного КК, оскільки поширюється на випадки вчинення тяжких чи особливо тяжких злочинів, потерпілим від якого є не лише громадянин України, а й будь-яка інша особа, яка постійно проживає на її території, а також на випадки вчинення на користь юридичної особи, створеної на території

України, злочинів, передбачених окремими актами *acquis communautaire*»[166, с. 72, 73].

Заслуговують на окрему увагу й вирішення питання про результати реалізації інших національних кримінально-правових юрисдикцій визнання для застосування КК України, розроблених авторами Проєкту КК України.

Так, в рамках регулювання меж юрисдикції за принципами громадянства й реальним (для деяких випадків, передбачених п. 4 ч. 2 ст. 1.3.5 Проєкту КК), визнано необхідність «подвійної протиправності»: застосування кримінальної відповідальності за КК України за злочин, вчинений за її межами, можливе лише якщо діяння є злочином і за КК України, і за законом держави, на території вчинене діяння; в разі засудження особи за злочин, вчинений за межами України, їй не може бути призначене більш суворе покарання, ніж передбачене законом держави, у якій вчинено злочин (ч. 4 ст. 1.3.5 Проєкту)[123; 166, с.70, 71].

Як бачимо, в національній кримінально-правовій системі впродовж століть формувалися й передавалися у спадок наступним поколінням правників ідеї меж кримінально-правової юрисдикції, які на перше місце ставили визначення їх за територіальним принципом чинності й дії кримінального закону держави і почасти – персонального принципу (принципу громадянства). Водночас, починаючи з XIX ст. на встановлення цих меж впливають й інші такі принципи (космополітичний, реальний). На цім межі національної кримінально-правової юрисдикції в різні періоди розширювалися, що характеризує періоди визнання або невизнання деяких з таких принципів.

Межі національної кримінально-правової юрисдикції конкретних держав, а також межі юрисдикції однієї й тієї самої держави у різні періоди її існування відрізняються. У загальному розумінні національна кримінальна юрисдикція поширюється на юридичні факти, які, на думку держави, вимагають її втручання, на правовідносини, які (за волею тієї ж таки держави, представленої її політичною владою) вимагають регулювання її внутрішнім кримінальним правом. Тому у загальному вигляді межі національної кримінально-правової юрисдикції встановлюються так, щоби охопити ті діяння, які держава бажає мінімізувати

шляхом застосування власного кримінального права, а також засоби, якими вона готова забезпечувати цю мінімізацію.

Водночас, держава рухає межі своєї кримінально-правової юрисдикції у відповідності з усвідомленими інтересами національної (і почасти – міжнародної) кримінальної політики. Тому межі національної кримінально-правової юрисдикції є рухливими та залежать від комплексу факторів, які свідчать про рух (розвиток або деградацію) кримінальної політики держави, її ставлення до прав і свобод (та законних інтересів) громадян (підданих), активності в позиції захисту національних інтересів, готовності до міжнародної «антикримінальної» взаємодії з іншими суб'єктами міжнародного права тощо.

Відповідні тенденції та закономірності якісно досліджені в теорії кримінального права в рамках вчення про криміналізацію суспільно небезпечних діянь та про пеналізацію як напрям кримінальної політики держави.

Так, міркування фахівців з приводу криміналізаційних детермінант (підстав, приводів, передумов, умов), прямо або контекстуально враховують інтереси конкретної держави як способу організації суспільства під час окреслення нею меж власної кримінально-правової юрисдикції. Наприклад, Д. Балобанова дослідила генезу кримінально-правової заборони та її чинники. І хоча наведені дослідницею міркування в контексті досліджуваної нами проблематики стосуються більшою мірою обсягів національної кримінально-правової юрисдикції (адже в них ідеться про чинники обумовленості змін і доповнень до Кримінального кодексу України в частині виключення одних статей про відповідальність за певні діяння (наприклад, скасування відповідальності за антирадянську агітацію і пропаганду, комерційне посередництво і т.ін.), доповнення його іншими статтями – наприклад, ухилення від сплати податків), але привертає увагу висновок авторки, що криміналізація породжується «об'єктивними потребами суспільства в охороні певних відносин»[23, с. 41].

З іншого боку, як слушно зазначає О. Фролова, кримінальне покарання, його види та їх система, як свідчать історичний досвід та практика, тісно взаємопов'язані із конкретними умовами, з епохою, устроєм держави, станом суспільства,

економіки, фінансів, правовими та етичними поглядами, звичаями, стереотипами [215, с. 60].

Власне, ці обставини також мають значення для встановлення «кримінально-правової» влади держави.

2.2. Проблеми врахування меж національної кримінально-правової юрисдикції у теорії кримінального права України

При першому наближенні до заявленої проблематики може скластися враження, що елементи кримінально-правової реальності, які розглядаються в цій дисертації, цілком зрозумілі, вже достатнім чином розроблені в правничій доктрині, описані на сторінках спеціалізованої літератури та якісно вирішені у галузевих нормативних актах. Так, проблематику закону про кримінальну відповідальність та, зокрема, його чинності у просторі та часі, якості законодавства про кримінальну відповідальність, загальні і прикладні проблеми національної кримінальної політики, а також порівняльно-правовий вимір кримінального права України ефективно й успішно досліджували і досліджують В. Батиргареева, Ю. Баулін, Д. Балобанова, П. Берзін, В. Борисов, О. Броневицька, В. Бурдін, М. Буроменський, В. Грищук, Н. Гуторова, О. Дудоров, О. Житний, Д. Каменський, М. Карчевський, О. Кваша, І. Козич, М. Коржанський, В. Кузнецов, О. Литвинов, К. Марисюк, І. Медицький, Р. Мовчан, С. Мохончук, Ю. Орлов, Б. Орловський, Р. Орловський, В. Павликівський, М. Панов, О. Пащенко, Є. Письменський, Ю. Пономаренко, В. Тацій, В. Трубников, В. Туляков, А. Савченко, Т. Сироїд, О. Ус, П. Фріс, М. Хавронюк, С. Харитонов, В. Харченко, А. Шульга, С. Яценко, А. Яценко та чимало інших вітчизняних правників. Окремої згадки заслуговують вітчизняні фахівці, які виконували масштабні дослідження з цієї проблематики – О. Моїсеєв, В. Кедик, Т. Ковальова. Втім, попри значний внесок як згаданих так й інших фахівців у розвиток

зазначених дослідницьких напрямків, слід визнати, що невинний суспільний розвиток висуває перед юридичною наукою (і кримінально-правовою в тому числі) нові виклики, які вимагають переосмислювати і уточнювати як відомі вже складові кримінально-правової реальності, так і переносити (екстраполювати) на різні елементи національної кримінально-правової системи нові реалії й замислюватися над її (системи) функціонуванням з урахуванням актуальних змін і трансформацій суспільно-політичного буття. Більше того стає все більше активних обставин (чинників), які мають підвищувати інтерес до такої проблематики, змінюється політична, соціально-економічна, правова і безпекова реальність, в якій наразі Україна будує свій шлях як суверенна, правова, демократична й соціально орієнтована європейська держава, в сучасних умовах, яка вимушена у повномасштабній війні з російським агресором відстоювати свій суверенітет та територіальну цілісність.

З викладених у першому розділі результатів випливає, що формалізоване закріплення меж національної кримінально-правової юрисдикції здійснене на рівні вітчизняного законодавства у статтях про чинність та дію КК України в просторі й за колом осіб. Так, не зайво повторити, що в літературі вже досить давно відзначено зв'язок між засадами кримінально-правової юрисдикції та основними правилами (принципами) чинності кримінального закону у просторі[92, с. 23]. Водночас, попри створення законодавцем досить складного комплексу кримінально-юрисдикційних приписів (норм, в сукупності спрямованих на забезпечення меж кримінально-правової юрисдикції України), в доктрині вітчизняного кримінального права ці межі нерідко ігноруються.

Так, екстраполювавши предметні проблеми нашого дослідження на стан сучасної наукової думки, не можна було не помітити, що у дослідженнях проблем з вітчизняного кримінального права багатьма авторами свідомо або несвідомо визнається (ураховується) обсяг та межа кримінально-правового регулювання (або охорони) конкретних суспільних відносин з акцентом саме на можливості та інтереси конкретно взятої держави – Україна (тобто фактично авторами ураховується, що її національна кримінальна юрисдикція має певні межі та не є

всеосяжною, універсальною). При цьому це стосується досліджень проблем як Загальної частини кримінального права, так і Особливої його частини, а також загальних способів розв'язання окремих питань кримінального права.

Так, хоча поняття «кримінально-правова юрисдикція» й не є поширеним чи популярним у літературі з кримінального права України, але по суті у більшості теоретичних проблем автори (можливо, навіть, не замислюючись над цим), звертаються до неї постійно. І це не дивно, адже кримінальне право (і відповідне галузеве законодавство, яке в Україні наразі іменується «законодавство про кримінальну відповідальність») виражає волю держави, спрямовану на забезпечення кримінально-правової охорони та водночас – на обмеження певних прав і свобод, необхідні для реалізації такої охорони. Така воля завжди індивідуальна та подекуди – унікальна, про що свідчать компаративно-правові дослідження в сфері кримінального права. Наприклад, в монографії М. Хавронюка проаналізовано кримінальне законодавство 22-х держав континентальної Європи та виявлено безліч особливостей, притаманних національній кримінально-правовій системі кожної з них та, відповідно, чимало особливостей реалізації кримінально-правової охорони й кримінально-правового регулювання, притаманних саме кримінальному праву (і галузевому законодавству) в Україні[218], що відрізняє його від засобів реалізації національної кримінально-правової юрисдикції іншими суб'єктами міжнародного права. Вітчизняний (чи зарубіжний) дослідник кримінального права має враховувати, чи існує досліджувана проблема лише в одній національній юрисдикції (у кримінально-правовій системі лише окремої держави), чи зустрічається також і в інших. Відповідно, в назві дослідження, в описі його предмету ця обставина має повідомлятися.

Так, наприклад, розглянемо це твердження, звернувшись до проблематики об'єкта кримінального правопорушення (у «ретроінтерпретації» – «об'єкта злочину»). Як відомо, теоретичних концепцій, що пояснюють зміст об'єкта кримінальних правопорушень, відомо близько десяти (теорія об'єкта як суспільного відношення, теорія об'єкта як певного блага, теорія об'єкта як цінностей, а також як цінностей, інтересів і благ, теорія об'єкта як прав, свобод і законних інтересів

людини і громадянина, теорія об'єкта як правової норми, теорія об'єкта як соціальної оболонки суспільних відносин, теорія об'єкта як сфери життєдіяльності людей і т. ін.)[119, с. 280–289; 209, с. 157–160]. Водночас, якщо оминати дискусійні питання цих теорій (бо це не входить в завдання нашої роботи), можна побачити, що їх об'єднує визнання авторами та адептами того факту, що об'єктом, який охороняється кримінальним правом (та задля недоторканності якого діють органи кримінальної юстиції й правоохоронні інституції), є те, що на офіційному рівні визнане в державі таким, що заслуговує на найвищий ступінь захисту – шляхом застосування кримінально-правового впливу. Відповідно, оцінка цінності певного феномену та включення його в ранг об'єктів кримінально-правового захисту здійснюється суверенною волею держави (її агентів у публічних правовідносинах (конституційно-правових, кримінально-правових, кримінально-процесуальних, кримінально-виконавчих) – парламентарів, прокурорів, правоохоронців тощо). Тому в кожній державі по-різному вирішується питання про коло цінностей, які підлягають кримінально-правовій охороні. Один з найбільш яскравих прикладів цьому, аналізуючи об'єкт та предмет кримінального правопорушення, наводить найбільш авторитетний український фахівець з цієї проблематики В. Тацій, вказуючи: «фашистський та інший тоталітарний політичний режим зводиться в ранг блага його натхненниками і сприймається як таке однією частиною населення країни, але не сприймається як благо іншою частиною населення країни й усіма демократичними державами, а, навпаки, розглядається як зло, що має бути знищене»[203, с. 38]. Не заглиблюючись у дискусії про сутність об'єкта кримінального правопорушення й об'єкта кримінально-правової охорони звернемо увагу на те, що певні об'єкти можуть визнаватися такими в межах одних національних кримінально-правових юрисдикцій та категорично відкидатися як такі – у інших (зокрема, в межах національної кримінально-правової юрисдикції нацистської Німеччини чи фашистської Італії у 30-х–40-х роках минулого століття, а також радянського сталінського тоталітарного режиму певні елементи політичного устрою захищалися кримінальним правом, у той час як для демократичних держав світу вони розглядалися як антиблага, які не заслуговують на охорону). Тому,

визначаючи об'єкт кримінального правопорушення у кримінальному праві України завжди слід зазначати, що ним не просто феномен, що охороняється законом, а саме що він охороняється внутрішнім (національним, чинним в Україні) законом про кримінальну відповідальність.

Чинник національної кримінально-правової юрисдикції нерідко ігнорується при описі багатьох концептуально і праксеологічно важливих кримінально-правових феноменів. Спробуємо продемонструвати цей недолік доктринальних позицій та його наслідки на прикладі теоретичних інтерпретацій об'єктивної сторони як елемента складу кримінального правопорушення.

При описі об'єктивної сторони кримінального правопорушення фахівцями вказується, зокрема, що вона – «зовнішній вияв кримінального правопорушення, що характеризується суспільно небезпечним діянням (дією або бездіяльністю), суспільно небезпечними наслідками, причиновим зв'язком між діянням і наслідками, місцем, часом, обстановкою, способом та засобами вчинення злочину»[160, с. 628], «сукупність ознак, які визначають зовнішню сторону злочину і характеризують суспільно небезпечне діяння (дію або бездіяльність), його шкідливі наслідки та причинний зв'язок між діянням та наслідками, який обумовив настання останніх, а також місце, час, обстановку, спосіб, стан, знаряддя та засоби вчинення злочину»[213, с. 130], «елемент (група ознак) складу злочину, що характеризує прояв злочину у зовнішньому світі і є обов'язковою для встановлення»[114, с. 111]. У іншому джерелі зазначається: «будучи зовнішнім проявом суспільно небезпечного діяння, що посягає на об'єкт кримінально-правової охорони, об'єктивна сторона визначає, у чому полягає кримінальне правопорушення та які наслідки воно спричиняє, за яких умов місця, часу та обстановки це кримінальне правопорушення має місце, в який спосіб і за допомогою яких засобів чи знарядь воно вчиняється»[63, с. 163]. Деякими авторами об'єктивна сторона визначається як «елемент, здатний віддзеркалювати зовнішній прояв злочинного посягання, умови та обставини його здійснення, процес розвитку, можливість настання суттєвої шкоди, а в кінцевому підсумку – і реальне припинення суспільних відносин, незважаючи на їх гарантовану охорону з боку кримінального

законодавства»[119, с. 301], як «елемент складу кр. пр., що характеризує його зовнішню сторону»[207, с. 48]. Треті автори вказують, що об'єктивна сторона – «сукупність типових і суттєвих ознак, передбачених кримінальним законом, за допомогою яких позначається (описується) зовнішня сторона злочину»[209, с. 180]; «сукупність передбачених кримінальним законом ознак, що характеризують зовнішню (об'єктивну) сторону злочину»[85, с. 33], «система передбачених кримінальним законом ознак, які характеризують зовнішній бік посягання особи на суспільні відносини та є предметом її суб'єктивної оцінки....»[226, с. 207], «сукупність передбачених законом ознак, які характеризують зовнішній вияв суспільно небезпечного діяння, що посягає на об'єкти кримінально-правової охорони, а також об'єктивні чинники, з якими пов'язане це діяння»[118, с. 80], «процес суспільно небезпечного та протиправного посягання на охоронювані кримінальним законом інтереси, який розглядається з точки зору послідовного розвитку тих подій та явищ, що починаються зі злочинної дії (бездіяльності) і закінчуються настанням злочинного результату»[223, с. 199; 57, с. 126].

Аналіз теоретичних концепцій щодо об'єктивної сторони як елемента у складі кримінального правопорушення не є завданням нашого дослідження. Втім, здійснений огляд позицій українських фахівців, висловлених щодо об'єктивної сторони у складі кримінального правопорушення на рівні її дефініцій упродовж останніх двох десятиріч років необхідний нам в цьому випадку для того, щоби підкреслити: межі національної кримінально-правової юрисдикції в значній частині з них не враховуються взагалі (перша група з наведених вище) або враховуються абстрактно (друга група). Звернемо увагу, що, на відміну від позицій першої групи, у другій групі визначень їхні автори все ж відображають той важливий факт, що об'єктивну сторону кримінального правопорушення утворюють не будь-які зовнішні прояви (властивості, характеристики), а саме ті, які передбачені кримінальним законом. Втім, в жодному з наведених у цій вибірці визначень ми не бачимо конкретизації, яким саме національним законом вони мають бути передбачені. Між тим, це уточнення є максимально важливим, зважаючи на об'єктивно існуючі суттєві відмінності між національними кримінально-правовими

системами в питаннях криміналізації суспільно небезпечних діянь та, відповідно, відображення експліцитних (зовнішніх) ознак кримінально протиправних посягань у законодавстві конкретної держави (мабуть, тотожними вони можуть бути лише у випадку повної рецепції до кримінального законодавства однієї держави у таке ж законодавство іншої держави). Так, наприклад, у проведеному В. Кузнецовим компаративному дослідженні проблем кримінально-правової охорони громадського порядку і моральності виявлено низку суттєвих відмінностей у підходах за законодавством різних країн світу. Наприклад, в КК України ст. 295 «Заклики до вчинення дій, що загрожують громадському порядку» передбачає відповідальність за публічні заклики до погромів, підпалів, знищення майна, захоплення будівель чи споруд, насильницького виселення громадян, що загрожують громадському порядку, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів такого змісту[121]. Зазначений дослідник виявив, що у більшості держав подібні склади злочину відсутні, а в деяких інших (наприклад, в Аргентині, Австрії, Швейцарії, Норвегії тощо) наявні лише загальні склади закликів до вчинення будь-яких злочинів[126, с. 255]. Протилежний приклад: в КК Австралії відсутні будь-які подібні до ст. 301 КК України склади злочинів (розповсюдження порнографічних предметів)[126, с. 534]. Звернення до результатів досліджень В. Кузнецова потрібне нам в цьому випадку для того, щоби підкреслити думку: деякі діяння, заборонені в Україні національним кримінальним законодавством (тобто щодо яких можна стверджувати, що вони входять до компонентів об'єктивної сторони у відповідних складах кримінальних правопорушень), в аналогічній галузі законодавства іншого суб'єкта міжнародного права можуть не входити до складу будь-якого кримінального правопорушення. Відповідно, якщо без урахування національної юрисдикції для кримінально-правової оцінки узяти поведінку особи, яка перебуває в конкретній державі, цілком ймовірно може виявитися, що вона (поведінка) за місцем вчинення не вважається об'єктивною стороною певного кримінального правопорушення, але якщо застосувати до такого самого поведінкового акта законодавство держави, влада якої його криміналізувала, то доведеться визнати, що це діяння входить до зазначеного елемента (і, відповідно, як

вказано у визначеннях першої групи, воно є зовнішнім вираженням кримінального правопорушення). Втім, такі висновки не виглядатимуть коректними. Тому вважаємо, що, якщо проблема розглядається в рамках якоїсь однієї національної кримінально-правової юрисдикції, то найбільш адекватним способом пояснення приналежності до її сфери певного діяння як складника об'єктивної сторони кримінального правопорушення, у його описі має бути посилення на те, що воно «передбачене кримінальним законом (законом про кримінальну відповідальність)» з вказівкою на державу, закон якої мається на увазі (зокрема, при аналізі проблематики вітчизняного кримінального права про об'єктивну сторону варто говорити як про діяння, передбачене нормою законодавства України про кримінальну відповідальність). Ігнорування ж чинника меж національної кримінально-правової юрисдикції призводить до того, що деякі автори (безумовно, несвідомо) охоплюють предметами своїх досліджень поширюють склади, передбачених лише в КК України кримінальних правопорушень поза межі «кримінально-правової влади» нашої держави.

Нами було здійснено вибірковий аналіз низки робіт відомих українських фахівців з кримінального права України, виданих в другому та третьому десятилітті ХХІ століття з метою оцінки відповідності заявленого предмету дослідження межах кримінально-правової юрисдикції України. На цім зверталася увага, наскільки інформативним є відображення у назві дослідження (та, відповідно, у заявленому таким чином його предметі) меж національної кримінально-правової юрисдикції, тобто рамкове визнання реальної компетенції певного суб'єкта міжнародного права регулювати та охороняти суспільні відносини нормами, які досліджувалися в тій чи іншій роботі.

Так, іноді юрисдикційні можливості дослідженого феномену (інституту, субінституту, норми) кримінального права визначаються авторами без урахування реальних рамки національної кримінально-правової юрисдикції як волі окремо взятої держави (зокрема України) щодо встановлення тих чи інших досліджуваних правил, тобто формально «безмежно».

Застереження щодо дотримання меж кримінально-правової юрисдикції стосуються, зокрема, досліджень проблематики Особливої частини кримінального права. Розглянемо порушене питання на прикладі кількох виданих українськими правниками ґрунтовних робіт щодо кримінально-правової охорони різних об'єктів. Так, монографічне дослідження С. Харитонова «Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України»[222] згідно із назвою має містити дослідження проблематики кримінальних правопорушень проти військової служби, яка виявляється саме в межах застосування кримінального права України, тобто в межах національної кримінально-правової юрисдикції. І справді, у основній частині праці послідовно розглянуто питання відповідальності за військові злочини, яка здійснюється за законодавством України створеними нею органами влади (теоретичні й методологічні засади кримінальної відповідальності за військові злочини; історико-порівняльний дискурс кримінальної відповідальності за військові злочини; соціальна обумовленість кримінальної відповідальності за військові злочини; загальні підходи до визначення поняття «військовий злочин» та його складу; об'єкт військових злочинів; об'єктивна сторона військових злочинів; суб'єкт військових злочинів; суб'єктивна сторона військових злочинів; військові злочини в системі кримінального законодавства України; система та види військових злочинів; загальні положення кваліфікації військових злочинів, окремі питання кваліфікації військових злочинів; загальна характеристика покарань за військові злочини; спеціальні види покарань за військові злочини), тобто межі дослідження синхронізоване саме з національною кримінально-правовою юрисдикцією України.

У монографії В. Харченка «Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні» розглядаються теоретичні та законодавчі аспекти кримінально-правового забезпечення (регулювання й охорони) захисту творчої діяльності та засобів індивідуалізації. На цім, як і заявлено автором у назві цієї публікації, дослідження проведене у межах кримінально-правової юрисдикції держави України, тобто В. Харченко концентрується саме на проблемах вітчизняної доктрини кримінального права, кримінальному законодавстві України

та практиці його застосування саме вітчизняними правоохоронними й судовими органами[223].

Інший приклад. Монографія Р. Мовчана має назву «Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: законодавство, доктрина, практика»[139]. Як бачимо, автор в цьому випадку не визначає, в межах якої національної юрисдикції перебувають висвітлювані ним кримінально-правові проблеми (кримінально-правової юрисдикції України, чи інших держав світу, чи міжнародної кримінально-правової юрисдикції). У роботі послідовно розглянуто питання методології дослідження проблем кримінальної відповідальності за злочини у сфері земельних відносин; історичний досвід регламентації відповідальності за злочини у сфері земельних відносин; іноземний досвід кримінально-правової протидії злочинам у сфері земельних відносин; соціальна обумовленість криміналізації порушень земельного законодавства України; кримінально-правовий аналіз основних та кваліфікованих складів злочинів у сфері земельних відносин за КК України, а також урегульовані законодавством України кримінально-правові наслідки вчинення злочинів у сфері земельних відносин. Як бачимо, хоча в роботі приділено основну увагу саме вітчизняній моделі кримінальної відповідальності за «земельні» кримінальні правопорушення, але водночас автор широко аналізує й досвід кримінально-правової протидії таким правопорушенням у юрисдикціях інших держав. Тому відсутність конкретизації виду юрисдикції є, очевидно, виправданим рішенням.

Вважаємо, що у формулах предметів дослідження (тим більше у фундаментальних працях) доцільно зазначати, яких саме національних кримінально-правових юрисдикцій воно присвячене. Так, монографічна праця Р. Орловського названа «Теоретичні та методологічні проблеми інституту співучасті у кримінальному праві України»[155], що коректно вказує на її предмет та галузеву приналежність (адже інститут співучасті у злочині відомий всім національним кримінально-правовим системам[218, с. 234–260], а також і в міжнародному кримінальному праві[194, с. 134–136]).

Підкреслимо, що уточнення національної приналежності юрисдикції проведеного аналізу не є прикрасою чи доповненням назви роботи з кримінального права. У таких випадках слід реально і ретельно оцінювати межі дослідження, співвідносячи їх із тим, в межах яких юрисдикції проводиметься дослідження.

Водночас, слід помітити, що у своїй ґрунтовній монографії, присвяченій проблемам інституту співучасті за кримінальним правом України, при аналізі видів співучасників Р. Орловський оперує способом визначення ролей учасників умисних групових кримінальних правопорушень за різними національними кримінально-правовими юрисдикціями, адже в один ряд автор ставить (у тому числі порівнює та протиставляє) погляди сучасних українських криміналістів на законодавчо визначений (у ст. 27 КК України) зміст таких ролей (виконавця, пособника, підбурювача, організатора) та погляди іноземних авторів, а також авторів, які описували цей інститут в епоху «совецької» моделі кримінального законодавства (наприклад, О. Грамкрелідзе, П. Гришаєва, В. Крігер)[155, с. 207–278]. Полеміка, в якій розглядаються та протиставляються положення різних національних кримінально-правових систем (кримінальних кодексів чи інших джерел кримінального права, позицій судової практики), на нашу думку, не є конструктивною, оскільки не враховує, що всередині кожної з таких систем цілком природньо існують індивідуальні ідеї та розбіжності у визначенні шляхів і засобів вирішення тотожних питань (наприклад, дія, визнана підбурюванням до кримінального правопорушення у одній національній кримінально-правовій юрисдикції, не обов'язково визнається такою у іншій). На нашу думку, такий підхід є прийнятним лише у порівняльно-правовій частині вивчення тотожних кримінально-правових феноменів (інститутів і субінститутів, видів кримінальних правопорушень, видів кримінально-правових наслідків тощо).

Монографічне дослідження О. Гороха має назву «Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування»[53]. За такого формулювання правомірними є очікування того, що робота містить опис проблем відмови від покарання чи припинення процесу його застосування у різних кримінально-правових системах. Втім, фактично автор концентрується на

актуальних проблемах інституту, врегульованого розділом XII Загальної частини КК України. Звільненню від покарання у межах інших кримінально-правових юрисдикцій присвячено огляд релевантних положень зарубіжних кримінально-правових актів на 16 сторінках праці[53, с. 33–49]. Для порівняння більш коректно на цьому тлі виглядає чіткий зв'язок досліджуваного феномену (субінституту покарання неповнолітніх) з межами національної кримінально-правової юрисдикції України, відображений у назві монографії Є. Назимка «Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України»[148], чи публікація цього ж автора «Особливості покарання неповнолітніх за законодавством Белізу (кримінально-правовий та кримінально-процесуальний аспекти)» (у назві праці відображено межі аналізу – кримінально-правова юрисдикція центральноамериканської держави Беліз щодо вирішення певних прикладних питань застосування власного законодавства)[147]. Цілком чітко зрозуміло, в межах якої юрисдикції описується феномен покарання у виданні «Інститут покарання в кримінальному праві України» (автори – О. Литвинов та Є. Назимко)[86].

Водночас, вказівка на приналежність розглядуваного феномену до тієї чи іншої конкретної національної юрисдикції не потрібна за умови, якщо воно досліджується на абстрактному рівні загальної теорії чи філософії кримінального права. Так, наприклад, публікація С. Недова «Поняття, сутність та зміст покарання» не вимагає уточнення, покарання в якій саме національній юрисдикції розглядається, оскільки дослідження проведене на загальнотеоретичному, сутнісному рівні феномену покарання (безвідносно до того, як покарання визначене в законодавстві конкретної держави)[149]. А. Шульга, присвятивши дослідження охороні кримінальним правом наявного у будь-якій країні світу природнього ресурсу – земель, та визнаючи, що «земельні ресурси представляють собою невід'ємну частину усього комплексу навколишнього природного середовища» та що «від якісного та кількісного стану земельних ресурсів залежить якість існування людини на Землі»[230, с. 6], цілком коректно обмежує дослідження лише можливостями, визначеними національною кримінально-правовою юрисдикцією, розглядаючи як наукову проблему саме «земельні ресурси України під охороною закону про кримінальну відповідальність».

Назва дослідження «Проблемні питання сучасної системи покарань: вітчизняний та зарубіжний досвід»[152] цілком коректно інформує, що в ній розглядатиметься проблематика, породжена в межах кількох національних кримінальних юрисдикцій, тобто регулювання універсального заходу впливу (покарання) як в Україні (згідно з вітчизняним законодавством про кримінальну відповідальність), так і в інших державах (в межах іноземних кримінальних юрисдикцій). Такі застереження перш за все стосуються категорій, які є універсальними, наскрізними для внутрішніх кримінально-правових систем країн світу, використовуються в кримінальному праві будь-якої держави (наприклад, згаданий вже інститут покарання

У розрізі розглядуваної проблематики імponує підхід В. Кузнецова, в монографічному дослідженні якого під назвою «Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі»[126] висвітлено проблеми національної кримінально-правової юрисдикції України стосовно посягань на громадський порядок та моральність у порівнянні з вирішенням аналогічних завдань владою інших держав, а також Р. Чорного, який опублікував монографію під назвою «Злочини проти основ національної безпеки за кримінальним правом України»[228]: заголовок чітко окреслює межі дослідження як результату волевиявлення саме української влади та діяльності саме українських судових органів та спецслужб щодо забезпечення захисту національної безпеки України.

З викладеного випливають деякі наукознавчі висновки: 1) вирішення тотожних кримінально-правових проблем в різних національних кримінально-правових юрисдикціях завжди відрізняється та під час наукових досліджень стає об'єктом порівняльного аналізу; 2) досліджуючи конкретні проблеми в межах конкретної національної кримінальної юрисдикції доцільно згадувати про це у назві наукових праць задля коректності формулювання предмету.

У деяких випадках уточнення досліджуваної проблеми з орієнтиром на тип кримінально-правової юрисдикції не вимагається. Це стосується випадків, коли

кримінально-правовий феномен, який досліджується, є унікальним та існує лише у кримінальному праві України.

Так, лише у кримінальному праві України галузева нормативна база (яка традиційно позначається терміном «кримінальне законодавство») позначена як «закон про кримінальну відповідальність». Тому з назви дослідження «Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність» (авторства О. Пащенко)[162] цілком зрозуміло, що, попри відсутність уточнення, закон якої держави розглядається, в роботі ітиметься про нормативний продукт, створений в межах національної кримінально-правової політики (і, відповідно, юрисдикції) саме Української держави.

Наведемо інший приклад. Віднедавна до кола суб'єктів, які перебувають під дією кримінального права України, включено, окрім фізичних осіб, також і осіб юридичних. Наважившись на поширення національної кримінально-правової юрисдикції на організаційну й економічну діяльність юридичних осіб, Україна сконструювала відповідний інститут та доповнила нормативне джерело вітчизняного кримінального права комплексом відповідних приписів, розміщених в розділі XIV-1 Загальної частини КК «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб»[121]. Із наявних досліджень відносин кримінального права та юридичних осіб відомо, що назва такого комплексу заходів впливу у кримінальному праві України є, певною мірою унікальною, адже в кримінально-правових актах інших держав тотожні чи подібні механізми мають інші назви. Тому автори виданої у 2020 році монографії «Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб» М. Крижановський та А. Ященко цілком доречно не уточнюють в назві, за законодавством якої держави виконане дослідження (адже така назва не дозволяє припустити обізнаній особі будь-яких інших варіантів щодо приналежності досліджуваної проблематики до кола питань, на які поширюється кримінально-правова юрисдикція саме України)[110]. Тобто, в подібних випадках (коли розглядається специфічний, унікальний предмет), навіть без введення до заголовку дослідження назви держави цілком зрозуміло, якої національної кримінально-правової юрисдикції стосується досліджений матеріал.

Уточнення природи юрисдикції досліджуваної кримінально-правової проблеми бажане і у тих випадках, коли предметом аналізу є питання, яке входить у юрисдикцій різної природи – як національної (державної), так і міжнародної. Так, у літературі неодноразово наголошується, що як національне кримінальне право (наприклад, кримінальне право України), так і міжнародне кримінальне право оперують численними тотожними категоріями та поняттями (злочин, вина, співучасть, замах, покарання, відповідальність, давність, убивство, викрадення, геноцид тощо)[79, с. 17, 18]. Такі твердження підтверджуються й порівнянням джерел кримінального права України (КК) та джерел міжнародного кримінального права (наприклад, Римського статуту Міжнародного кримінального суду[180]). У цьому розрізі ми відзначаємо наступні способи посилання на тип кримінально-правової юрисдикції. Так, у випадку, коли певний кримінально значущий феномен досліджується як у національній, так і в міжнародній юрисдикції, на це має бути зроблена вказівка в назві (й предметі) дослідження. Позитивним прикладом є, наприклад, спосіб позначення обох юрисдикцій, зроблений М. Куцевичем: «Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти»[128]. Зрозумілою є межа юрисдикції й у роботі з назвою «Кримінальна відповідальність за екоцид за міжнародним правом»[35]. Натомість з назви публікації «Екоцид: проблемні питання визначення та кваліфікації» незрозумілою є юрисдикція екоциду, дослідженого у роботі[227].

Згадування держави, законодавство якої досліджується, необхідне не лише як формальна ознака дослідження. Звичайно ж, фахівці, які вивчатимуть ту чи іншу роботу, зрозуміють, про яку проблематику в ній ідеться. Втім, переконані, що уточнення, до якої національної кримінально-правової юрисдикції належить досліджувана проблематика, є необхідним, зважаючи на те, що кримінальне право – галузь, яка входить до правових систем усіх держав на політичній мапі світу.

2.3. Методологічні засади та методика дослідження меж національної кримінально-правової юрисдикції

Керуючись слушним застереженням, згідно якого «як і будь-яке припущення, гіпотеза відображає ймовірне, а не достовірне знання, а тому потребує перевірки, в результаті якої буде підтверджена її правильність чи хибність»[212, с. 14, 15], наголосимо, що в ході дослідження меж національної кримінально-правової юрисдикції всі висунуті дослідницькі гіпотези мають перевірятися на достовірність з використанням доступних дослідницьких пізнавальних інструментів – методів. Пізнавати закономірності розвитку соціально-правових явищ слід спираючись на застосування наукових методів дослідження, адже виконати поставлені перед нею завдання та реалізувати свої функції може лише та теорія, яка володіє адекватними методами дослідження[109, с. 125].

Отже, для надійності перевірки дослідницьких гіпотез та обґрунтованості одержаних результатів, презентоване в цій роботі дослідження, які будь-яка праця такого рівня, виконується з використанням деяких загальних та спеціальних наукових прийомів методів пізнання.

Питанням окремих методів кримінально-правових досліджень та методології таких розвідок в цілому присвячено чимало публікацій, в яких описано розмаїття сучасних пізнавальних інструментів науки кримінального права. При цьому, як обґрунтовується в загальнотеоретичній літературі, методологія – це утворення багаторівневе, яке будується з ієрархічно підпорядкованих, пов'язаних між собою складових (загальнонаукової, основаної на поєднанні філософії й наукового концепту, методології; міжгалузевих методологій; галузевих методологій; дисциплінарних методологій[131, с. 131]. Застосовуючи подібний підхід до галузевих (кримінально-правових) досліджень, Р. Веприцький обґрунтовує, що в дослідженнях проблем злочинності слід розрізняти чотири рівні методології: перший – методологія загальнонаукова (на якому присутня загальна діалектична логіка, притаманна всім сферам наукового пізнання, побудована на загальнонаукових принципах, філософському підході до пізнання, саме тому він і вважається найвищим); другий – такий, на якому для певної сфери наукового

пізнання (суспільствознавства, психології, правознавства тощо) використовується загальна методологія; третій – спеціальний, який охоплює методологію окремої науки; четвертий – методика дослідження своєрідних явищ, феноменів. Такий підхід підтримують й інші вітчизняні науковці [44, с. 69; 109, с. 127].

Для сучасної юридичної науки характерним стало розмаїття та вільне поєднання доступних для використання наукових методів пізнання. Так, відомий український теоретик правої доктрини П. Рабінович майже двадцять років тому відзначив, що у вітчизняній правничій науці формується тенденція до методологічного плюралізму[179, с. 3–13]. Водночас, за спостереженнями О. Рябчинської (та деяких інших дослідників), у сфері методології кримінально-правових досліджень останнім часом спостерігається своєрідний «мейнстрім», що виявився перш за все у відході від абсолютизації діалектичного матеріалізму (схвалюваного і впроваджуваного тривалий час в умовах контролю за наукою (в тому числі юридичною, а разом із цим – й кримінально-правовою також) радянської окупаційної влади і притаманної їй «марксистсько-ленінської» антигуманної ідеології) та обрання альтернативних методологічних підходів[189, с. 159–161].

Як зазначає академік М. Панов, для кримінально-правової доктрини традиційними й поширеними є загальнонаукові методи, розроблені (на рівні загального) головним чином в філософії і в теорії пізнання – (гносеології): діалектичний, системний (системно-структурний), формально-логічний (догматичний, соціологічний, історичний (історично-правовий), порівняльний (порівняльно правовий) методи та ін. Кожен із них має свої особливості, специфічні риси пізнавальної діяльності, що надає можливість глибше вивчити об'єкт (предмет) дослідження, розглянути й охопити одночасно різні його властивості (сторони, грані) й опосередковуючі зв'язки. Взаємно доповнюючі один од ного, вони в цілому утворюють єдину складну і в той же час діалектично суперечливу систему органічно взаємопов'язаних прийомів наукового пізнання соціально-правової реальності у сфері кримінального права»[159, с. 1–41].

За результатами досліджень Є. Назимка та Г. Гребенькова відомо, що для сучасних кримінально-правових досліджень найбільш «затребуваними» та типовими

(такими, що використовуються дослідниками найчастіше) стають: діалектичний підхід (діалектичний метод) як засіб розмежування автономних правничих феноменів, встановлення правової їх природи, забезпечення комплексного підходу у дослідженні; структурно-функціональний аналіз (системно-структурний метод), що застосовується для виділення позитивних та негативних аспектів досліджуваного явища, його структурування, виявлення стабільних елементів, що дозволяє розглянути його як єдність та систему, як цілісне відносно самостійне правове явище, ураховуючи його поєднання із суміжними правовими явищами; метод сходження від абстрактного до конкретного як «інструмент» проникнення в сутність феномену, подання у взаємозв'язку його елементів; історичний (історично-правовий) метод, який дозволяє визначити періодизації розвитку певних явищ і процесів, показати їх генезис, зокрема з'ясувати витoki вітчизняного та зарубіжного законодавства; формально-юридичний аналіз (формально-логічний метод), який дозволяє виявити недоліки та суперечності елементів правового регулювання, сформулювати пропозиції по його вдосконаленню, поєднання юридичних норм, їхню відповідність міжнародним стандартам та національним вимогам, формально-правовий, який дозволяє аналізувати зміст конкретних правових норм, метод правового моделювання, який дозволяє конструювати моделі правової поведінки; логіко-семантичний аналіз, який дозволяє встановлювати і співвідносити юридичні поняття; порівняльний аналіз (порівняльно-правовий аналіз, порівняльно-правовий метод) надає можливості встановити наявність подібних моментів, закономірностей, а також виявити їх відмінність, зокрема при порівнянні певних правових явищ в Україні та зарубіжних країнах (у кримінально-правових актах зарубіжних держав), а також в міжнародно-правових актах, взяти до уваги позитивний досвід при формулюванні пропозицій щодо удосконалення чинного і розробки перспективного вітчизняного законодавства; статистичний (статистично-математичний) метод є інструментом, який дозволяє провести порівняльний аналіз, отримати результати, які впливають на репрезентативність висновків, проаналізувати правозастосовну практику, думки експертів чи інших обізнаних осіб, а також застосовується для дослідження ефективності застосування правових норм, визначення його критеріїв;

соціологічні методи (опитування, анкетування, експертні оцінки) дозволяють з'ясувати думку обізнаних в тому чи іншому питанні осіб[54, с. 112–114].

Інші автори у тематичних публікаціях з питань методів у кримінальному праві вказують на властиві науковим дослідженням з кримінального права діалектичний метод, догматичний метод, статистичний метод, конкретно-соціологічний метод, історико-правовий метод, метод порівняльного правознавства[231, с. 65].

Як пише Л. Демидова, для проведення найефективнішого дослідження тих чи інших кримінально-правових проблем доцільно сформулювати і застосувати оптимальний композиційний підхід із «визнаних науковцями світоглядних та інших теорій, концепцій, законів, правил, підходів, принципів і методів»[60, с. 140, 141].

Під час формування оптимального композиційного підходу для цього дослідження нами зроблено висновок, що до нього мають бути інтегровані передусім такі традиційні загальні та спеціальнонаукові засоби наукового пізнання як діалектичний, юридичний (догматичний), філологічний, системний, історико-правовий методи.

Так, діалектичний метод дозволяє охарактеризувати засадничі складові досліджуваної проблеми (категорії держави, влади карати, права карати, закону, чинності й дії закону тощо) та виявити юридичну природу феномену національної кримінально-правової юрисдикції і її меж через норми та категорії діалектики (причина та наслідок, необхідність та випадковість, можливість і дійсність, явище й сутність, зміст і форма). За допомогою системно-структурного методу виявлено систему правил (норм), які визначають межі національної кримінально-правової юрисдикції та визначено її структуру та її елементи, а також показано її співвідношення з суміжними категоріями (такими як «чинність закону про кримінальну відповідальність», «міжнародна кримінальна юрисдикція»). Він же дозволяє оцінити логічність, цілісність, завершеність системи правових норм, які визначають ці межі, виявити її недоліки й прогалини й сформулювати пропозиції щодо удосконалення законодавства про кримінальну відповідальність. Історичний (історично-правовий) метод в цьому дослідженні дозволяє прослідкувати шлях розвитку вчення про кримінальну юрисдикцію в міжнародному праві та у

кримінальному праві, з'ясувати особливості визначення меж національної кримінально-правової юрисдикції у різні періоди історії розвитку кримінального законодавства України. Догматичний (юридичний) метод надав можливість з'ясувати логічну обґрунтованість та відповідність побудови правових норм, юридичних конструкцій та інших нормативно-правових утворень кримінального права законам і правилам формальної логіки, синтаксису і використовується при систематизації кримінально-правових норм, визначені певних термінів та тлумаченні понять. Герменевтичний метод сприяє розумінню глибинного змісту принципів визначення меж національної кримінально-правової юрисдикції шляхом інтерпретацій (тлумачення) норм вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність, приписів зарубіжного кримінального та міжнародного права з урахуванням контекстів та історії питання. Догматичний (юридичний, формально-логічний) метод дозволяє здійснювати коментування текстів вітчизняного й зарубіжного кримінального законодавства, визначати крізь призму законів і правил формальної логіки й синтаксису обґрунтованість юридичних конструкцій, які забезпечують встановлення меж національної кримінально-правової юрисдикції.

Специфіка предмету дослідження вимагає основний акцент зробити на порівняльно-правовому (компаративістському, компаративно-правовому) методі як пізнавальному засобі його аналізу. Для одержання релевантних висновків щодо перспективних змін у законодавство в цій частині перш за все стають у нагоді засоби порівняльного правознавства як методу вивчення правових систем, котрий дозволяє порівняти, виявити й оцінити подібності й відмінності юридично значущих явищ, процесів, понять, зокрема й під час розгляду різних аспектів застосування кримінального права [34, с. 19].

Після відмови державної правової й міжнародної політики від обмеженості, закритості та «інтравертності» щодо зарубіжних моделей та прийомів вирішення проблем держави й права, властивих періоду радянської окупації України. Наразі компаративний метод міцно закріпився в методологічному інструментарії наук кримінально-правового циклу [72, с. 89–90]. У кримінально-правових дослідженнях цей метод полягає у «зіставленні двох чи більше таких, що можуть бути порівняні,

об'єктів та виділення в них загального, спільного, схожого, відмінного та унікального»[101, с. 184]. Сформувався й окремий напрям таких кримінально-правових досліджень (до якого належать такі сучасні українські правознавці як М. Хавронюк, В. Харченко, Ю. Баулін, О. Литвинов, В. Туляков, Л. Стрельцов, О. Житний, П. Берзін, Є. Назимко та деякі інші автори), здобутки яких послужили формуванню методологічного інструментарію цієї роботи. Зокрема, як наголошує М. Хавронюк, «порівняльний метод полягає у зіставленні схожих інститутів кримінального права різних держав, їхніх основних принципів і категорій, вивченні їхньої генези і закономірностей розвитку. За допомогою компаративного методу можуть бути визначені найбільш досконалі з техніко-юридичного боку, науково обґрунтовані, апробовані на практиці та актуальні положення кримінального законодавства держав континентальної Європи, частиною якої є Україна, під кутом зору як їх можливого врахування під час подальшого удосконалення КК України, так і загалом гармонізації кримінального законодавства європейських держав. Сьогодні це особливо важливо у випадках, коли вивчаються положення кримінального законодавства держав, що є молодими членами Євросоюзу, які змінювали його саме з метою імплементувати до вимог ЄС»[219, с. 8].

Як зазначають фахівці з кримінального права, вивчення іноземного права та порівняння його з вітчизняним відкриває перед юристом «нові обрії пізнання», бо такий прийом (порівняльно-правові розвідки) сприяють глибшому розумінню власної правової системи, якщо співставляти її з іншими системами[142, с. 121, 122], а також що «порівняння корисне не тільки для ознайомлення із зарубіжним законодавством і правовими процедурами, але й для можливого їх врахування в національному праві» [71, с. 17].

На цім розрізняється два види порівняльного методу має два різновиди: діахронний, який по суті є порівняльно-історичним, оскільки він передбачає дослідження об'єкта в генезі, історичному русі, еволюції, та синхронний, який передбачає, що порівнюються об'єкти, які існують у одному періоді часу [219, с. 1]. На нашу думку, в дослідженні меж національної кримінально-правової юрисдикції має бути використано саме синхронне порівняння, адже порівнюватися мають

засоби регулювання і захисту правовідносин, які використовуються владами держав, які в тотожний відрізок часу існують на нашій планеті та її політичній мапі.[70, с. 65].

Доцільність аналізу заявленої проблематики саме з використанням методу порівняльного правознавства (порівняльного, або ж компаративістського методу) пояснюється його дієвістю як у пошуку ефективніших та досконаліших рішень звичних проблем кримінально-правового регулювання (а межі національної кримінально-правової юрисдикції є саме такою проблемою), так і в процесі надання оцінки наявного в національній правовій системі «інструментарію». Як слушно відзначається в кримінально-правових дослідженнях компаративного спрямування, для нашої країни надзвичайна важливість вивчення і врахування кримінально правового досвіду зарубіжних країн пояснюється не тільки тим, що в законодавстві або прав обов'язково є щось цінне, чого вітчизняна юридична доктрина ще самостійно не виробила, а й тим, що розвиток права в сучасних умовах вийшов за межі національних рамок та є «міжнародним творчим процесом», в якому відбувається взаємний обмін досвідом та ідеями[39, с. 41].

У першому розділі ми згадували, що суверенних держав та, відповідно, національних кримінально-правових юрисдикцій та засобів регулювання їх меж в світі існує майже чверть тисячі. Безперечно, порівняння цих засобів в межах однієї дисертації практично недосяжне. Тому нами визнається, що для порівняння із засобами регулювання національної кримінально-правової юрисдикції, наявними в українській правовій системі, слід обрати подібні засоби, наявні у обмеженому колі держав. Передусім ними мають стати держави – члени Європейського Союзу. Так, із часу відновлення державної Незалежності у своїх фундаментальних конституційних актах Україна недвозначно ідентифікує себе як частину демократичної світової спільноти, державу, яка прагне стати повноправним актором на арені загальноєвропейської політики. Сьогодні, незважаючи на створювані повномасштабними й злочинними воєнними діями країни-агресора проти України перешкоди її соціально-економічному розвитку, попри спроби росії зруйнувати національний суверенітет і територіальну цілісність, наша країна продовжує

цілеспрямований рух до повноцінної європейської інтеграції. Власне, європейський вектор розвитку є для України єдиним та безальтернативним шляхом удосконалення правової держави та механізмів розвитку громадянського суспільства, захисту прав і свобод людини і громадянина на своїй території. Все викладене вимагає від суб'єктів, відповідальних за функціонування національної правової системи, уважного й водночас критичного вивчення та, у разі потреби, – національно-правової імплементації (інтеграції в законодавство) досвіду регулювання й охорони суспільних відносин, а також тих правових і нормативних засобів та прийомів вирішення цих завдань, які використовуються партнерами України по європейському простору[185, с. 162].

З цих міркувань пріоритет у цьому дослідженні було віддано кримінальному законодавству країн – членів ЄС. Наразі таких держав налічується 27: це Австрія, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія (Чеська Республіка), Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина (Словацька Республіка), Словенія, Іспанія, Швеція[. Населення Європейського Союзу сьогодні становить близько 440 мільйонів осіб, а загальний номінальний внутрішній валовий продукт складає майже 17 трлн доларів США (третє і друге місце у світі відповідно)[64].

Водночас, у дослідженні ми звернули увагу також на способи визначення меж національної кримінально-правової юрисдикції у державах деяких інших регіонів. Уявляється, що лише комплексний підхід та трансрегіональність у виборі дозволить зробити дослідження репрезентативним та якісним.

Відбираючи для аналізу кримінально-правові документи ми принципово відкидаємо законодавство держави-агресора росії та її союзників і сателітів (зокрема, білорусі, Північної Кореї, Ірану).

Як зазначалося вище, в світі не існує держав, які б не були змушені встановлювати власну кримінально-правову юрисдикцію щодо певних територій та певного кола осіб. Важко сперечатися з тим, що національна кримінальна юрисдикція держав світу має спільне та водночас і відмінне. Так, спільним в ній,

наприклад, є поширення цієї юрисдикції на всю територію держави, або вибір юридичних фактів (актів дії/бездіяльності людини або діяльності юридичних осіб), які включаються в механізм національного кримінально-правового регулювання. Для прикладу: Б. Орловський, який провів компаративне дослідження проблем кримінально-правового захисту фізичної особи в Україні та низці інших (іноземних) держав (серед яких – ФРН, Королівство Нідерланди, Швейцарська Конфедерація, Французька Республіка, Італійська Республіка, Королівство Іспанія, Турецька Республіка, Великої Британії, США, Японія, Австралія), доходить висновку, що такий кримінально правомірний факт (обставина, що виключає кримінальну протиправність діяння), який в КК України відомий як необхідна (у т.ч. уявна) оборона (ст.ст. 36, 37 КК України), «на рівні законодавчого регулювання... представлений у кримінальних кодексах країн усіх правових систем», а також що «незважаючи на різноманітний інструмент правових категорій, що використовуються законодавцем при його нормативному закріпленні, такий правомірний вчинок за своїм призначенням є необхідною складовою частиною у великій сфері кримінально-правової політики будь-якої держави, направленої на боротьбу зі злочинами»[154, с. 11]. Тобто, в межах різних національних кримінально-правових юрисдикцій за відмінностей у юридичних формах існує тотожний зміст – право заподіювати шкоду під час правомірного захисту від посягання. Українська дослідниця Н. Лащук, яка вивчала таку частину проблеми регулювання захисту людини від суспільно небезпечного посягання як застосування з цією метою (для захисту) засобів, які вражають автономно, дійшла висновку, що з-поміж кримінально-правових джерел держав із «найбільш розвинутим і досконалим кримінальним законодавством, яке є зразком для більшості інших держав» (авторка включила в цей масив польський, німецький, швейцарський, голландський, датський, китайський, латвійський, болгарський, французький, японський, та навіть іорданський кримінальні кодекси, а також кримінальне законодавство США та Великобританії), дійшла висновку, що з-поміж усіх досліджених зарубіжних кримінальних законів правовідносини за наявності такого юридичного факту як «використання захисних засобів, які вражають автономно», урегульовано лише в

одному, а саме в КК штату Пенсильванія (США)[129, с. 37–40]. Як бачимо, у більшості держав світу певний юридичний факт перебуває за межами кримінально-правового регулювання, але в деяких (і під час дослідження Н. Лащук виявлено поодинокий приклад) – виключно як самостійний юридичний факт у відповідному механізмі. Іншими словами, на подію, щодо якої одні держави поширюють своєї кримінально-правової юрисдикції, інші – її не поширюють.

Для нашого дослідження цінними є такі зауваження Б. Орловського, викладені ним у зазначеному компаративному дослідженні, з яких випливає, що: 1) у різних державах положення, які регулюють правомірний захист фізичної особи, викладені в національних кримінально-правових актах по-різному; 2) регулювання відповідних кримінально-правових відносин залежить від низки чинників – особливостей правової системи держави, історичних традицій, впливу судової практики та ін.; 3) описуючи конкретний кримінально-правовий феномен у компаративному вимірі варто виділяти та узагальнювати певні правові категорії[154, с. 11]. Справді, в контексті нашого дослідження та його предмету, слід підкреслити, що внутрішньодержавні (національні) підходи до визначення напрямів і засобів реалізації «права карати», а також «погляди» та «підходи» конкретної держави, які юридичні факти мають перебувати в межах цього її права, а які слід ігнорувати (власне, межі національної кримінально-правової юрисдикції) у кожній державі особливі, самобутні, унікальні і т. ін.

Оскільки наше дослідження має акцент на порівняльно-правовому вимірі проблематики меж національної кримінально-правової юрисдикції, в ньому доцільно звернути увагу на ті дослідження вітчизняних фахівців з кримінального права, в яких із використанням компаративного методу розглядалися такі ж або дотичні питання.

Так, в докторській дисертації провідного вітчизняного знавця кримінально-правової компаративістики М. Хавронюка міститься широкий огляд закріплених в кримінально-правових актах низки іноземних держав (Латвії, Естонії, Молдови, Польщі, Австрії, ФРН, Сан-Марино, Албанії та ін.) засобів регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції. На цім автор помітив, що в

більшості західноєвропейських кримінально-правових актів, на відміну від КК України, при визначенні кримінально-правової влади (тобто дії закону про кримінальну відповідальність у просторі) спочатку наголошується на територіальному принципі, потім визначаються деталі універсального й реального принципів, а от принцип громадянства виглядає другорядним[218, с. 145]. За результатами застосування порівняльно-правового методу дослідник зробив серію цінних з точки зору регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції висновків (зокрема, про визнання кримінального правопорушення вчиненим на території держави за умов його вчинення на об'єктах, про які не згадує ст. 6 КК України (у межах територіальних вод, повітряного простору держави, на її континентальному шельфі, на належному їй судні, у резиденціях дипломатичних і консульських агентів цієї держави тощо [217, с. 82, 83]).

У кримінальному праві України до питань, що фактично стосуються меж кримінальної юрисдикції, у порівняльному (компаративному) вимірі зверталася В. Кедик. У своєму дисертаційному дослідженні в окремому підрозділі авторка висвітлила універсальний та реальний принципи чинності закону про кримінальну відповідальність у просторі в кримінальному праві зарубіжних країн (деяких зарубіжних держав (Азербайджану, Болгарії, Нідерландів, Білорусі, Казахстану, Молдови, Польщі, Австрії, Італії, Німеччини, Франції, Швейцарії, Туреччини, Естонії, Фінляндії, США, Ізраїлю та інших)[92, с. 80–102]). Зокрема, авторка помітила відносну тотожність у формулюваннях універсального й реального принципів у кримінально-правових актах Франції, Німеччини, Італії, Польщі та «країн колишнього СРСР». Водночас, нею визнаються й чинники впливу на положення про чинність кримінального закону у просторі особливості законодавчої техніки, національних правових традицій тощо (тому, наприклад, в Республіці Казахстан застосування універсального й реального принципів формально захищає лиш інтереси держави, а у інших країнах романо-германської правової традиції зазначені принципи охороняють не лише інтереси держави, але і окремих громадян [92, с. 101, 102]).

Таким чином, головна методологічна засада встановлення меж національної кримінально-правової юрисдикції полягає у поєднанні необхідності забезпечувати протидію злочинності, права держави на застосування насильства та поваги до аналогічних інтересів та прав інших суб'єктів міжнародного права. Власне, на балансі цих трьох ідей і будуються (мають будуватися) межі національної кримінально-правової юрисдикції.

З урахуванням викладених у першому і другому розділах дисертації характеристик національної кримінально-правової юрисдикції нами пропонується під час дослідження її меж у порівняльному вимірі використання методики, яка включає такі вимоги:

1) визначити, якими принципами чинності кримінального правого акта держави (в просторі й за колом осіб) визначаються межі національної кримінально-правової юрисдикції конкретної держави;

2) визначити, на які об'єкти (види кримінальних правопорушень, враховуючи їх кримінально-правові характеристики та обставини вчинення) поширюється національна кримінально-правова юрисдикція та на яких суб'єктів (осіб) поширюється така юрисдикція;

3) виявити наявність правил вирішення конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій;

4) виявити наявність правил щодо делегування (передачі) національної кримінально-правової юрисдикції іншому суб'єкту.

Висновки до розділу 2

1. У теорії європейської юриспруденції проблема меж національної кримінально-правової юрисдикції знайшла первинне обґрунтування в джерелах з міжнародного права. У зв'язку із розвитком ідеї про територіальне верховенство держав первинним став «егоїстичний» принцип: держава вправі карати будь-кого, хто на її території порушив встановлені нею закони (серед сучасних правил чинності щодо чинності кримінального закону в просторі нині він відомий як

принцип територіальності та закріплений у ст. 6 КК України). Надалі держави континентального права визнали також і активний персональний принцип кримінальної юрисдикції, заснований на громадянстві/підданстві винного (принцип громадянства або національний), реальна теорія меж національної кримінальної юрисдикції (з якої походить «реальний принцип» чинності кримінального закону в просторі), а також універсальна кримінально-правова юрисдикція.

2. Ідея необхідності усвідомлення та проголошення меж національної кримінально-правової юрисдикції сягає своїм корінням вже в часи перших писаних джерел вітчизняного кримінального права. Примітивні, абстрактні, обмежені приписи, які визначають межі юрисдикції щодо кримінальних правопорушень існують у джерелах кримінального права доби Київської Русі, Великого князівства Литовського, Гетьманщини, періоду імперського поглинення українських земель, радянської окупації.

3. Активне нормативне регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції у кримінально-правових актах, що діяли на територіях сучасної України розпочалося у другій половині XIX століття та продовжилося на початку XX століття. На цей же період припадає і активізація опису відповідних принципів у кримінально-правовій літературі. Після більшовицького перевороту та радянської окупації територій України спостерігається деградація регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції: відмова від універсального та реального принципів її встановлення. Перший було повернуто лише у КК УРСР 1960 року, другий – в КК України 2001 року.

4. У наявному Проекті КК України передбачається залишити регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції нашої держави вже звичними принципами (територіальним, громадянства, реальним, універсальним). Втім, з урахуванням передбачених у змісті цих правил змін (наприклад, в рамках універсального принципу враховуватимуться не лише міжнародні договори, але й акти ЄС; реальний принцип також враховуватиме ширше коло видів кримінальних правопорушень), є підстави прогнозувати, що в разі реалізації зазначеної розробки

межі національної кримінально-правової юрисдикції України об'єктивно розширюватимуться.

5. Межі національної кримінально-правової юрисдикції є динамічними та можуть як розширювати, так і звужувати коло кримінально-правових відносин, які регулюються джерелами внутрішнього кримінального права. Держава рухає межі своєї кримінально-правової юрисдикції у відповідності з інтересами національної (і почасти – міжнародної) кримінальної політики. Вони залежать від комплексу факторів, які свідчать про рух (розвиток або деградацію) кримінальної політики держави, її ставлення до прав і свобод громадян (підданих), активності в позиції захисту національних інтересів, готовності до міжнародної «антикримінальної» взаємодії з іншими суб'єктами міжнародного права тощо.

6. Власна (національна) кримінальна юрисдикція встановлюється кожною суверенною державою як суб'єктом міжнародного права, та для її здійснення в ній створюється система норм та засобів. Їх реалізація неодмінно набуває власної (внутрішньої) специфіки в межах кожної національної кримінально-правової системи. Тому під час дослідження універсальних (таких, що властиві всім або більшості кримінально-правовим системам) проблем важливо позначати, в межах якої національної юрисдикції здійснюється наукова розвідка. Зокрема, це стосується врахування різних підходів до визнання тих чи інших цінностей як об'єктів кримінально-правової охорони (в межах одних національних кримінально-правових юрисдикцій це зроблено. В інших – ні), включення до об'єктивної сторони у складі кримінального правопорушення тих чи інших діянь (в одних національних юрисдикціях їх вважають протиправними, в інших – ні), і, зрештою, криміналізації певних діянь (адже добро відомо, що обсяги криміналізації різняться в різних кримінально-правових системах світу).

7. Межі національної кримінальної юрисдикції, які відображають реалії, в яких здійснюються ті чи інші кримінально-політичні заходи та застосовуються кримінально-правові засоби, на нашу думку, мають ураховуватися та вказуватися під час формулювання предметів досліджень з кримінального права України.

8. Вказівка на приналежність розглядуваного феномену до тієї чи іншої конкретної національної юрисдикції не потрібна за умови, якщо воно досліджується на абстрактному рівні загальної теорії чи філософії кримінального права. Не вимагається і окреслення меж кримінально-правової юрисдикції у випадках, коли кримінально-правовий феномен, який досліджується, є унікальним та існує лише у кримінальному праві України.

9. Під час дослідження меж національної кримінально-правової юрисдикції всі висунуті дослідницькі гіпотези мають перевірятися на достовірність з використанням доступних дослідницьких пізнавальних інструментів – методів.

10. Для оптимального композиційного підходу методологія дослідження меж національної кримінально-правової юрисдикції має охопити використання традиційних загальних та спеціальнонаукових засобів наукового пізнання: діалектичний, юридичний (догматичний), герменевтичний, філологічний, системний, історико-правовий методи. Водночас, специфіка предмету дослідження вимагає основний акцент зробити на порівняльно-правовому (компаративістському, компаративно-правовому) методі як пізнавальному засобі його аналізу. На цім має застосовуватися синхронний його різновид.

11. Пропонується під час дослідження меж кримінально-правової юрисдикції у порівняльному вимірі використання методики, яка включає такі вимоги: 1) визначити, якими принципами чинності кримінально-правового акта держави (в просторі й за колом осіб) визначаються межі національної кримінально-правової юрисдикції конкретної держави; 2) визначити, на які об'єкти (види кримінальних правопорушень, враховуючи їх кримінально-правові характеристики та обставини вчинення) поширюється національна кримінально-правова юрисдикція та на яких суб'єктів (осіб) поширюється така юрисдикція; 3) виявити наявність правил вирішення конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій; 4) виявити наявність правил щодо делегування (передачі) національної кримінально-правової юрисдикції іншому суб'єкту.

РОЗДІЛ 3

СУЧАСНИЙ ЗАКОНОДАВЧИЙ ДОСВІД РЕГЛАМЕНТАЦІЇ МЕЖ НАЦІОНАЛЬНОЇ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВОЇ ЮРИСДИКЦІЇ У ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВАХ

3.1. Регламентация меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Німеччини, Австрії, Франції

Як було відзначено в попередньому розділі, у цільовій «компаративній» частині цього дослідження планується приділити першочергову увагу (головним чином, хоча і не виключно) законодавству держав Європи, адже саме цей регіон вважається носієм найдавніших демократичних традицій світу.

Особливий інтерес становить кримінальне законодавство держав – членів ЄС.

Як прогнози, так і реальні перспективи офіційної (конвенційної, формально завершеної укладенням відповідного договору) інтеграції України до Європейського Союзу вимагають від відповідальних за це фахівців здійснювати належну підготовку до цього політичного акту на всіх рівнях, зокрема, перевіряти національне законодавство на відповідність тим чи іншим нормативним правилам, які діють в країнах європейської співдружності. Окремою групою таких правил є ті, що встановлюють межі юрисдикції у сфері дії кримінального права конкретних держав. У контексті євроінтеграції ці принципи (правила) в кримінально-правовій системі кожної держави відображають дві сторони реалізації кримінальної політики. Так, оскільки злочинність, як вже зазначалося, є одним із перманентних викликів для будь-якого суспільства та постійною загрозою для його членів, то правила чинності кримінального закону держав у просторі й стосовно певного кола осіб (принципи кримінально-правової юрисдикції) визначають готовність держав, їхніх органів охорони правопорядку та систем кримінальної юстиції в цілому ідентифікувати кримінальні загрози та боротися з ними кримінально-правовими

засобами залежно від того, якими особами й на якій території вчинено кримінальне правопорушення. З іншого боку, ці принципи відображають відкритість національної кримінальної політики, її готовність інтегруватися до відповідних регіональних та навіть загальносвітових антикримінальних практик та інституцій. Іншими словами, національна кримінальна політика України може стати частиною загальноєвропейської за умови, що її кримінальне законодавство готове до цього. Це означає, зокрема, що воно не вражене недоліком політичного ізоляціонізму та ідеєю безальтернативного примату внутрішнього інтересу над міжнародними чи регіональними інтересами[186, с. 136].

Значна кількість суб'єктів, які наразі входять до ЄС, та відповідно, не менша кількість створених ними джерел кримінального права (на час написання цієї роботи таких держав налічується 27: Австрія, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Кіпр, Чехія, Данія, Естонія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Угорщина, Ірландія, Італія, Латвія, Литва, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Польща, Португалія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Швеція – відповідно, не менше кримінально-правових актів регулюють межі національної кримінально-правової юрисдикції цих держав), не дозволить описати законодавчі особливості регламентації національних кримінально-правових юрисдикцій їх усіх в межах однієї дисертації. Тому наше дослідження в цій частині вимушено є вибіркоvim та охоплює юрисдикційні приписи, наявні у внутрішніх кримінально-правових системах лише деяких країн ЄС (з поясненням підстав вибору) – Німеччини, Франції, Австрії, Польщі, Словаччини, Латвії, Литви, Естонії, а також деяких регіонально близьких до України країн за межами зазначеного об'єднання – Туреччини, Грузії, Вірменії, Азербайджану.

3.1.1. Регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Федеративної республіки Німеччини. Неабиякий інтерес у порівняльно-правовому аналізі становить німецьке законодавство, адже саме воно є уособленням «матриці» романо-германської правової системи, до якої, як відомо, належить і українське право. Також важливо взяти до уваги, що згідно із даними Світового проєкту з правосуддя Німеччина (Федеративна Республіка Німеччина,

ФРН) вже багато років посідає одне з чільних місць у Індексі верховенства права (так, у 2024 та 2023 роках ця країна обійняла п'яте місце в світі за такими показниками, як фундаментальні права, повноваження й прозорість інститутів влади, рівень корупції, правопорядок, безпека, правозастосування, правосуддя (цивільне й кримінальне), а також неформальна справедливість)[20]), тобто вона є традиційно сильною правовою державою. Не випадково українські науковці у порівняльно-правових дослідженнях нерідко звертаються до фундаментальних положень кримінального права саме ФРН[30]. Окрім того, слід враховувати, що Німеччина сьогодні є одним із найбільш потужних учасників Європейського Союзу, його політичних й економічних лідерів, тобто може вважатися гідним для наслідування прикладом у вирішенні багатьох соціальних, економічних та правових проблем.

Як і КК України, головне джерело кримінального права ФРН – Кримінальний закон ФРН (Strafgesetzbuch, далі – КК ФРН, КК Німеччини[16]) містить у своїй структурі Загальну частину (Allgemeiner Teil). Так само як і в КК України, вона є комплексом загальнорегулятивних універсальних нормативних приписів, які поширюються на випадки вчинення будь-яких діянь, передбачених цим законом.

Розділ перший КК ФРН має назву «Кримінальний закон» та розпочинається главою першою «Сфера дії» (Geltungsbereich). Серед іншого, він містить § 3 «Geltung für Inlandstaten» (в українському перекладі КК ФРН – «Дія по відношенню до злочинів, вчинених у нашій країні»[89, с. 26]), який містить правило, згідно якого кримінальне право Німеччини поширюється на кримінальні правопорушення, вчинені в цій країні («das deutsche Strafrecht gilt für Taten, die im Inland begangen werden»). Зазначена норма є, по суті, основою територіальної національної кримінально-правової юрисдикції ФРН (у КК України її аналогом є неодноразово згадана вище ч. 1 ст. 6 її КК). Слід відзначити, що як і в українському КК, у німецькому не визначено конкретних об'єктів, які визнаються державною територією (і, відповідно, на які поширюється застосування цього закону). Втім, в доповнення до територіального принципу, в цьому КК існує правило щодо визнання територіями злочинів німецьких (з прапором чи знаками належності ФРН) судах та

літаках: німецьке кримінальне право діє на них незалежно від права місця вчинення злочину (§ 4).

Водночас, КК ФРН не містить приписів, повною мірою тотожних нормам КК України, які вказують на критерії віднесення кримінальних правопорушень до таких, що перебувають під національною кримінальною юрисдикцією. Між тим, в ньому є стаття під назвою «Місце вчинення злочину» (§ 9 «Ort der Tat»), згідно якого: 1) злочин вчинено в будь-якому місці, де діяв або, у разі бездіяльності, повинен був діяти злочинець, або в якому настав результат, що входить до складу злочину, або цей результат мав настати згідно з уявленням злочинця; 2) участь у злочині відбувається як у місці, де було вчинено злочин, так і в будь-якому місці, де співучасник діяв (або повинен був діяти у разі бездіяльності) або там, де, на його думку, дія повинна була бути вчинена. Якщо учасник вчиненого за кордоном злочину діяв усередині країни, то кримінальне законодавство Німеччини поширюється на участь у злочині, навіть якщо злочин не карається за законом місця його вчинення[16]. Системне тлумачення цієї норми з урахуванням припису § 3 КК ФРН дозволяє зробити висновок, що кримінально-правова юрисдикція Німеччини поширюється на кримінальні правопорушення за наявності будь-якої однієї з таких об'єктивних ознак: а) суспільно небезпечне діяння вчинене в ФРН; б) суспільно небезпечний наслідок відбувся в ФРН; в) співучасник кримінального правопорушення, виконаного за межами ФРН, вчинив у цій країні діяння в межах своєї ролі. Зазначені ознаки можна позначити як *альтернативні об'єктивні критерії визначення повноважень органів охорони правопорядку реалізувати національну кримінально-правову юрисдикцію*.

Як бачимо, в такому вигляді з цими положеннями німецького кримінального законодавства цілком адекватно співвідносяться правила ч. 2 та 3 ст. 6 КК України. Водночас, в КК ФРН бачимо й приписи, відповідників яким українське законодавство про кримінальну відповідальність не містить. Це законодавчі вказівки на суб'єктивні критерії, за наявності яких національна кримінально-правова юрисдикція ФРН поширюється на злочин. Вони полягають у такому: а) згідно з уявленням особи територія ФРН мала стати місцем настання результату (наслідку)

його кримінального правопорушення; б) згідно з уявленням співучасника, територія ФРН мала стати місцем вчинення кримінального правопорушення.

Порівняльний аналіз свідчить, що, на відміну від КК України, регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції у КК ФРН не передбачає винятків з неї. Так, у головному кримінально-правовому акті Німеччини не виявлено приписів, подібних до ч. 4 ст. 6 КК України[181, с. 242]. Очевидно, органи кримінальної юстиції цієї держави при визначенні меж національної кримінально-правової юрисдикції і винятків із неї (зокрема у випадках порушення кримінального закону особою, яка наділена дипломатичним імунітетом від такої юрисдикції) керуються безпосередньо нормами міжнародного права (наприклад, Віденською конвенцією про дипломатичні зносини 1961 р. [47], Віденською Конвенцією про консульські зносини 1963 р.[48], Конвенцією про привілеї й імунітети спеціалізованих установ ООН 1946 р.[106], Віденською конвенцією про представництво держав у їхніх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру 1975 р. та ін.)[49]. Такий спосіб врегулювання розглядуваного питання можна назвати прямим. Втім, він вимагає від працівників правоохоронних органів керуватися безпосередньо міжнародним договором у внутрішніх кримінально-правових (і кримінально-процесуальних) відносинах, що може викликати певні проблеми (принаймні, в українській кримінально-правовій системі).

КК Німеччині містить також групи юрисдикційних правил, які можна розглядати як такі, що регулюють межі національної кримінально-правової юрисдикції за принципом громадянства, тобто її поширення на резидентів країни. По-перше, це окремі пункти § 5 «Злочини, що вчинені за кордоном і мають особливий зв'язок з нашою країною». Особливість цієї дуже великої за обсягом норми (у зв'язку із цим її розлоге цитування навряд чи технічно недоцільне) полягає в тому, що вона наводить перелік видів та груп злочинів, та зазначає щодо багатьох із них про дію на них німецького кримінального права незалежно від місця вчинення, якщо їх скоєно за кордоном громадянином Німеччини: «якщо злочинець є німцем» або «якщо злочинець під час вчинення цього злочину є німцем» або «якщо злочинець є німцем і його основне місце проживання знаходиться у просторовій

сфері дії цього закону» або «якщо злочинець є німцем і має своє постійне місце проживання в нашій країні». Крім того, у цій же нормі ідеться про поширення дії КК Німеччини на злочини за умови, що їх «вчиняє німецька посадова особа»[89, с. 26–29]. До норм, які регулюють застосування КК Німеччини за принципом громадянства, належить і § 7 «Дія по відношенню до злочинів, вчинених за кордоном, в інших випадках». У його частині 2 передбачається, зокрема: щодо інших злочинів, вчинених за кордоном, діє німецьке кримінальне право, якщо за злочин передбачене покарання в місці його вчинення або якщо місце вчинення злочину не підлягає кримінально-правовому примусу і якщо злочинець: 1) під час вчинення злочину був німцем або 2) став громадянином Німеччини після вчинення злочину[89, с. 30]. Як бачимо, статусу «кримінально-правового резидента держави» в Німеччині надається як тим, хто мав громадянство на час вчинення правопорушення, так і тим, хто отримав його після цього. Водночас, не згадано таких кримінально-правових резидентів, як особи без громадянства, які постійно проживають в державі (як у ст. 7 КК України).

Згаданий § 5 КК Німеччини регулює й реальний принцип. Так, він передбачає поширення німецького карного закону на вчинені за кордоном злочини (з наведенням їх переліку), які шкодять Німеччині як державі (наприклад, державна зрада, злочини проти оборони країни) або німецьким юридичним особам (наприклад, порушення виробничих таємниць заводу, який знаходиться в просторовій сфері дії цього КК), або німецьким громадянам (злочини проти життя, злочини проти особистої свободи тощо). На цім наводиться й перелік діянь, які охоплюються німецькою кримінально-правовою юрисдикцією, та норм КК ФРН, якими ці діяння передбачені (заборонені)[89, с. 26–29].

§ 6 німецького КК поширює його дію також на вчинені за кордоном злочини проти правових цінностей, що перебувають під міжнародним захистом. У цьому випадку ми бачимо універсальний принцип встановлення меж національної кримінально-правової юрисдикції. Норма містить перелік злочинів (наприклад, торгівля людьми, незаконний збут наркотичних засобів), який не є вичерпним, оскільки завершується вказівкою про «злочини, які на підставі обов'язкової для

ФРН міждержавної угоди повинні переслідуватися навіть у тому випадку, якщо вони вчинені за кордоном»[89, с. 29, 30].

На виявлені відмінності можна звернути увагу в процесі подальшого удосконалення вітчизняного законодавства про кримінальну відповідальність[188, с. 211–213].

Резюмуючи особливості регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції в Німеччині та керуючись запропонованою в розділі 2 методикою відзначимо, що в цій кримінально-правовій системі:

а) вони визначаються (з урахуванням специфіки внутрішнього законодавства) за з такими ж загальними принципами, як і в Україні (територіальний, громадянства, універсальний, реальний);

б) національна кримінально-правова юрисдикція поширюється: згідно з територіальним принципом – на діяння, фактичним місцем яких є територія держави (у тому числі морські й повітряні судна) або які мали відбутись на її території згідно з наміром винного; згідно з принципом громадянства – на злочини згідно з конкретним їх переліком (корупція, торгівля органами тощо), а також на інші злочини – за умови караності їх за місцем скоєння й вчинення належним резидентом (німцем чи особою, яка після вчинення правопорушення набула громадянства ФРН); згідно з універсальним принципом – на певні злочини згідно з конкретним їх переліком, а також на інші, обов'язки переслідувати які випливають з міжнародних угод; згідно з реальним принципом – на конкретні злочини проти німецької держави, німецьких юридичних та фізичних осіб (німців) згідно з передбаченим законом переліком;

в) правил вирішення конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій безпосередньо в КК Німеччини не виявлено;

г) правил щодо делегування (передачі) національної кримінально-правової юрисдикції іншому суб'єкту чи прийняття юрисдикції іншого суб'єкта міжнародного права безпосередньо в КК Німеччини не виявлено.

3.1.2. Регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Французької Республіки. У КК Французької Республіки (далі

також – Франції) юрисдикційні приписи традиційно розпочинаються визначенням меж національної кримінальної юрисдикції за територіальним принципом: ст. 113-2 передбачає, що французьке кримінальне законодавство застосовується до злочинів, скоєних на території Республіки. Згідно зі ст. 113-1, територія Республіки включає морський та повітряний простір, пов'язаний з нею. Окрім того, до переліку таких територій додано: а) морські транспортні засоби (ст. 113-3 передбачає, що французьке кримінальне право застосовується до злочинів, скоєних на борту суден, що плавають під французьким прапором, або проти таких суден чи осіб на борту, де б вони не знаходилися, у т.ч. суден ВМС Франції, або проти таких суден чи осіб на борту, де б вони не знаходилися); б) повітряні судна, зареєстровані у Франції (ст. 113-4 передбачає, що французьке кримінальне законодавство застосовується до злочинів, скоєних на борту повітряних суден, зареєстрованих у Франції, або проти таких повітряних суден чи осіб на борту, де б вони не знаходилися, у т.ч. французьких військових повітряних суден, або проти таких повітряних суден чи осіб на борту, де б вони не знаходилися). *Привертає увагу, що французький законодавець передбачив поширення національного кримінального законодавства і на «метастір».* Згідно зі ст. 113-2-1 будь-який злочин або правопорушення, скоєне за допомогою електронної комунікаційної мережі, якщо його вчинено або він вчинений проти фізичної особи, яка проживає на території Республіки, або юридичної особи, головний офіс якої знаходиться на території Республіки, вважається скоєним на території Республіки[1].

Межі національної кримінально-правової юрисдикції за персональним принципом охоплюють будь-який злочин, скоєний громадянином Франції за територією Республіки (ст. 113-6 КК Франції). Щодо інших кримінальних правопорушень вона (юрисдикція) поширюється за умови, якщо ці діяння караються законодавством країни, де вони були скоєні. Як бачимо, для поширення національної кримінально-правової юрисдикції Франції має значення вид правопорушення: злочин чи інше діяння (згідно зі ст. 111-1 КК Франції кримінально протиправні діяння у класифікуються згідно з тяжкістю на три види: злочини, проступки й порушення[157, с. 55]).

Привертає увагу те, як ретельно КК Франції регламентує підстави поширення національної кримінально-правової юрисдикції стосовно нерезидентів за кримінальні правопорушення, вчинені за межами держави. У ньому цим питанням відведено самостійний розділ 2 «Правопорушення, скоєні за межами території Республіки». Зокрема, ст. 113-7 передбачає, що французьке кримінальне право застосовується до будь-якого злочину, а також до будь-якого правопорушення, що карається позбавленням волі, скоєного іноземцем за межами території Республіки, якщо потерпілий на момент вчинення правопорушення має французьке громадянство[1]. Як бачимо, підстава застосування КК держави за екстериторіальні правопорушення до нерезидентів – громадянство потерпілої особи. В цілому таке правило відповідає реальному принципу чинності кримінальному закону в просторі, відомому й кримінальному праву України[187, с. 451–455].

Окрім того, ст. 113-10 КК Франції передбачає, що французьке кримінальне право застосовується до злочинів та правопорушень, класифікованих як посягання на фундаментальні інтереси нації та караних відповідно до Розділу I Книги IV, до фальсифікації та підробки державної печатки, монет, банкнот або публічних речей, що караються відповідно до ст.ст. 442-1, 442-2, 442-5, 442-15, 443-1 та 444-1, а також до будь-якого злочину чи правопорушення проти французьких дипломатичних чи консульських агентів чи приміщень, скоєних за межами території Республіки[1]. Це правило також можна розглядати як елемент реального принципу чинності кримінального закону.

Привертають увагу положення ст. 113-8-2 КК Франції, яка передбачає, що французьке кримінальне право також застосовується до будь-якого злочину або проступку, що карається позбавленням волі на строк щонайменше п'ять років, скоєного за межами території Республіки іноземцем, у екстрадиції або передачі якого французька влада відмовила запитуючій державі на тій підставі, що або діяння, за яке запитувалася екстрадиція, карається покаранням або заходом безпеки, що суперечить державному порядку Франції, або що розшукувана особа буде судима у зазначеній державі судом, який не забезпечує основних процесуальних гарантій та захисту прав, або що відповідне діяння має характер політичного

злочину, або що екстрадиція або передача можуть мати для розшукуваної особи наслідки виняткової тяжкості, зокрема, через її вік або стан здоров'я[1].

У розрізі предмету та цілей нашого дослідження можна стверджувати, що в цьому випадку з певних причин (неможливість видачі злочинця) Франція приймає кримінальну юрисдикцію місця вчинення злочину (чи проступку певної тяжкості), попри те, що ані діяння ані особа, за загальними правилами чинності національного кримінального закону, не перебували на момент скоєння у французькій кримінальній юрисдикції. Відповідно, *ідеться про делеговану кримінально-правову юрисдикцію*.

Також слід відзначити, що зазначене правило не схоже ані на реальний принцип, ані на універсальний принцип чинності кримінального законодавства у просторі. По суті, воно є матеріально-правовим забезпеченням на внутрішньому рівні відомого в міжнародному праві принципу *«aut dedere aut judicare»* – «або видай, або суди». Ключова ідея цього принципу (згадаємо, що одним із перших його виснував голландський юрист Гуго Гроцій) – «злочинці не мають бути спроможні знайти собі «тиху гавань» ніде в світі» [161, с. 806]. Справді, слід погодитися з тим, що відмова держави видати злочинця (з процедурних чи політичних міркувань) вимагає від неї засудити його. У іншому випадку її територія перетворюється на місце переховування криміналітету з відповідними втратами для внутрішнього правопорядку та міжнародної репутації. Як бачимо, французький законодавець убезпечив свою кримінально-правову систему від патової ситуації, коли екстрадиція злочинця неможлива ті перебування в Республіці стає для нього захистом від кримінальної відповідальності, якою йому загрожують в інших юрисдикціях.

Про ретельність французької влади в частині забезпечення принципу *«aut dedere aut judicare»* свідчить ще одна складова механізму регулювання нею меж національної кримінально-правової юрисдикції. Так, у нормі про принцип громадянства (ст. 113-6 КК Франції, якій в КК України в цілому відповідає ст. 7 «Чинність закону про кримінальну відповідальність щодо кримінальних правопорушень, вчинених громадянами України або особами без громадянства за межами України») міститься припис, згідно якого ст. 113-6 застосовується, якщо

обвинувачений отримав французьке громадянство після діяння, яке йому інкримінується. Тобто *навіть якщо кримінальне правопорушення вчинене за межами Франції особою-нерезидентом, то в подальшому, після одержання нею статусу резидента, воно оцінюватиметься за принципом громадянства.* Таке уточнення, яке по суті є юридичною фікцією (бо злочин «нерезидента» розглядається як злочин «резидента»), слід оцінити як дієвий засіб запобігання випадкам отримання злочинцем захисту від кримінального переслідування за вчинене в іноземній державі кримінальне правопорушення, шляхом отримання громадянства іншої держави. Справді, якщо держава не передає правопорушника до іншої (іноземної) юрисдикції, оскільки він вже є її громадянином, то громадянство стає засобом переховування для злочинців. Тому цілком логічно встановити в кримінальному законодавстві правило, яке унеможливує такі випадки. Можна припустити, що зазначені особливості регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції зумовлені тим, що Франція як високорозвинена європейська країна вже кілька десятиліть є бажаним місцем притулку для мешканців багатьох проблемних регіонів світу. Так, за даними Національного інституту статистики і економічних досліджень Франції, станом на 2021 рік мігрантами були 7 млн жителів Франції (тобто 10,3% від загальної кількості населення країни). З них 2,5 мільйона, або 36%, вже набули французьке громадянство[98]. Навіть керуючись одним лише законом великих чисел можна зрозуміти, що для системи кримінальної юстиції у Франції не є винятковими ситуації, коли виявляється, що особа, котра перебуває на її території як мігрант (або навіть як новоспечений громадянин) переслідується за кримінальне правопорушення в країні походження. Втім видати її в цю країну не можна, оскільки вона або вже є громадянином Франції, або, якщо її відправлять за кордон, вона піддається реальній загрозі (бо переважна частка мігрантів у Франції – вихідці з країн Азії та Африки, в яких дотримання прав людини перебуває на низькому рівні, а кримінальне законодавство передбачає максимально суворі покарання – аж до смертної кари; відповідно, згідно з європейськими стандартами, екстрадиція таких осіб на батьківщину неможлива).

Процеси глобалізації та міграційної активності в світі, унаслідок чого й у нашій країні поступово зростатимуть процеси заселення мігрантів, *вимагають наперед замислитися над введенням подібних додаткових запобіжників і до КК України*. Це дозволить поширити національну кримінально-правову юрисдикцію на кримінальні правопорушення, які нині перебувають за її межами та запобігти масовим порушенням принципу «видай або суди»[187, с. 452–454].

Універсальний принцип чинності закону в просторі передбачає ст. 113-12 КК Франції: французьке кримінальне право застосовується до злочинів, скоєних за межами територіального моря (тобто території Франції), за умови, що це передбачено міжнародними конвенціями та законом[1].

Резюмуючи особливості регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції у Франції та керуючись запропонованою в розділі 2 методикою відзначимо, що в цій кримінально-правовій системі:

а) вони визначаються (з урахуванням специфіки внутрішнього законодавства) згідно з такими ж загальними принципами, як і в Україні (територіальний, громадянства, універсальний, реальний);

б) національна кримінально-правова юрисдикція Франції поширюється: згідно з територіальним принципом – на діяння, фактичним місцем яких є територія держави (у тому числі морська, повітряна, морські судна й повітряні суда, віртуальний простір); згідно з принципом громадянства – на всі вчинені за кордоном резидентами Франції злочини, а на інші кримінальні правопорушення (проступки, порушення) – за умови караності їх за місцем скоєння. Крім того, за принципом громадянства вона поширюється і на осіб, які не були громадянами Республіки (не були кримінально-правовими резидентами), але в подальшому, після одержання нею статусу резидента, діяння оцінюватиметься за принципом громадянства; згідно з універсальним принципом – на певні злочини, скоєних за межами території за умови, що це передбачено міжнародними конвенціями та законом; згідно з реальним принципом – на вчинені проти громадян Франції злочини та інші кримінальні правопорушення, які караються позбавленням волі, а також до щодо

злочинів та правопорушень, класифікованих як посягання на фундаментальні інтереси нації та караних відповідно до Розділу I Книги IV КК Франції;

в) правил вирішення конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій безпосередньо в КК Франції не виявлено;

г) наявні правила щодо дій в інтересах делегованої національної кримінально-правової юрисдикції іншого суб'єкта: кримінальне право Франції застосовується в рамках такого делегування (передачі), якщо іноземець вчинив за її межами злочин або проступок, що карається позбавленням волі на строк щонайменше п'ять років, і у його екстрадиції французька влада відмовила запитуючій державі на певних підставах.

3.1.3. Регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Австрійської Республіки. Під час вивчення проблем національної кримінальної юрисдикції австрійське кримінальне законодавство привертає увагу, оскільки Австрійська Республіка (далі також – Австрія) – це європейська держава яка має досить сучасне і стабільне законодавство про боротьбу зі злочинністю. Окрім того, слід враховувати що Австрія є однією з потужних держав ЄС і її законодавство, безперечно, може розглядатися як певний правотворчий орієнтир, зважаючи на євроінтеграційні прагнення української держави. Нарешті, австрійське законодавство також належить до групи романо-германської правової сім'ї, як і законодавство українське.

Питанням меж кримінальної юрисдикції у Кримінальному кодексі Австрії відведено сьомий розділ Загальної частини, який має назву «Сфера дії закону».

Згідно із вимогами § 62 «Злочинні діяння, вчинені на території Австрії» передбачено, що австрійські кримінальні закони діють щодо всіх діянь, вчинених на території держави. Окрема стаття (§ 63) поширює національну кримінально-правову юрисдикцію й щодо злочинних діянь, вчинених на борту австрійських суден або на повітряних судах. Вона встановлює, зокрема, що австрійські кримінальні закони поширюються також на діяння які були вчинені на австрійському кораблі або на повітряному судні незалежно від того, де вони перебувають[5, с. 20]. Тут ми бачимо

регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за територіальним принципом.

У КК Австрії по-іншому, ніж в КК України, регулюються підстави його застосування щодо злочинних дій за кордоном. Особливості поширення на «закордонні» злочини австрійської національної кримінально-правової юрисдикції залежать від того, караються вони з урахуванням чи без урахування законів місця скоєння діяння.

Так, в § 64 КК Австрії передбачаються випадки застосування австрійського кримінального законодавства без урахування законів місця вчинення злочину (тобто незалежно від того, чи караються взагалі і як саме караються діяння в державі, де їх вчинено), із наведенням досить розгорнутого переліку злочинів (розвідка комерційної або виробничої таємниці на користь іноземної держави (§ 124), державна зрада (§ 242), підготовка державної зради (§ 244), зв'язки, ворожі державі (§ 246), напади на вищі державні органи (§§ 249 до 251), зрада батьківщини (§§ 252 до 258) та кримінальні діяння проти федеральної армії (§§ 259 та 260), кримінальні діяння, вчинені проти австрійського службовця (§ 74) під час або через виконання ним своїх обов'язків, та вчинені австрійським службовцем, неправдиві свідчення в суді (§ 288) та неправдиві свідчення, надані під присягою або підтверджені присягою перед адміністративним органом (§ 289) у провадженні, яке розглядається австрійським судом або адміністративним органом; викрадення з метою вимагання (§ 102), передача іноземній державі (§ 103), работоргівля (§ 104), торгівля людьми (§ 217), фальшивомонетництво (§ 232), підробка особливо захищених цінних паперів (§ 237), що карається за § 232, злочинна організація (§ 278а абз. 1) тощо. Узагальнена оцінка характеру суспільної небезпечності цих злочинів дозволяє дійти висновку, що у розглядуваному випадку однією й тією ж нормою КК держави межі її національної кримінально-правової юрисдикції регулюються елементами реального принципу та універсального принципу (адже деякі з цих злочинів мають чітку спрямованість проти державних інтересів Австрії, а інші є конвенційними чи міжнародними, тобто джерела їхньої криміналізації включають, безперечно, і певні міжнародні договори). До комбінації реального та універсального принципів

належить і правило, згідно якого за тими ж засадами караються й інші злочини, за які Австрія зобов'язана здійснювати кримінальне переслідування, навіть якщо вони були скоєні за кордоном, незалежно від кримінального законодавства місця скоєння злочину (що є елементом універсального принципу); а також злочини, скоєні австрійцем проти австрійця, якщо обидва мають місце проживання або звичайне місце перебування на території країни (що поєднує в собі елементи принципу громадянства та реального принципу)[5, с. 20–22].

Водночас згідно з § 65 КК Австрії «Злочинні дії за кордоном, які караються лише в тому випадку, якщо вони караються згідно із законодавством місця вчинення злочину» передбачається, що для інших, ніж зазначені в §§ 63 і 64, злочинів, вчинених за кордоном, застосовуються австрійські кримінальні закони, якщо ці злочини караються також згідно із законодавством місця вчинення злочину: якщо на момент вчинення злочину злочинець був громадянином Австрії або якщо він пізніше набув австрійського громадянства і на момент порушення кримінальної справи ще його має. В цілому, як бачимо, цей припис відповідає принципу громадянства (привертає увагу, що в цьому випадку в кримінально-правовому статусі прирівняно громадян та негромадян держави, якщо останні згодом набули її громадянства; таке правило може бути сприйняте й КК України). Окрім того, в цій же частині § 65 КК Австрії визнає делеговану національну кримінальну юрисдикцію іншого суб'єкта міжнародного права: якщо Австрія не може видати злочинця за вчинене в іншій державі правопорушення, то попри те, що її інтереси злочинцем не порушені, вона застосовує до правопорушника власне законодавство: «застосовуються австрійські кримінальні закони, якщо ці злочини караються також згідно із законодавством місця вчинення злочину: якщо... на момент вчинення злочину злочинець був іноземцем, в'їхав на територію країни і не може бути виданий за кордон з інших причин, ніж характер або особливості його злочину»)[5, с. 23].

Австрійське законодавство регулює й питання конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій, встановлюючи (п. 4 § 65 КК Австрії), що кримінальна відповідальність не застосовується: якщо кримінальна відповідальність

за злочин згідно із законами місця вчинення злочину припинилася; якщо злочинець був остаточно виправданий судом держави, в якій було вчинено злочин, або іншим чином звільнений від переслідування; якщо злочинець був остаточно засуджений іноземним судом і покарання було повністю виконано або, якщо воно не було виконано, було скасовано, або його виконання за іноземним правом є простроченим; доки виконання покарання, призначеного іноземним судом, повністю або частково призупинено. Також, якщо злочинець вже відбув покарання за кордоном за діяння, за яке він карається на території Австрії, то це покарання зараховується до покарання, призначеного на території країни (§ 66)[5, с. 23]. Як бачимо, результати реалізації іноземної кримінальної юрисдикції визнають та враховуються при вирішенні питання про застосування КК Австрії, і пріоритет належить юрисдикції саме місця вчинення кримінального правопорушення: якщо її було в повній мірі реалізовано, Австрія не застосовує повноваження в межах «права карати» згідно з власною кримінально-правовою юрисдикцією.

Резюмуючи особливості регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції в Австрії та керуючись запропонованою в розділі 2 методикою відзначимо, що в цій кримінально-правовій системі:

а) вони визначаються (з урахуванням специфіки внутрішнього законодавства) за такими ж загальними принципами, як і в Україні (територіальний, громадянства, універсальний, реальний). Водночас, на відміну від КК України, в австрійському законодавстві використовується й «змішаний» принцип, який поєднує властивості персонального й реального («персонально-реальний»);

б) національна кримінально-правова юрисдикція поширюється: згідно з територіальним принципом – на діяння, фактичним місцем яких є територія держави (у тому числі морські й повітряні судна); згідно з реальним та універсальним принципом – на злочини згідно з наведеними в КК їх конкретними переліками; згідно з принципом громадянства – на вчинені громадянами Австрії за кордоном (а так само й особами, які після вчинення злочину набули австрійського громадянства і на момент порушення кримінальної справи ще його мають) злочини, не охоплені

переліками, встановленими для універсального й реального принципів та за умови їх караності за місцем вчинення та за умови караності їх за місцем скоєння;

в) при вирішенні конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій різних держав пріоритет надається юрисдикції місця вчинення діяння: якщо в її межах відповідний суб'єкт міжнародного права реалізував власне «право карати» (засудив, покарав, звільнив від покарання тощо), австрійська держава повторно цим своїм правом не користується;

г) за кримінальним законодавством Австрії допускається реалізація кримінальної юрисдикції у випадку її делегування з боку іншого суб'єкта міжнародного права (якщо на момент вчинення злочину злочинець був іноземцем, в'їхав на територію країни і не може бути виданий за кордон з інших причин, ніж характер або особливості його злочину, він засуджується за КК Австрії).

3.2. Регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Польщі та Словаччини

Для забезпечення досконалішого регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції, зокрема, правил чинності та дії кримінального закону у просторі та за колом осіб, вітчизняними правниками може бути взятий до уваги досвід деяких європейських інших держав – членів ЄС, з якими безпосередньо межує Україна, а саме Республіки Польщі (далі – Польщі) та Словацької Республіки (далі – Словаччина). Окрім межування з ними України, доцільно врахувати, що після повномасштабного вторгнення агресора в Україну в цих державах проживає чи не найбільша частина вимушено переміщених наших співгромадян, що викликає підвищений інтерес до відповідних (юрисдикційних) приписів кримінального законодавства цих держав.

3.2.1. Регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Республіки Польща. Згідно з приписами ст. 5 КК Республіки

Польща (далі також – Польщі), польське кримінальне законодавство застосовується до особи, яка вчинила заборонене діяння на території Республіки Польща, а також на польському водному чи повітряному судні, якщо міжнародним договором, стороною якого є Республіка Польща, не передбачене інше[91, с. 18]. Привертає увагу, що, на відміну від ст. 6 КК України, в національну кримінально-правову юрисдикцію поширено як на територію республіки Польща, так і на деякі мобільні об'єкти – транспортні засоби (польський літак, польський корабель тощо) як територію, охоплену кримінально-правовою юрисдикцією держави[14].

Приписи про екстериторіальну та екстратериторіальну дію польського кримінального законодавства винесено у окремий розділ КК Польщі (один із заключних в його Загальній частині) – «Відповідальність за злочини, вчинені за кордоном».

Так, згідно зі ст. 109 польське кримінальне законодавство застосовується до громадянина Польщі, який вчинив злочин за кордоном (що означає встановлення національної кримінально-правової юрисдикції за принципом громадянства).

Окрім того, ст. 110 КК Польщі передбачає, що польське кримінальне законодавство застосовується до іноземця, який скоїв за кордоном заборонений акт, спрямований проти інтересів Республіки Польща, польського громадянина, польської юридичної особи або польської організаційної одиниці, що не має правосуб'єктності, а також до іноземця, який скоїв за кордоном злочин терористичного характеру (§ 1), а також що польське кримінальне законодавство застосовується у разі скоєння іноземцем за кордоном забороненого вчинку, іншого аніж зазначений у § 1, якщо заборонений вчинок у кримінальному законодавстві Польщі карається покаранням, що перевищує два роки позбавлення волі, а винуватець перебуває на території Республіки Польща і не було прийнято рішення про його видачу (§ 2). Як бачимо, у § 1 ст. 110 КК Польщі передбачене поширення національної кримінально-правової юрисдикції згідно із реальним принцип чинності кримінального закону у просторі. Приписи ж § 2 цієї статті можна розглядати як елемент сприйняття делегованої державою місця скоєння злочину національної

кримінальної юрисдикції (адже Польща застосовує власне законодавства до правопорушень, які не шкодять їй чи її резидентам)[14].

Ст. 111 польського кримінального закону доповнює екстериторіальну та екстратериторіальну юрисдикції принципом «подвійної кримінальності», згідно якого «умовою відповідальності за діяння, вчинене за кордоном, є визнання такого діяння злочином законом, що діє в місці його вчинення» та уточнення: «якщо між польським законом і законом, що діє в місці вчинення діяння, існують розбіжності, застосовуючи польський закон, суд може врахувати ці розбіжності на користь винуватця».

На цім, згідно з § 3 ст. 111 КК Польщі, вимога «подвійної кримінальності» не застосовується: а) якщо злочин учинено польським державним службовцем, котрий, виконуючи службові обов'язки за кордоном, вчинив там який, виконуючи службові обов'язки за кордоном, вчинив там злочин у зв'язку з виконанням своїх функцій, а також б) щодо особи, яка вчинила злочин у місці, що не підпорядковується жодній державній владі[14].

Окрім того, згідно зі ст. 112 КК Польщі, незалежно від положень, що діють у місці вчинення забороненого діяння, польський кримінальний закон застосовується до громадянина Польщі та іноземця у разі вчинення: 1) злочину проти внутрішньої або зовнішньої безпеки Республіки Польщі; 2) злочинів проти польських органів або державних службовців та злочинів, пов'язаних з виманюванням неправдивих свідчень від польського державного службовця або іншої особи, уповноваженої на підставі польського законодавства видавати документи; 3) злочинів проти важливих економічних інтересів Польщі; 4) злочини, пов'язані з дачею неправдивих свідчень, поданням неправдивої заяви, висновку або перекладу, використанням документа, що підтверджує особу іншої особи, що містить неправдиві відомості або є підробленим, щодо польського органу влади; 5) злочини, від яких було отримано, хоча б опосередковано, майнову вигоду на території Республіки Польща[14]. Таким чином, вимога «подвійної кримінальності» не застосовується й у зазначених випадках.

Містить аналізований кримінальний закон і положення щодо поширення меж національної кримінально-правової юрисдикції за універсальним принципом. Так, його ст. 113 передбачає, що незалежно від положень, що діють у місці вчинення злочину, польський кримінальний закон застосовується до громадянина Польщі та іноземця, щодо якого вирішено відмовити у видачі, у разі вчинення ним за кордоном злочину, за який Республіка Польща зобов'язана проводити на підставі міжнародного договору, або злочину, визначеного в Римському статуті Міжнародного кримінального суду, складеному в Римі 17 липня 1998 р.[14].

Привертає увагу, що, як впливає зі ст. 114, польське кримінальне право не абсолютизує максимуму «*non bis in idem*» (не двічі за одне й те ж). Так, зазначений припис передбачає, що рішення, винесені за кордоном, не є перешкодою для порушення або проведення кримінального провадження за той самий заборонений вчинок перед польським судом. На цій польський суд зараховує до призначеного покарання строк фактичного позбавлення свободи за кордоном та покарання, яке там відбувалося, з урахуванням відмінностей між цими покараннями. Як бачимо, при конкуренції національних юрисдикцій за кримінальним законодавством Польщі має місце пріоритет польського законодавства (адже навіть у випадку фактичної реалізації «чужої» національної кримінальної юрисдикції, Польща повторно застосує до винного власне кримінальне законодавство).

Між тим, цей пріоритет під час конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій не застосовується у наступних випадках: 1) якщо вирок, винесений за кордоном, був прийнятий до виконання на території Республіки Польща, а також у тому випадку, якщо рішення, винесене за кордоном, стосується злочину, у зв'язку з яким відбулося передавання переслідування або видача злочинця з території Республіки Польща; 2) щодо рішень міжнародних кримінальних трибуналів, що діють на підставі міжнародного права, яке є обов'язковим для Республіки Польща; 3) щодо остаточних рішень судів або інших органів іноземних держав, що закінчують кримінальне провадження, якщо це впливає з міжнародного договору, який є обов'язковим для Республіки Польща[14].

Спеціальне джерело кримінального права Польщі – Казначейський карний кодекс, окрім наведених вище приписів, містить також правило (§ 3а ст. 3): незалежно від положень про місце вчинення казначейського злочину, положення цього кодексу застосовуються також до польських громадян у випадках вчинення ними за кордоном казначейського злочину, передбаченого в розділах 6 і 7 відділу II глави I, спрямованого проти фінансових інтересів європейських спільнот. Згідно з § 4 ст. 3 казначейські злочини та казначейські проступки, зазначені у розділі 7, передбачають покарання також у випадках їх вчинення за кордоном, якщо вони були розкриті в результаті діяльності з боротьби з ними, що здійснюється за кордоном польським митним або іншим органом, який має відповідні повноваження на підставі міжнародних угод[90, с. 40, 41].

Як бачимо, у регулюванні меж національної кримінально-правової юрисдикції безпосередньо в кримінальному законі польський законодавець є максимально детальним.

Водночас, резюмуючи особливості регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції в Польщі та керуючись запропонованою в розділі 2 методикою відзначимо, що в її кримінально-правовій системі:

а) вони визначаються (з урахуванням специфіки внутрішнього законодавства) за такими ж загальними принципами, як і в Україні (територіальний, громадянства, універсальний, реальний);

б) національна кримінально-правова юрисдикція Польщі поширюється: згідно з територіальним принципом – на діяння, фактичним місцем яких є територія держави, у тому числі «квазітериторія» (на польському водному чи повітряному судні); згідно з принципом громадянства – на будь-які вчинені громадянином Польщі злочини за кордоном; згідно з універсальним принципом – на певні злочини згідно з конкретним їх переліком, а також на інші, обов'язок переслідувати які випливають з міжнародних угод; згідно з реальним принципом – на злочини проти інтересів держави, польського громадянина, польської юридичної особи або польської організаційної одиниці, що не має правосуб'єктності, а також на злочини терористичного характеру;

в) КК Польщі передбачає, що при конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій він застосовується попри принцип «non bis in idem» і навіть після реалізації власної національної юрисдикції іншим суб'єктом міжнародного права (за деякими винятками, зокрема у випадку винесення рішень міжнародних кримінальних трибуналів) держава не відмовляється від реалізації власної кримінальної юрисдикції щодо цього ж факту;

г) КК Польщі допускає делегування державою місця скоєння злочину національної кримінальної юрисдикції польській державі, унаслідок чого остання повноважна застосувати власне законодавство до кримінальних правопорушень, які не шкодять їй чи її резидентам (якщо заборонений вчинок у кримінальному законодавстві Польщі карається покаранням, що перевищує 2 роки позбавлення волі, а винуватець перебуває на території Республіки Польща і не видається).

3.2.2. Регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Словаччини. Кримінальний кодекс Словацької Республіки (Словаччини) містить положення щодо національної кримінально-правової юрисдикції у розділі 3.

Як і в КК України, головний принцип, за яким встановлюються межі національної кримінальної юрисдикції – територіальний: кримінальна відповідальність за діяння, вчинене на території Словацької Республіки, оцінюється відповідно до КК Словаччини. Розкрито й критерії, за якими кримінальний злочин вважається вчиненим на території Словацької Республіки (якщо правопорушник вчинив дію на своїй території, частково або повністю, якщо порушення або загроза інтересам, захищеним цим КК, відбулася або мала відбутися, повністю або частково, за межами її території, або вчинив діяння за межами території Словацької Республіки, якщо порушення або загроза інтересам, захищеним цим кодексом, мала відбутися або такий наслідок мав відбутися, повністю або частково, на її території). В цій же нормі передбачено, що кримінальна відповідальність за діяння, вчинене за межами території Словацької Республіки, на борту судна, що ходить під Державним прапором Словацької Республіки або на борту повітряного судна, зареєстрованого в

Реєстрі повітряних суден Словацької Республіки, також оцінюється відповідно до цього КК.

Містить словацький кримінальний закон і правило щодо персональної його дії на осіб за межами державної території (розділ 4 «Особиста компетенція»), згідно з яким кримінальна відповідальність за діяння, вчинене за межами території Словацької Республіки громадянином Словаччини або іноземним громадянином, який отримав дозвіл на постійне проживання в Словацькій Республіці, також підлягає оцінці відповідно до національного КК[17].

Розділ 5 цього КК передбачає, що кримінальна відповідальність за особливо тяжкий злочин, якщо дія була вчинена за межами території Словацької Республіки проти громадянина Словацької Республіки і ця дія карається за місцем її вчинення або якщо місце вчинення дії не підпадає під будь-яку кримінальну компетенцію, також оцінюється відповідно до цього кодексу. Як бачимо, в цьому випадку межі національної кримінально-правової юрисдикції встановлюються згідно із реальним принципом.

Універсальна та реальна кримінально-правова юрисдикція визначена також і розділом 5а, в якому міститься вичерпний перелік кримінальних правопорушень, одні з яких загрожують національним інтересам, інші – міжнародним (незаконне виробництво наркотичних засобів і психотропних речовин, отрут або прекурсорів, їх володіння та обіг; підробка, фальсифікація та незаконне виробництво грошей і цінних паперів; створення, змова та підтримка терористичних угруповань або їх членів; незаконне виробництво та зберігання ядерних матеріалів, радіоактивних речовин, небезпечних хімічних речовин та небезпечних біологічних агентів і токсинів; змова проти Словацької Республіки; терор; підривна діяльність; диверсії; шпигунство; напади на державні органи; напади на державних службовців; підробка та фальсифікація офіційних документів, офіційних печаток, офіційних замків, офіційних символів та офіційних знаків; торгівля людьми; загрози миру; геноцид; фінансування тероризму; використання заборонених засобів ведення бойових дій та таємної війни; мародерство в зоні військових операцій та деякі інші) та які оцінюються відповідно до цього кодексу, навіть якщо таке кримінальне

правопорушення було вчинене за межами території Словацької Республіки іноземним громадянином, якому не було надано постійного місця проживання на території Словацької Республіки[17].

Розділ 7b «Виконання та врахування судового рішення іншої держави» передбачає, що судові рішення у кримінальній справі суду іншої держави може бути виконане на території Словацької Республіки або може мати інші правові наслідки лише у випадках, передбачених міжнародним договором або законом, а також що остаточний вирок у кримінальному провадженні, винесений судом іншої держави-члена Європейського Союзу, враховується для цілей кримінального провадження так само, якби він був винесений судом Словацької Республіки, за умови, що він був винесений за діяння, яке також карається за законодавством Словацької Республіки[17]. Як бачимо, за словацьким кримінальним правом допускається делегування національної кримінальної юрисдикції: від членів ЄС – безумовне, від інших держав – за умови передбачення відповідних повноважень міжнародним договором чи законом.

Засобом імплементації делегованої національної кримінальної юрисдикції є, на нашу думку, й норма розділу 6, яка передбачає: кримінальна відповідальність за діяння, вчинене за межами території Словацької Республіки іноземним громадянином, якому не було надано постійного місця проживання на території Словацької Республіки, також оцінюється відповідно до цього Закону, навіть якщо а) діяння карається згідно із законом, чинним на території, де воно було вчинене, б) правопорушник був затриманий або арештований на території Словацької Республіки, і в) не був екстрадований до іншої держави для кримінального переслідування. Злочинцю, зазначеному в підпункті 1, не може бути призначено більш суворе покарання, ніж те, що передбачено законом держави, на території якої було вчинено кримінальне правопорушення.

Водночас, резюмуючи особливості регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції в Словаччині та керуючись запропонованою в розділі 2 методикою відзначимо, що в кримінально-правовій системі цієї держави:

а) вони визначаються (з урахуванням специфіки внутрішнього законодавства) згідно з такими ж загальними принципами, як і в Україні (територіальний, громадянства, універсальний, реальний);

б) національна кримінально-правова юрисдикція Словаччини поширюється: згідно з територіальним принципом – на діяння, фактичним місцем яких є територія держави, у тому числі «квазітериторія» (словацькі морські судна, повітряні судна); згідно з принципом громадянства – на будь-які вчинені за кордоном злочини громадянином Словаччини, а так само іноземним громадянином, який отримав дозвіл на постійне проживання в Словацькій Республіці; згідно з реальним принципом – на всі злочини проти громадянина Словацької Республіки за умови їх караності в державі місця скоєння або вчинення за межами будь-якої національної кримінально-правової юрисдикції, а також за деякі злочини, які можуть шкодити Словацькій Республіці (згідно з переліком); згідно з універсальним принципом – на злочини проти інтересів міжнародної спільноти, конвенційні злочини (згідно з переліком);

в) КК Словацької Республіки не передбачає правил щодо конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій;

г) у кримінальному праві Словаччини допускається реалізація національної кримінально-правової юрисдикції у випадках делегування державою місця скоєння злочину власної національної кримінальної юрисдикції Словацькій Республіці, унаслідок чого остання повноважна застосувати власне законодавство до кримінальних правопорушень, які не шкодять їй чи її резидентам (що відбувається, якщо злочинця не екстрадують зі Словаччини).

3.3. Регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством країн Балтії

У контексті нашого дослідження викликають зацікавленість та заслуговують на увагу законодавчі ідеї у відповідному напрямку, які реалізуються в тих європейських державах, які, як і Україна, певний час перебували під радянською окупацією й кримінально-правові системи яких у цьому зв'язку зазнавали ідеологічного впливу ізоляції у вирішенні питань боротьби зі злочинністю. Такими країнами є, зокрема, Естонія, Латвія та Литва. На відміну від України, вони вже набули членства в ЄС та, відповідно, раніше, аніж наша держава, розпочали процеси змін національного законодавства за європейськими стандартами. Тому порівняльно-правовий (компаративний) аналіз відповідних приписів кримінального законодавства цих держав може бути застосовано для вдосконалення в кримінальному праві України інституту, який регламентує національну кримінально-правову юрисдикцію[186, с. 138–142].

3.3.1. Регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Латвії. Питання меж національної кримінальної юрисдикції за КК Латвійської Республіки (далі також – КК Латвії) вирішене шляхом чіткого розподілу її на діяння, вчинені в межах певних територій та поза ними.

Так, згідно зі ст. 2 «Дія Кримінального закону на території Латвії» особа, яка вчинила злочинне діяння на території Латвії, підлягає відповідальності за цим законом. Якщо злочинне діяння на території Латвії вчинене дипломатичним представником іншої держави або іншою особою, яка у відповідності з діючим законом або обов'язковими для Латвійської Республіки міжнародними угодами не підлягає юрисдикції Латвійської Республіки, питання про притягнення цієї особи до кримінальної відповідальності вирішується дипломатичним шляхом або у відповідності з міждержавними угодами. У окремій нормі (стаття 3 «Застосування Кримінального закону до повітряних суден, морських і річкових суден за межами території Латвії») визначено: особа, яка вчинила кримінальний злочин за межами території Латвії на повітряному судні, морському чи річковому судні чи іншому плавучому пересувному засобі, якщо цей пересувний засіб зареєстрований у Латвійській Республіці та якщо інше не передбачено міжнародними договорами, що є обов'язковими для Латвійської Республіки, несе відповідальність відповідно до

цього Закону. Таким чином, національна кримінально-правова юрисдикція Латвії перш за все поширюється за територіальним принципом[7].

Ст. 4 «Застосування кримінального закону за межами території Латвії» передбачає, що громадяни Латвії, апатриди та іноземці, які мають дозвіл на постійне проживання в Латвійській Республіці, несуть відповідальність відповідно до цього Закону на території Латвії за правопорушення, вчинене на території іншої держави або за межами території будь-якої держави, незалежно від того, чи було воно визнано кримінальним та караним на території зобов'язання. У цьому випадку національна кримінально-правова юрисдикція Латвії поширюється за межами держави за персональним принципом, який охоплює ширше коло осіб, ніж аналогічний принцип за КК України (до нього включено й іноземців з дозволом на постійне проживання)[7].

Привертає увагу, що в цій же нормі аналізованого КК визначено спеціальний принцип поширення національної кримінально-правової юрисдикції й на такого суб'єкта правовідносин, як юридичні особи: п. (1-1) ст. 4 передбачає: за правопорушення, вчинене фізичною особою, яка діє в інтересах юридичної особи, зареєстрованої в Латвійській Республіці, на користь цієї особи або внаслідок недостатнього нагляду чи контролю за нею на території іншої держави або за межами території будь-якої держави, незалежно від того, чи було воно визнано кримінальним та караним на території зобов'язання, до юридичної особи можуть бути застосовані примусові заходи, передбачені цим Законом[7].

Також варто звернути увагу на закріплення в КК Латвії меж персональної кримінальної юрисдикції щодо військовослужбовців: військовослужбовці Латвійської Республіки, які перебувають за межами території Латвії, несуть відповідальність за кримінальні злочини відповідно до цього Закону, якщо інше не передбачено міжнародними договорами, що є обов'язковими для Латвійської Республіки (п. 2 ст. 4 КК)[7]. На нашу думку, цей припис доповнює принцип громадянства.

У п. (3) ст. 4 аналізованого кодексу передбачено, що іноземці, які не мають дозволу на постійне проживання в Латвійській Республіці та вчинили тяжкі або

особливо тяжкі злочини на території іншої держави, спрямовані проти Латвійської Республіки або проти інтересів її мешканців, несуть кримінальну відповідальність відповідно до цього Закону незалежно від законів держави, в якій було скоєно злочин, якщо вони не були притягнуті до кримінальної відповідальності або не були притягнуті до суду відповідно до законів держави, в якій було скоєно злочин. У цьому випадку, як бачимо, національна кримінально-правова юрисдикція Латвії застосовується за реальним принципом[7].

Нарешті, містить КК Латвійської республіки й підставу для застосування цього закону за універсальною юрисдикцією. Так, п. (4) його ст. 4 передбачає, що іноземці, які не мають дозволу на постійне проживання в Латвійській Республіці та вчинили кримінальний злочин на території іншої держави або за межами території будь-якої держави, у випадках, передбачених міжнародними договорами, що є обов'язковими для Латвійської Республіки, незалежно від законів держави, в якій було скоєно злочин, несуть відповідальність відповідно до цього Закону, якщо вони не були притягнуті до кримінальної відповідальності за такий злочин або не були притягнуті до суду на території іншої держави[7].

Резюмуючи особливості регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції в Латвії та керуючись запропонованою в розділі 2 методикою відзначимо, що в кримінально-правовій системі цієї держави:

а) вони визначаються (з урахуванням специфіки внутрішнього законодавства) згідно з такими ж загальними принципами, як і в Україні (територіальний, громадянства, універсальний, реальний);

б) національна кримінально-правова юрисдикція Латвійської Республіки поширюється: згідно з територіальним принципом – на діяння, фактичним місцем яких є територія держави, у тому числі «квазітериторія» (латвійські морські судна, повітряні судна, річкові судна за межами фактичної території); згідно з принципом громадянства – на будь-які вчинені громадянином Латвії, а так само апатридом чи іноземним громадянином, який має дозвіл на постійне проживання в Латвії, злочини за кордоном держави (незалежно від існування заборони за місцем вчинення злочину); згідно з реальним принципом – на всі тяжкі або особливо тяжкі злочини

на території іншої держави, вчинені іноземцями, які не мають дозволу на постійне проживання в Латвійській Республіці та котрі спрямовано проти Латвійської Республіки або проти інтересів її мешканців; згідно з універсальним принципом – на деякі злочини у випадках, передбачених міжнародними договорами, що є обов'язковими для Латвійської Республіки;

в) КК Латвійської Республіки не передбачає правил щодо конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій;

г) у кримінальному праві Латвійської Республіки реалізацію делегованої національної кримінально-правової юрисдикції не передбачено.

3.3.2. Регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Литовської Республіки. Звернемося до відповідних приписів КК Литовської Республіки (далі також – КК Литви).

Так, згідно з його ст. 4 «Чинність кримінального закону щодо осіб, які вчинили кримінальні правопорушення на території держави Литва або на борту морських суден чи повітряних суден, що плавають під прапором або мають ознаки реєстрації держави Литва» встановлюється поширення національної кримінально-правової юрисдикції за територіальним принципом; особи, які вчинили злочинні діяння на території держави Литви (у т. ч. на борту суден чи літаків, що плавають під прапором або мають ознаки реєстрації держави Литва), підлягають відповідальності за цим кодексом. Місцем вчинення злочинного діяння вважається місце, на якому особа діяла, або ж місце, де проявилися наслідки, передбачені кримінальним законом. Місцем вчинення злочинного діяння співучасників вважається те місце, на якому це діяння було вчинене, а якщо один зі співучасників діяв у іншому місці, то місце його дії. Якщо одне й те ж злочинне діяння було вчинено на території Литовської держави й на території іншої держави, то вважається, що це діяння було вчинене на території Литовської держави, якщо на цій території воно було розпочате, закінчене або перерване. Питання про кримінальну відповідальність осіб, які згідно з нормами міжнародного права користуються імунітетом від кримінальної юрисдикції у випадку вчинення такими особами злочинного діяння на території

Литовської держави, вирішується у відповідності до міжнародних угод Литовської республіки й цим кодексом[11, с. 3].

Принцип громадянства (персональний) регулює ст. 5 «Кримінальна відповідальність громадян Литовської Республіки та інших постійних мешканців Литовської Республіки за злочини, вчинені за кордоном», яка передбачає, що громадяни Литовської Республіки та інші постійні мешканці Литовської Республіки несуть відповідальність за злочини, вчинені за кордоном, відповідно до цього Кодексу[11, с. 3].

Стаття 6 «Кримінальна відповідальність іноземців за злочини, вчинені за кордоном проти держави Литва» регулює поширення національної кримінально-правової юрисдикції за реальним принципом, встановлюючи, що іноземці, які не мають постійного місця проживання в Литовській Республіці, несуть відповідальність за кримінальним законодавством, якщо вони вчиняють за кордоном злочини проти держави Литва, передбачені статтями 114-128 цього Кодексу (такими є замах на життя Президента Литовської Республіки, замах на життя представника іншої держави або міжнародної громадської організації, державна зрада, допомога іншій державі у здійсненні діяльності, ворожої до Литовської Республіки, шпигунство, колабораційна діяльність, створення антиконституційних груп або організацій та участь в їх діяльності, публічне підбурювання до порушення суверенітету Литовської Республіки шляхом застосування насильства, зловживання владою, порушення міжнародних санкцій, незаконне володіння інформацією, що становить державну таємницю, розголошення державної таємниці, втрата державної таємниці, наруга над державними символами, наруга над символами іноземної держави, Європейського Союзу або міжнародної громадської організації) [11, с. 3, 45–47].

Поширення національної кримінально-правової юрисдикції за універсальним принципом визначає ст. 7 «Кримінальна відповідальність за злочини, передбачені міжнародними договорами» КК Литви. Так, передбачається, що особи несуть відповідальність за цим Кодексом незалежно від їх громадянства та місця проживання, а також від місця вчинення злочину та того, чи підлягає вчинений акт

покаранню за законами місця вчинення злочину, якщо вони вчиняють злочини, що підлягають відповідальності за міжнародними договорами, з наведенням їх переліку та норм КК, в яких їх передбачено (злочини проти людяності та воєнні злочини (ст.ст. 99–113-1); торгівля людьми (ст. 147); купівля або продаж дитини (ст. 157); виготовлення, зберігання або обіг підроблених грошових знаків або цінних паперів (ст. 213); відмивання майна (ст. 216); хабарництво (ст. 225); зловживання впливом (ст. 226); хабарництво (ст. 227); піратство (ст. 251-1); терористичні акти та злочини, пов'язані з терористичною діяльністю (ст. 252-1); незаконне поводження з ядерними або радіоактивними матеріалами чи іншими джерелами іонізуючого випромінювання (статті 256, 256-1 та 257); злочини, пов'язані з володінням наркотичними або психотропними, токсичними або високоактивними речовинами (ст. 259-269); злочини проти навколишнього середовища (ст. 270, 270-1, 270-2, 270-3, 271, 272 та 274) [11, с. 3, 4].

Як бачимо, в КК Литви (як і в кримінально-правових актах деяких інших держав, законодавство яких стало предметом нашого компаративного аналізу), при окресленні меж національної кримінально-правової юрисдикції за універсальним принципом, використано «переліковий» спосіб визначення діянь, на які поширюється така юрисдикція екстериторіально. Такий спосіб відрізняється від формулювання універсального принципу згідно зі ст. 8 КК України, в якій, як вже згадувалося, застосовано практично недосконала «бланкетність» – посилання на випадки, передбачені міжнародними договорами. Втім, як слушно зазначається в літературі, «наявність міжнародно-правових норм (конвенцій, декларацій, двох або багатосторонніх договорів) ще не вказує на право держави застосовувати своє національне законодавство до дій, вчинених поза межами її юрисдикції. Саме для цього, в особливо значимих випадках держави зазначають можливість використання універсального принципу до конкретних суспільно небезпечних діянь, незалежно від місця їхнього вчинення та громадянства особи, що його скоює» [158, с. 60].

З урахуванням викладеного ми підтримуємо наявні в доктрині вітчизняного кримінального права ідеї щодо заміни у цьому випадку «бланкетного» способу на інший, встановивши в юрисдикційному приписі КК України «каталог» (перелік)

об'єктів, які перебувають під кримінально-правовою юрисдикцією за універсальним принципом (конкретних кримінальних правопорушень з визначенням статті (частини статті) Особливої частини КК України).

На відміну від проаналізованих вище юрисдикційних приписів латвійського кримінального законодавства, КК Литви містить і приписи щодо визнання іноземної національної кримінальної юрисдикції. Так, згідно зі ст. 8 «Кримінальна відповідальність за злочини, вчинені за кордоном», особа, яка вчинила за кордоном злочини, передбачені статтями 5 і 6 цього Кодексу, несе кримінальну відповідальність лише в тому випадку, якщо вчинене діяння визнається злочином і карається відповідно до кримінального кодексу держави, на території якої було вчинено злочин, та Кримінального кодексу Литовської Республіки. Якщо особа, яка вчинила злочин за кордоном, притягається до відповідальності в Литовській Республіці, але в кожній країні за цей злочин передбачено різне покарання, до цієї особи застосовується покарання відповідно до законів Литовської Республіки, однак воно не може перевищувати максимальне покарання, передбачене кримінальним законодавством держави, де було вчинено злочин.

В цій же статті передбачено, що особа, яка вчинила злочини, передбачені статтями 5, 6 та 7 Кримінального кодексу Литовської Республіки, не несе відповідальності за цим Кодексом, якщо вона: 1) відбула покарання, призначене іноземним судом; 2) була звільнена від відбування всього або частини покарання, призначеного іноземним судом; 3) була виправдана або звільнена від кримінальної відповідальності або покарання рішенням іноземного суду, або покарання не було призначено через закінчення строку давності або з інших правових підстав, передбачених у цій державі[11, с. 3, 4]. Як бачимо, при конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій Литовська Республіка безумовно визнає результати реалізації кримінальної юрисдикції іншим суб'єктом міжнародного права і повторно власну юрисдикцію не застосовує.

Резюмуючи особливості регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Литовської Республіки та керуючись запропонованою в розділі 2 методикою відзначимо, що в кримінально-правовій системі цієї держави:

а) вони визначаються (з урахуванням специфіки внутрішнього законодавства) за такими ж загальними принципами, як і в Україні (територіальний, громадянства, універсальний, реальний);

б) національна кримінально-правова юрисдикція Литовської Республіки поширюється: згідно з територіальним принципом – на діяння, фактичним місцем яких є територія держави, у тому числі «квазітериторія» (борти суден чи літаків, що плавають під прапором або мають ознаки реєстрації держави Литва латвійські морські судна, повітряні судна, річкові судна за межами фактичної території); згідно з принципом громадянства – на будь-які вчинені громадянином Литви, а так само іншим постійним мешканцем Литовської Республіки (за умови існування заборони за місцем вчинення злочину); згідно з реальним принципом – на певні злочини проти держави та міжнародного правопорядку згідно з вичерпним їх переліком; згідно з універсальним принципом – на деякі міжнародні та міжнародного характеру злочини згідно з їх переліком;

в) КК Литовської Республіки визначає, що при конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій (у випадку вчинення за межами Литви правопорушення, на яке поширюється її кримінальна юрисдикція) вона вирішується двома способами: якщо особа зазнає застосування заходів кримінально-правового характеру за місцем вчинення, в Литовській Республіці вона вже не підлягає таким заходам; якщо особа не зазнала застосування заходів кримінально-правового характеру за місцем вчинення діяння, в Литовській Республіці до неї вони будуть застосовані з урахуванням їх меж, передбачених у юрисдикції місця скоєння правопорушення;

г) у кримінальному праві Литовської Республіки реалізація делегованої національної кримінально-правової юрисдикції не передбачено.

3.3.3. Регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Естонської Республіки. У Естонській Республіці як джерело кримінального права наразі діє Пенітенціарний кодекс (далі – ПК Естонії).

Згідно з § 6 «Дія пенітенціарного закону у просторі» цього кодексу естонський пенітенціарний закон діє перш за все за територіальним принципом: щодо діянь,

вчинених на території Естонії, у тому числі щодо діянь, скоєних на зареєстрованих в Естонії судах або повітряних судах або спрямованих проти них, незалежно від місця перебування судна або повітряного судна під час вчинення винного діяння, а також пенітенціарного закону країни перебування.

§ 7 ПК Естонії регулює його застосування за ознакою особи (визначає межі національної кримінально-правової юрисдикції за персональним принципом). Так, ПК Естонії застосовується до діяння, вчиненого за межами території Естонії, якщо таке діяння становить кримінальний злочин відповідно до кримінального права Естонії і карається за місцем вчинення діяння, або якщо за місцем вчинення діяння не застосовується кримінальна влада і якщо правопорушник є громадянином Естонії на момент вчинення діяння або стає громадянином Естонії після вчинення діяння, а також якщо правопорушник є членом Збройних сил, який виконує свої обов'язки. Окремо передбачено поширення дії ПК Естонії на приєднання, участь та підтримку іноземного акту агресії, вчиненого за межами території Естонії, якщо цей акт був вчинений особою, яка на момент вчинення акту була громадянином Естонії, особою, яка мала естонський дозвіл на проживання або право на проживання, або юридичною особою, зареєстрованою в Естонії.

Також згідно із § 8 ПК Естонії межі національної кримінально-правової юрисдикції визначено за універсальним принципом («Застосування кримінального права до діянь, що порушують міжнародно захищені законні права»): незалежно від законодавства місця вчинення діяння, кримінальне право Естонії застосовується до будь-яких діянь, вчинених за межами території Естонії, якщо караність діяння випливає з міжнародних зобов'язань, що є обов'язковими для Естонії.

Нарешті, юрисдикційні приписи § 9 ПК Естонії встановлюють її кримінально-правові повноваження за реальним принципом («Застосування кримінального права до діянь, що порушують законні права Естонії»): незалежно від законодавства місця вчинення діяння, кримінальне право Естонії застосовується до діянь, вчинених за межами території Естонії, якщо відповідно до кримінального права Естонії таке діяння є кримінальним правопорушенням першого ступеня і якщо таке діяння: 1) завдає шкоди життю або здоров'ю населення Естонії; 2) перешкоджає здійсненню

державної влади або обороноздатності Естонії; або 3) завдає шкоди навколишньому середовищу[10, с. 5, 6].

Елементом забезпечення делегованої юрисдикції є положення § 7 ПК Естонії, які передбачають його застосування до діяння, вчиненого за межами території Естонії, якщо таке діяння становить кримінальний злочин відповідно до кримінального права Естонії і карається за місцем вчинення діяння, і правопорушник є іноземцем, який був затриманий в Естонії і не екстрадований[, с. 6].

Резюмуючи особливості регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Естонської Республіки та керуючись запропонованою в розділі 2 методикою відзначимо, що в кримінально-правовій системі цієї держави:

а) вони визначаються (з урахуванням специфіки внутрішнього законодавства) згідно з такими ж загальними принципами, як і в Україні (територіальний, громадянства, універсальний, реальний);

б) національна кримінально-правова юрисдикція Естонської Республіки поширюється: згідно з територіальним принципом – на діяння, фактичним місцем яких є територія держави, у тому числі «квазітериторія» (естонські судна чи літаки); згідно з принципом громадянства – на злочини, вчинені громадянином Естонії, а так само особою, яка стає громадянином Естонії після вчинення діяння, а також якщо правопорушник є членом Збройних сил, який виконує свої обов'язки; згідно з реальним принципом – на посягання проти населення Естонії, здійснення державної влади або обороноздатності Естонії, навколишнього середовища; згідно з універсальним принципом – на будь-які діяння, вчинені за межами території Естонії, якщо їхня караність діяння впливає з міжнародних зобов'язань Естонії;

в) правил вирішення конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій безпосередньо в ПК Естонії не виявлено;

г) у кримінальному праві Естонії допускається реалізація власної кримінальної юрисдикції у випадку її делегування з боку іншого суб'єкта міжнародного права (якщо на момент вчинення злочину злочинець був іноземцем і не може бути виданий Естонією, він засуджується за ПК Естонії).

3.4. Регламентация меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством деяких держав Причорноморського регіону та Закавказзя

3.4.1. Регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Турецької Республіки. У Кримінальному кодексі Турецької Республіки (Туреччини) бачимо безпосередньо на початку (у другому розділі «Галузь застосування» першого тому «Загальні положення») окремий підрозділ «Щодо місця перебування». Власне, саме її приписи забезпечують регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції цієї держави.

Так, ст. 8 КК Туреччини передбачає, що турецьке законодавство застосовується до правопорушень, скоєних у Туреччині (у т.ч. якщо діяння, що становить правопорушення, частково або повністю скоєне у Туреччині, або наслідки настали у Туреччині), вважається, що правопорушення було скоєно у Туреччині. На цім надається перелік об'єктів, які визнаються територією Туреччини: територія Туреччини, повітряний простір та територіальні води Туреччини, відкрите море та простір над цими водами, турецькі судна та літаки, стаціонарні платформи, побудовані виключно в межах території Туреччини або в промислових зонах. Таким чином межі національної кримінально-правової юрисдикції визначено перш за все згідно з територіальним принципом.

Поширення кримінально-правової юрисдикції за принципом громадянства регулює ст. 11 («Правопорушення, скоєні громадянами») КК Туреччини: якщо громадянин Туреччини (за винятком правопорушень, перелічених у статті 13) вчиняє правопорушення в іноземній державі, яке згідно з турецьким законодавством передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше одного року, і якщо правопорушника виявлено в Туреччині, то він карається відповідно до турецького законодавства за умови, що він не засуджений у зазначеній іноземній

державі за те саме правопорушення та існує можливість продовження судового розгляду в Туреччині[12].

Ст. 12 КК Туреччини регулює поширення національної кримінально-правової юрисдикції за реальним принципом, передбачаючи: якщо іноземець, за винятком правопорушень, перелічених у статті 13, вчиняє правопорушення в іноземній державі, що завдає шкоди Туреччині, що передбачає покарання з мінімальним терміном позбавлення волі менше одного року, і якщо правопорушника виявлено в Туреччині, то він карається відповідно до турецького законодавства. Якщо правопорушення, зазначене у попередній частині, скоєне з наміром заподіяти шкоду громадянину Туреччини або юридичній особі, зареєстрованій відповідно до турецького законодавства та котра підпадає під спеціальний закон, і якщо правопорушник знаходиться в Туреччині, то він карається відповідно до турецького законодавства за скаргою потерпілої сторони за умови, що він не засуджений у зазначеній іноземній державі за таке саме правопорушення (ч. 2 ст. 12 КК Туреччини).

Ст. 13 «Інші правопорушення» містить перелік кримінальних правопорушень, щодо яких закони Туреччини застосовуються у разі вчинення їх громадянами Туреччини чи іноземцями в іноземній державі, тобто вона регулює поширення національної кримінальної юрисдикції як за національним, так і за універсальним принципом. До таких правопорушень належать, зокрема, торгівля людьми, катування, умисне забруднення навколишнього середовища, виробництво та торгівля наркотичними або збуджуючими речовинами, що викликають звикання, підробка грошей та деякі інші. У цілому цей перелік містить злочини міжнародного характеру, тобто його можна розглядати як предмет, на який національна кримінально-правова юрисдикція Туреччини поширюється за універсальним принципом.

У цьому законі наявне положення щодо делегованої кримінально-правової юрисдикції: згідно із ч. 3 ст. 12, за вчинене за межами держави іноземцем діяння карається в Туреччині якщо потерпіла сторона є іноземцем, винного судять на запит Міністерства юстиції за умов, що: 1) правопорушення передбачає санкцію з

мінімальним терміном покарання менше трьох років позбавлення волі відповідно до законодавства Туреччини; 2) немає угоди про екстрадицію або вимога про екстрадицію відхилена державою, де скоєно злочин, або особа, обвинувачена у злочині, має громадянство[12]. Відповідно, за певних умов діяння, яке фактично перебуває за межами дії турецького КК, все ж може розглядатися і оцінюватися в юрисдикції цієї держави.

На відміну від джерел кримінального права багатьох інших держав, у законодавстві Туреччини передбачені правила вирішення конкуренції кримінально-правових юрисдикцій. Так, ст. 9 КК Турецької Республіки передбачає: якщо злочин скоєно у Туреччині, а особа засуджена в іноземній державі, справа підлягає повторному розгляду в Туреччині. Слід згадати й положення ст. 10: нове судове переслідування може бути порушено в Туреччині проти особи, яка вчинила правопорушення в іноземній державі під час виконання службових обов'язків від імені Туреччини, навіть якщо вона була засуджена в іноземній державі за виконання такого діяння. Згідно ж зі ст. 11 за правопорушення турецького громадянина, скоєне в іноземній державі, яке згідно з турецьким законодавством передбачає покарання у вигляді позбавлення волі на строк не менше одного року, то він карається відповідно до турецького законодавства за умови, що він не засуджений у зазначеній іноземній державі за це правопорушення[12]. Слід згадати і наведену вище ч. 2 ст. 12 КК Туреччини. Окрім того, слід вказати і на ч. 2 ст. 13 КК Туреччини, яка, як бачимо, відкидає принцип *ne bis in idem* та дозволяє ігнорувати факт реалізації національної кримінально-правової юрисдикції іншим суб'єктом міжнародного права щодо певного діяння.

Як бачимо, регулювання питань конкуренції юрисдикцій залежить від місця вчинення правопорушення та суб'єкта: в разі його вчинення в Туреччині, або ж за межами Туреччини публічною особою при вирішенні конкуренції діє примат турецького кримінального права, при вчиненні діяння за межами Туреччини непублічною особою – конкуренція вирішується на користь юрисдикції місця вчинення (за умови, що її фактично реалізовано), як і при вчиненні правопорушення за межами Туреччини іноземцем проти турецьких резидентів. Із досліджених нами

кримінальних законів турецький містить найбільшу кількість правил щодо конкуренції національних кримінальних юрисдикцій.

Резюмуючи особливості регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Турецької Республіки та керуючись запропонованою в розділі 2 методикою відзначимо, що в кримінально-правовій системі цієї держави:

а) вони визначаються (з урахуванням специфіки внутрішнього законодавства) згідно з такими ж загальними принципами, як і в Україні (територіальний, громадянства, універсальний, реальний);

б) національна кримінально-правова юрисдикція Турецької Республіки поширюється: згідно з територіальним принципом – на діяння, фактичним місцем яких є територія держави, у тому числі «квазітериторія» (територія Туреччини, повітряний простір та територіальні води Туреччини, відкрите море та простір над цими водами, турецькі судна та літаки, стаціонарні платформи, побудовані виключно в межах території Туреччини або в промислових зонах); згідно з принципом громадянства – на злочини, вчинені громадянином Туреччини за межами держави (для більшості правопорушень – за умови певної тяжкості (караності), для деяких, перерахованих у ст. 13 (торгівля людьми, катування, умисне забруднення навколишнього середовища та ін.) – незалежно від тяжкості); згідно з реальним принципом – на вчинені за кордоном посягання, які завдають шкоду Туреччині, її громадянину чи юридичній особі, зареєстрованій у Туреччині; згідно з універсальним принципом – на перелічені у ст. 13 діяння, вчинені за межами території Туреччини;

в) з усіх досліджених законів КК Туреччини містить найбільш розвинуті правила вирішення конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій, які визначають випадки (у т.ч. з ігноруванням принципу *ne bis in idem*), коли турецьке кримінальне право застосовується незалежно від того, що національна кримінально-правова юрисдикція іншої держави вже була реалізована до особи (якщо злочин скоєно у Туреччині, а особа засуджена в іноземній державі; якщо особа, вчинила правопорушення в іноземній державі під час виконання службових обов'язків від імені Туреччини); водночас, передбачено й випадки пріоритету

юрисдикції місця вчинення діяння: якщо правопорушення було скоєне з наміром заподіяти шкоду резиденту Туреччини, і правопорушник засуджений у зазначеній іноземній державі за таке саме правопорушення, він не карається відповідно до турецького законодавства; правопорушення турецького громадянина, скоєне в іноземній державі, не карається в Туреччині за умови, що він засуджений у зазначеній іноземній державі за це правопорушення.

г) у кримінальному праві Туреччини допускається реалізація власної кримінальної юрисдикції у випадку її делегування з боку іншого суб'єкта міжнародного права (якщо злочин має певну тяжкість, суб'єкт злочину й потерпілий є іноземцями і винний не може бути виданий Туреччиною).

3.4.2. Регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Республіки Вірменія. Із доступних для порівняльного аналізу джерел кримінального права, КК Республіки Вірменія (далі також – Вірменія) належить, очевидно, до новітніх разків, оскільки ухвалений і набув чинності у третьому десятилітті ХХІ століття (ухвалено 5 травня 2021 року, набув чинності з 1 липня 2022 року).

Юрисдикційні приписи розташовано у його главі 3 Загальної частини «Кримінальний закон»[8]. Так, ст. 10 «Дія кримінального закону у разі вчинення передбаченого кримінальним законом діяння на території Республіки Вірменія» встановлює, що питання кримінальної відповідальності особи, яка вчинила передбачене кримінальним законом діяння на території Республіки Вірменія, вирішується КК Республіки Вірменія. Положення про межі національної кримінальної юрисдикції за територіальним принципом доповнюються приписами ст. 11 «Дія кримінального закону у разі вчинення передбаченого кримінальним законом діяння на кораблях або повітряних суднах Республіки Вірменія»: питання кримінальної відповідальності особи, яка вчинила передбачене кримінальним законом діяння на цивільному кораблі або повітряному судні, що знаходиться в польоті, або іншому літальному апараті під прапором Республіки Вірменія або з відмітним знаком Республіки Вірменія, незалежно від місця його знаходження, вирішується КК Республіки Вірменії, якщо міжнародними договорами Республіки

Вірменія не передбачено інше; питання кримінальної відповідальності особи, яка вчинила передбачене кримінальним законом діяння на військовому або урядовому кораблі або в польоті державному повітряному судні або іншому літальному апараті (військовому, поліцейському, митному), незалежно від місця його знаходження, вирішується КК Республіки Вірменія[8, с. 26, 27].

Описуючи регулювання поширення національної кримінальної юрисдикції за територіальним принципом слід звернути увагу, що на відміну від багатьох інших кодексів, вірменський містить виняток з національної кримінально-правової юрисдикції: питання кримінальної відповідальності особи, яка користується дипломатичним імунітетом, встановленим для іноземних дипломатичних, консульських або міжнародних організацій, яка вчинила передбачене кримінальним законом діяння на території Республіки Вірменія, вирішується відповідно до міжнародних договорів Республіки Вірменія (ч. 3 ст. 10); якщо особа вчинила передбачене кримінальним законом діяння в тому місці на території Республіки Вірменія, де діє імунітет, встановлений для дипломатичних, консульських іноземних держав або міжнародних організацій, то питання її кримінальної відповідальності вирішується Кримінальним кодексом Республіки Вірменія, за винятком випадків, передбачених міжнародними договорами Республіки Вірменія (ч. 4 ст. 10) [8, с. 26].

Ст. 12 у ч. 1 регламентує поширення національної кримінально-правової юрисдикції на діяння поза територією Республіки Вірменія. Так, згідно з персональним принципом, кримінальний закон Вірменії застосовується за вчинені поза межами країни злочини громадян Республіки Вірменія, в тому числі осіб з подвійним громадянством, а також осіб без громадянства, які постійно проживають в Республіці Вірменія, осіб, які проживають в Республіці Вірменія в статусі біженця, осіб, які шукають притулку або отримали притулок, якщо вчинене діяння визнано злочином за законодавством держави місця його вчинення.

Установлення меж національної кримінально-правової юрисдикції Вірменії за універсальним принципом передбачає ч. 3 ст. 12 аналізованого КК: питання кримінальної відповідальності іноземних громадян, які перебувають на території

Республіки Вірменія, та осіб без громадянства, які постійно не проживають у Республіці Вірменія, які вчинили передбачене кримінальним законом діяння поза територією Республіки Вірменія, дозволяється Кримінальним кодексом Республіки Вірменія, якщо вчинене ними діяння є злочином, передбаченим міжнародними договорами Республіки Вірменія. Як бачимо, це формулювання досить подібне до положень ч. 1 ст. 8 КК України.

Наявний у КК Вірменії і реальний принцип як засіб встановлення меж кримінально-правової юрисдикції: ч. 4 ст. 12 передбачає, що питання кримінальної відповідальності особи, яка вчинила передбачене кримінальним законом діяння поза територією цієї держави, вирішується згідно з КК Республіки Вірменія, якщо вчинене діяння спрямовано проти інтересів Республіки Вірменія, прав і свобод громадянина Республіки Вірменія, в тому числі особи з подвійним громадянством, а також особи без громадянства, яка постійно проживає в Республіці Вірменія, особи, яка проживає в Республіці Вірменія в статусі біженця, особи, яка шукає притулку або отримала притулок, або юридичної особи[8, с. 27, 28].

Привертає увагу, що в законодавстві Вірменії передбачено низку правил вирішення конкуренції кримінально-правових юрисдикцій. По-перше, при регулюванні персонального принципу (ч. 1 ст. 12) встановлено, що особа не несе відповідальності за кримінальним законом цієї держави, якщо її вже було притягнуто до кримінальної відповідальності за це діяння в іншій державі (примат юрисдикції місця вчинення кримінального правопорушення). По-друге, таке ж правило містить і ч. 3 ст. 12: нерезиденти караються за універсальним принципом, якщо вони не були притягнуті до кримінальної відповідальності за це діяння на території держави місця вчинення злочину. По-третє, чіткі «антиконкурентні» правила щодо визнання результатів реалізації законів інших суб'єктів міжнародного права, розміщені у ст. 13 «Правові наслідки притягнення особи до кримінальної відповідальності поза територією Республіки Вірменія». Так, притягнення особи до кримінальної відповідальності поза територією Республіки Вірменія враховується при її притягненні до кримінальної відповідальності, покаранні, звільненні від кримінальної відповідальності або покаранні. Якщо особа за вчинене засуджена на

території іншої держави або міжнародним судом і повністю відбула покарання або звільнена від кримінальної відповідальності та покарання, то вона, за деякими винятками, не може бути більше притягнута до кримінальної відповідальності або покарання за це діяння в Республіці Вірменія. Якщо ж особа за вчинене злочин відбула покарання частково або ще не відбула його, то відбута частина покарання зараховується при притягненні до кримінальної відповідальності в Республіці Вірменія, а при заходах покарання, зарахування яких неможливе, відбута частина покарання враховується при притягненні особи до кримінальної відповідальності[8, с. 26, 28].

Резюмуючи особливості регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Республіки Вірменія та керуючись запропонованою в розділі 2 методикою відзначимо, що в кримінально-правовій системі цієї держави:

а) вони визначаються (з урахуванням специфіки внутрішнього законодавства) за такими ж загальними принципами, як і в Україні (територіальний, громадянства, універсальний, реальний);

б) національна кримінально-правова юрисдикція Республіки Вірменія поширюється: згідно з територіальним принципом – на діяння, фактичним місцем яких є територія держави, у тому числі «квазітериторія» (корабель, повітряне судно, що знаходиться в польоті, або інший літальний апарат під прапором Республіки Вірменія або з відмітним знаком Республіки Вірменія, незалежно від місця його знаходження, а також якщо діяння скоєне на військовому або урядовому кораблі або державному повітряному судні або іншому літальному апараті (військовому, поліцейському, митному) в польоті незалежно від місця його знаходження); згідно з принципом громадянства – на злочини, вчинені за межами держави громадянами Республіки Вірменія (в тому числі особами з подвійним громадянством), а також особами без громадянства, які постійно проживають в Республіці Вірменія, особами, які проживають в Республіці Вірменія в статусі біженця, особами, які шукають притулку або отримали притулок (за умови караності за місцем скоєння); згідно з реальним принципом – на вчинені за кордоном посягання, які завдають шкоду інтересам Республіки Вірменія, правам і свободам її громадянина, в тому числі особі

з подвійним громадянством, а також особі без громадянства, яка постійно проживає в Республіці Вірменія, особі, яка проживає в Республіці Вірменія в статусі біженця, особі, яка шукає притулку або отримала притулок, або юридичної особи; згідно з універсальним принципом – на вчинені за межами Вірменії її нерезидентами злочини, передбачені міжнародними договорами Республіки Вірменія;

в) кримінальне законодавство Республіки Вірменія досить детально регулює питання щодо конкуренції кримінально-правових юрисдикцій: реалізація національної кримінально-правової юрисдикції іншого суб'єкта міжнародного права визнається безумовно (притягнення особи до кримінальної відповідальності поза територією Республіки Вірменія враховується при її притягненні до кримінальної відповідальності, покаранні, звільненні від кримінальної відповідальності або покаранні); у рамках персонального та універсального принципів діє примат юрисдикції місця скоєння правопорушення (особа несе відповідальності за кримінальним законом Вірменії лише якщо її не було притягнуто до кримінальної відповідальності за це діяння в іншій державі); якщо ж особа за вчинене відбула покарання частково або ще не відбула його, то відбута частина покарання зараховується при притягненні до кримінальної відповідальності в Республіці Вірменія, а при заходах покарання, зарахування яких неможливе, відбута частина покарання враховується при притягненні особи до кримінальної відповідальності;

г) у юрисдикційних приписах КК Вірменії не виявлено правил щодо делегування національної кримінально-правової юрисдикції.

3.4.3. Регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Грузії. У КК Грузії комплекс юрисдикційних приписів відкривається положеннями про територіальний принцип просторової дії кримінального закону держави. Згідно зі ст. 4. «Дія кримінального закону щодо злочинів, вчинених на території Грузії» особа, яка вчинила злочин на території Грузії, підлягає кримінальній відповідальності згідно з цим Кодексом. На цім до таких діянь прямо включено й ті, які скоєно на судні, що має право користуватися Державним прапором або розпізнавальними знаками Грузії, або проти такого судна (якщо інше не передбачено міжнародним договором Грузії). До переліку зазначених

юрисдикційними приписами місць, які перебувають у межах національної кримінальної юрисдикції Грузії, слід додати і територію офіційних закордонних представництв держави: згідно з ч. 6 ст. 5 КК Грузії на осіб, які вчинили злочин на території дипломатичного представництва або консульської установи Грузії за кордоном, кримінальна відповідальність покладається цим Кодексом, якщо міжнародним договором Грузії не передбачено інше.

Слід звернути увагу, що, як і в законодавстві деяких інших держав, що перебували під радянською окупацією (у т.ч. й в КК України), в КК Грузії територіальний принцип чинності кримінального закону доповнено приписом щодо імунітету від кримінальної юрисдикції: якщо злочин скоєно на території Грузії дипломатичними представниками іноземних держав, а також іншими особами, які користуються дипломатичним імунітетом, питання про їх кримінальну відповідальність вирішується в порядку, передбаченому міжнародним правом (ч. 4 ст. 4 КК) [6].

На резидентів Грузії (якими є громадяни Грузії та особи без громадянства, які мають статус у Грузії) згідно з ч. 1 ст. 5 КК за вчинений за кордоном злочин національна кримінально-правова юрисдикція поширюється за умови його подвійної заборони (має бути передбачений і в КК Грузії, і в КК держави, де вони були вчинені); без умови подвійної заборони вона поширюється на таких осіб, якщо діяння спрямовано проти інтересів Грузії та є тяжким або особливо тяжким злочином, а також якщо кримінальна відповідальність за ці злочини передбачена міжнародним договором Грузії (ч. 2 ст. 5 КК Грузії). У цьому випадку ми бачимо оригінальну комбінацію персонального принципу з реальним та універсальним.

Містить КК Грузії і реальний та універсальний принципи, які, як і в КК України, охоплені однією нормою: іноземні громадяни або особи без громадянства, які вчинили злочини за кордоном, підлягають кримінальній відповідальності згідно з цим Кодексом, якщо діяння спрямовані проти інтересів Грузії (тяжкі або особливо тяжкі злочини) або якщо кримінальна відповідальність за ці злочини передбачена міжнародним договором Грузії[6].

Резюмуючи особливості регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Грузії та керуючись запропонованою в розділі 2 методикою відзначимо, що в кримінально-правовій системі цієї держави:

а) вони визначаються (з урахуванням специфіки внутрішнього законодавства) за такими ж загальними принципами, як і в Україні (територіальний, громадянства, універсальний, реальний);

б) національна кримінально-правова юрисдикція Грузії поширюється: згідно з територіальним принципом – на діяння, фактичним місцем яких є територія держави, у тому числі «квазітериторія» (грузинські судна чи літаки, місця вчинення посягання проти них, а також території офіційних закордонних представництв держави); згідно з принципом громадянства – на злочини, вчинені громадянином Грузії (або особою без громадянства, яка має статус у Грузії); згідно з реальним принципом – на посягання проти інтересів Грузії (тяжкі або особливо тяжкі злочини); згідно з універсальним принципом – на будь-які діяння, вчинені за межами території Грузії, якщо кримінальна відповідальність за них передбачена міжнародним договором Грузії;

в) правил вирішення конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій безпосередньо в КК Грузії не виявлено;

г) правил делегування національних кримінально-правових юрисдикцій безпосередньо в КК Грузії не виявлено.

3.4.4. Регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Азербайджанської Республіки (Азербайджану). З урахуванням певних застережень, пов'язаних із особливостями суспільно-політичного розвитку, Азербайджанська Республіка є досить потужним суб'єктом в закавказькому регіоні. Тому бачення її влади меж власної (національної) кримінальної юрисдикції має (принаймні, може) бути враховане під час осмислення порушеної проблематики в цілому (хоч слід зазначити, що дослідниками відзначено помітну подібність приписів КК Азербайджанської республіки з багатьма положеннями Модельного Кримінального кодексу для країн СНД)[120].

Ці межі визначаються в КК Азербайджанської Республіки (далі також – Азербайджан) в комплексі приписів про чинність кримінального закону.

Так, згідно зі ст. 11 національна кримінально-правова юрисдикція поширюється на злочини, вчинені на території Азербайджанської Республіки, у т.ч. в територіальних водах Азербайджанської Республіки, у частині Каспійського моря (озера), що належить Азербайджанській Республіці, у повітряному просторі над Азербайджанською Республікою та в її виключній економічній зоні, на судні або літаку, зареєстрованому в порту Азербайджанської Республіки і що плаває під державним прапором або розпізнавальним знаком Азербайджанської Республіки у відкритому морі або повітряному просторі за межами кордонів Азербайджанської Республіки, а також на кораблі, що належить до військового флоту або військово-повітряних сил Азербайджанської Республіки – незалежно від місцезнаходження корабля.

Як і в законодавстві деяких інших держав, що перебували під радянською окупацією (у т.ч. й в КК України), в КК Азербайджану територіальний принцип чинності кримінального закону доповнено приписом щодо імунітету від кримінальної юрисдикції: питання про кримінальну відповідальність іноземних дипломатичних представників та інших осіб, які користуються імунітетом і вчинили злочин на території Азербайджанської Республіки, вирішується відповідно до норм міжнародного права[9].

За межі Азербайджану національна кримінально-правова юрисдикція держави поширюється за кількома принципами.

Так, згідно з принципом громадянства (ч. 1 ст. 12), громадяни Азербайджанської Республіки та особи без громадянства, які постійно проживають в Азербайджанській Республіці, підлягають кримінальній відповідальності за діяння (вчинок або бездіяльність), вчинене за межами Азербайджанської Республіки, якщо це діяння також вважається злочином за законодавством іноземної держави, на території якої воно було вчинене. Водночас, умова подвійної кримінальності не враховується, якщо вказані резиденти за межами території Азербайджанської Республіки вчинили корупційне правопорушення.

У ст. 12.2 КК Азербайджану регулюються одночасно реальний та універсальний принципи: іноземці та особи без громадянства, які за межами Республіки Азербайджан вчиняють корупційне правопорушення та інше правопорушення, що завдає шкоди інтересам Республіки Азербайджан, проти інтересів Азербайджанської Республіки, а також у випадках, передбачених міжнародними договорами, учасником яких є Азербайджанська Республіка[9].

Питання про конкуренцію національних кримінально-правових юрисдикцій у КК Азербайджану вирішене досить чітко і однозначно, крізь призму принципу *ne bis in idem*. Безумовно визнається примат юрисдикції місця вчинення кримінального правопорушення: якщо її реалізовано державою, де скоєно діяння, в Азербайджані власний кримінальний закон до правопорушника вже не застосовується. Такі юрисдикційні застереження містять норми про конкретні принципи чинності кримінального закону в просторі та за колом осіб (у формулюваннях «несуть кримінальну відповідальність за цим Кодексом... якщо вони не були засуджені в іноземній державі»). Окрім того згідно із ч. 5 ст. 12 КК Азербайджану при призначенні покарання діє пріоритет юрисдикції місця вчинення злочину: покарання, призначене судами Азербайджанської Республіки особам, зазначеним у статті 12.1 цього Кодексу, не може перевищувати максимального покарання, передбаченого законодавством іноземної держави, на території якої було вчинено правопорушення.

Містить КК Азербайджану і положення щодо реалізації делегованої національної кримінально-правової юрисдикції: так, згідно зі ст. 13.3 цього закону, якщо особи, які вчинили злочин за межами території Азербайджанської Республіки, не екстрадуються до іноземної держави і діяння вважається злочином згідно з цим Кодексом, вони несуть кримінальну відповідальність в Азербайджанській Республіці [9].

Резюмуючи особливості регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за законодавством Азербайджану та керуючись запропонованою в розділі 2 методикою відзначимо, що в кримінально-правовій системі цієї держави:

а) вони визначаються (з урахуванням специфіки внутрішнього законодавства) згідно з такими ж загальними принципами, як і в Україні (територіальний, громадянства, універсальний, реальний);

б) національна кримінально-правова юрисдикція Азербайджану поширюється: згідно з територіальним принципом – на діяння, фактичним місцем яких є територія держави, у тому числі «квазітериторія» (територія Азербайджанської Республіки, територіальні води, повітряний простір над Азербайджанською Республікою, її виключна економічна зона, судна або літаки, зареєстровані в порту Азербайджанської Республіки, що плаває під державним прапором або розпізнавальним знаком Азербайджанської Республіки у відкритому морі або повітряному просторі за межами кордонів Азербайджанської Республіки, кораблі, що належать до військового флоту або військово-повітряних сил Азербайджанської Республіки – незалежно від місцезнаходження корабля); згідно з принципом громадянства – на злочини, вчинені громадянами Азербайджанської Республіки та особами без громадянства, які постійно проживають в Азербайджанській Республіці; згідно з реальним принципом – на корупційне правопорушення та інше правопорушення, що завдає шкоди інтересам Республіки Азербайджан; згідно з універсальним принципом – у випадках, передбачених міжнародними договорами, учасником яких є Азербайджанська Республіка;

в) при конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій безумовно визнається примат реалізованої юрисдикції місця вчинення кримінального правопорушення, що доповнюється пріоритетом іноземної юрисдикції при призначенні покарання резидентам згідно з персональним принципом (воно не має перевищувати максимального покарання, передбаченого законодавством іноземної держави, на території якої було вчинено правопорушення);

г) в КК Азербайджану міститься правило щодо урахування делегування національних кримінально-правових юрисдикцій (якщо особи, які вчинили злочин за межами території Азербайджанської Республіки, не екстрадуються до іноземної держави і діяння вважається злочином згідно з КК Азербайджану, вони несуть кримінальну відповідальність в Азербайджанській Республіці).

Завершуючи компаративний огляд, з урахуванням досліджених юрисдикційних приписів проаналізованих джерел кримінального права іноземних держав звернемо увагу на суттєву відмінність у формулюваннях способу реалізації національної кримінально-правової юрисдикції у порівнянні з КК України.

Так, у розділі 1 цієї дисертації нами було виявлено, що під час формулювання загального поняття кримінально-правової юрисдикції України автори, які приділяли увагу цьому питанню (зокрема О. Моїсеєв, О. Броневицька, О. Житний), вимушено (слідуючи формулюванню розміщених в ст.ст. 6–8 КК України юрисдикційних приписів) пов'язують її лише з загрозою настання кримінальної відповідальності. Власне, використана українським законодавцем формула поширення національної кримінально-правової юрисдикції така: «особа підлягає кримінальній відповідальності за КК України, якщо [...]». У той час сам український кримінальний закон передбачає більшу кількість заходів галузевого впливу на правопорушників, низка з яких перебуває за межами кримінальної відповідальності. У цілому такий спосіб викладення юрисдикційних приписів залишає відкритим питання про поширення національної кримінально-правової юрисдикції України до багатьох кримінально значущих юридичних фактів та їх кримінально-правових наслідків (до діянь неосудних осіб, до протиправної діяльності юридичних осіб, до застосування інших (не пов'язаних із кримінальною відповідальністю) заходів кримінально-правового характеру). Український законодавець залишив відкритим питання, чи застосовувати в цих випадках КК України за територіальним принципом (принципом громадянства, універсальним тощо).

Зі способів встановлення меж національної кримінально-правової юрисдикції у деяких джерелах кримінального права бачимо, що подібним до використаного КК України чином його встановлено у КК Словацької Республіки, Латвії, Литви, Вірменії, Грузії, Азербайджану. У них також ідеться лише про встановлення кримінальної відповідальності (без згадування інших потенційно можливих кримінально-правових наслідків діяння) згідно з певними юрисдикційними правилами.

На наше переконання, у цій частині юрисдикційні приписи вітчизняного кримінального закону (а разом з цим – і словацького) містять прогалину (тобто недолік). З точки зору предмету нашого дослідження такий недолік формально детермінує висновок, що в межах національної кримінально-правової юрисдикції України, врегульованої КК нашої держави, перебуває лише поведінка у виді визнаного цим кодексом кримінального правопорушення особи, які вчинили діяння, що містять склад такого правопорушення, а також обмеження правового статусу, які застосовуються у формі кримінальної відповідальності. За такого підходу виникають сумніви (принаймні, запитання) щодо легітимності поширення приписів КК України (та їх використання як джерел регулятивних і охоронних норм) на кримінально значущі факти, не пов'язані із кримінальною відповідальністю (про це говорилося під час міркувань у підрозділі 1.2 щодо оптимального формулювання національної кримінально-правової юрисдикції).

У джерелах кримінального права інших європейських держав (КК ФРН, Польщі, Франції, Австрії, ПК Естонії) бачимо принципово інший підхід. Так, юрисдикційні положення цих джерел кримінального права позбавлені зазначеної прогалини. Законодавці цих держав використали іншу формулу поширення національної кримінально-правової юрисдикції, сконструйовану за моделлю: «цей кодекс застосовується, якщо [...]». Відповідно, це означає, що держави чітко артикулюють: в межах їхніх національних кримінально-правових юрисдикцій перебувають всі факти, дії та події, які породжують, змінюють або припиняють правові наслідки згідно із внутрішнім кримінальним правом (всі кримінально-правові відносини).

В Україні ж, як бачимо, деяка частина кримінально-правових відносин, навіть якщо вони виникли на її території і за участі її громадян, формально перебуває немов за межами національної кримінально-правової юрисдикції (та, відповідно, поза межами компетенції регулювати їх уповноваженими агентами нашої держави), що, звичайно ж, не відповідає фактичним кримінально-правового регулювання.

Керуючись виявленим зарубіжним досвідом переконані, що в КК України відповідні базові юрисдикційні формулювання теж мають бути змінені.

Так, у ч. 1 ст. 6 КК України замість «Особи, які вчинили кримінальні правопорушення на території України, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом» пропонується вказати *«Цей Кодекс застосовується до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення на території України»*; у ч. 1 ст. 7 КК замість «Громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають кримінальній відповідальності за цим Кодексом, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України» пропонується вказати *«Цей Кодекс застосовується до ..., які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, якщо інше не передбачено міжнародними договорами України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України»*. У всіх частинах ст. 8 КК замість слів «Іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом...» пропонується вказати *«Цей Кодекс застосовується до іноземців або осіб без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, якщо...»*.

Слід сказати, що, як було показано в розділі 2.1 нашої дисертації, подібним чином вирішене питання про формулювання юрисдикційних приписів в Проекті КК України. Таким чином адекватно оголошуються межі національної кримінально-правової юрисдикції України.

Висновки до розділу 3

1. Результати деталізованого порівняльного дослідження галузевого (кримінально-правового) аспекту меж національної юрисдикції за законодавством України та іноземних держав (Німеччини, Франції, Австрії, Польщі, Словаччини, Латвії, Литви, Естонії, Туреччини, Грузії, Вірменії, Азербайджану) дозволяють стверджувати, що зазначені межі в КК України визначаються у відповідності із

типовими моделями регулювання кримінально-правової юрисдикції в кримінальному праві держав Західної, Східної, Північної Європи, Причорноморського регіону та Закавказзя (якими охоплено чотири принципи чинності внутрішнього кримінального закону в просторі: територіальний, громадянства (персональний), реальний, універсальний (космополітичний).

2. З порівняльного аналізу способів регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за територіальним принципом виявлено істотні відмінності між нормативно закріпленим в кримінальному законодавстві обсягом об'єктів, територій, на які поширюється дія цього джерела незалежно від характеристик особи, яка його вчинила (за територіальним принципом):

- тільки територія держави (КК України);
- територія держави, морські судна й повітряні судна (КК ФРН, КК Австрії, КК Польщі, КК Словаччини, КК Латвії, КК Литви, ПК Естонії, КК Вірменії);
- територія держави (у тому числі морська, повітряна, морські судна й повітряні судна), віртуальний простір (КК Франції);
- територія держави, повітряний простір та територіальні води, відкрите море та простір над цими водами, судна та літаки, стаціонарні платформи, побудовані виключно в межах території держави або в промислових зонах (КК Туреччини);
- територія держави, судна, що мають право користуватися Державним прапором або розпізнавальними знаками Грузії, місце посягання, спрямованого або проти такого судна, територія офіційних закордонних представництв (посольств, консульств) держави (КК Грузії);
- територія держави, територіальні води, повітряний простір над державою, її виключна економічна зона, судна або літаки, зареєстровані в порту держави, що плаває під державним прапором або розпізнавальним знаком держави у відкритому морі або повітряному просторі за межами кордонів, кораблі, що належать до військового флоту або військово-повітряних сил держави – незалежно від місцезнаходження корабля (КК Азербайджану).

У КК України об'єкти, на які поширюється її кримінально-правова юрисдикція, описано найбільш недосконало. За прикладом досліджених КК доцільно доповнити

ст. 6 КК України переліком, який би включав крім власне території України також і її територіальні води, повітряний простір над Україною та територіальними водами, виключну морську економічну зону, кораблі та літаки, зареєстровані в Україні, які рухаються під державним прапором або розпізнавальним знаком України у відкритому морі або повітряному просторі, а також військові судна України незалежно від їх місцезнаходження.

3. Порівняльний аналіз свідчить, що перевагою використаного в КК України способу визначення територіальних меж кримінально-правової України є визначення в цьому законі винятків із них (регулювання кримінально-правового наслідку наявності дипломатичного імунітету), що робить вирішення цього питання логічно завершеним. Такий прийом уточнення меж кримінально-правової юрисдикції використано також в КК Грузії, Азербайджану, Вірменії, Литви. Водночас, він відсутній в юрисдикційних приписах КК Німеччини, Франції, Австрії, Польщі, Словаччини, Естонії, Латвії, Туреччини. Очевидно для вирішення цього юрисдикційного питання слід безпосередньо застосовувати міжнародні договори, тобто виходити за межі національного кримінального права.

4. Порівняння особливостей кримінально-правового регулювання національної юрисдикції за принципом громадянства (персонального) в Україні та інших державах дозволяє відзначити між ними деякі спільні риси, але й чимало відмінностей.

Спільним є декларування в КК України та в КК інших держав повноваження держави оцінювати кримінальну протиправність та караність поведінки громадян держави за її межами крізь призму внутрішнього кримінального законодавства (вчинення кримінального правопорушення за кордоном, як правило, не виключає кримінальної відповідальності за нього на батьківщині).

5. У регламентації меж національної кримінально-правової юрисдикції в КК України та інших держав існує чимало відмінностей у визначенні контингенту осіб, поведінка яких за межами держави підпадає під кримінально-правову юрисдикцію: 1) за КК України, КК Грузії, КК Азербайджану такими «кримінально-правовими резидентами» є громадяни держави та апатриди, які постійно в ній проживають; 2)

за КК Польщі «кримінально-правовими резидентами» є лише громадяни цієї держави; так само вирішене питання за КК Туреччини (згідно з персональним принципом національна кримінально-правова юрисдикція поширюється на громадянин Туреччини за вчинені за її межами злочини); 3) за КК Німеччини, Франції, Австрії такими є громадяни держави (на момент вчинення делікту), а також особи, які після вчинення правопорушення набули громадянства держави; 4) за КК Словаччини такими особами є її громадяни, а також іноземці, які отримали дозвіл на постійне проживання в Словацькій Республіці; 5) за КК Латвії – її громадяни, а так само апатриди та іноземні громадяни, котрі мають дозвіл на постійне проживання в Латвії; подібним чином визначене коло таких осіб за КК Литви: громадянин Литви, а так само інший постійний мешканець Литовської Республіки; 6) за КК Естонії – її громадяни, а так само особи, які стали її громадянами після вчинення діяння, а так само якщо правопорушник є членом Збройних сил, який виконує свої обов'язки; 7) за КК Вірменії – громадяни Республіки Вірменія (в тому числі особи з подвійним громадянством), особи без громадянства, які постійно проживають в Республіці Вірменія, особи, які проживають в Республіці Вірменія в статусі біженця, особи, які шукають притулку або отримали притулок.

За результатами дослідження вважаємо за можливе запропонувати розширити у ст. 7 КК України перелік «кримінально-правових резидентів», включивши до нього осіб, які після вчинення кримінального правопорушення набули громадянства України, а також осіб, які проживають в Україні в статусі біженця.

6. У формулюванні універсального принципу за КК України її національна кримінально-правова юрисдикція поширюється на деякі кримінальні правопорушення, коло яких визначається бланкетним способом – посиланням на «випадки, передбачені міжнародними договорами». Подібним чином національна кримінально-правова юрисдикція поширена на вчинені нерезидентами за межами держави посягання також у КК Франції, КК Латвії, КК Естонії, КК Вірменії, КК Грузії, КК Азербайджану.

У інших державах діяння, на які поширюється національна кримінальна юрисдикція за універсальним принципом, визначені у формі переліку злочинів (в

більшості випадків – з вказівкою на норму цього ж КК про такий злочин). Такий спосіб використано у КК Австрії, КК Словаччини, КК Литви, КК Туреччини.

У кримінально-правових актах деяких держав використано комбінований спосіб визначення меж кримінальної юрисдикції за універсальним принципом. Так, за КК ФРН, КК Польщі вона поширюється на певні злочини згідно з конкретним їх переліком, а крім того і на інші злочини поза цим переліком, обов'язок переслідувати які впливає з міжнародних угод.

З наведених варіантів найбільш оптимальним та зрозумілим для правозастосовця видається другий (переліковий), адже він виключає можливість довільного тлумачення відповідності визнання конкретного правопорушення таким, що перебуває в межах національної кримінально-правової юрисдикції держави. У процесі подальшого реформування кримінального законодавства України доцільно використати саме його.

7. У формулюванні реального принципу в КК України фактичний об'єкт, спрямування проти якого злочину визначає охоплення його межами національної кримінально-правової юрисдикції – це інтереси держави, а також права і свободи її громадян (ч. 1 ст. 8 КК України).

У кримінально-правових актах інших держав цей фактичний об'єкт визначено подекуди тотожно, подекуди по-іншому: 1) злочини проти німецької держави, німецьких юридичних та фізичних осіб (німців) згідно з передбаченим законом переліком (КК ФРН); 2) вчинені проти громадян Франції злочини та інші кримінальні правопорушення, які караються позбавленням волі, злочини та правопорушення, класифіковані як посягання на фундаментальні інтереси нації та карані відповідно до Розділу I Книги IV КК Франції (КК Франції); 3) злочини, внесені в КК у конкретизований перелік (КК Австрії); 4) злочини проти інтересів держави, польського громадянина, польської юридичної особи або польської організаційної одиниці, що не має правосуб'єктності, а також злочини терористичного характеру (КК Польщі); 5) всі злочини проти громадянина Словацької Республіки (за умови подвійної караності), а також за деякі злочини (згідно з переліком), які можуть шкодити Словацькій Республіці (КК Словаччини);

б) всі тяжкі або особливо тяжкі злочини, котрі спрямовано проти Латвійської Республіки або проти інтересів її мешканців (КК Латвії); 7) певні злочини проти держави та міжнародного правопорядку згідно з вичерпним їх переліком (КК Литви); 8) посягання проти населення Естонії, здійснення державної влади або обороноздатності Естонії, навколишнього середовища (ПК Естонії); 9) вчинені за кордоном посягання, які завдають шкоду Туреччині, її громадянину чи юридичній особі, зареєстрованій у Туреччині (КК Туреччини); 10) посягання, які завдають шкоду інтересам Республіки Вірменія, правам і свободам її громадянина, в тому числі особі з подвійним громадянством, а також особі без громадянства, яка постійно проживає в Республіці Вірменія, особі, яка проживає в Республіці Вірменія в статусі біженця, особі, яка шукає притулку або отримала притулок, або юридичної особи (КК Вірменії); 11) тяжкі або особливо тяжкі злочини проти інтересів Грузії (КК Грузії); 12) корупційне правопорушення та інше правопорушення, що завдає шкоди інтересам Республіки Азербайджан (КК Азербайджану).

З перелічених варіантів визначення «кримінальних об'єктів», на які національна кримінально-правова юрисдикція має поширюватися попри вчинення посягання на території іншого суб'єкта міжнародного права нерезидентом, варто звернути увагу на ті, що завдають шкоди юридичній особі, зареєстрованій в державі (за прикладом КК ФРН, КК Польщі, КК Туреччини). Такий підхід забезпечує рівність кримінально-правової охорони інтересів фізичних та юридичних осіб. У цьому зв'язку пропонується в ч. 1 ст. 8 КК України після слів «тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України» додати «а також інтересів юридичної особи, зареєстрованої в Україні».

8. Аналіз юрисдикційних приписів законодавства окремих іноземних держав на предмет наявності в них правил щодо регулювання конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій засвідчує, що підходи законодавців з цього питання відрізняються.

Згідно з КК України у випадку поширення щодо діяння кількох національних кримінально-правових юрисдикцій визнається примат юрисдикції місця вчинення посягання у випадку, передбаченому ч. 2 ст. 7 КК (тобто лише в межах принципу

громадянства): застосування до особи закону місця вчинення правопорушення у формі покарання виключає до неї застосування українського законодавства про кримінальну відповідальність. Водночас, щодо інших принципів чинності кримінального закону аналогічних «антиконкурентних» правил КК України наразі не передбачає.

Згідно із законодавством інших держав у випадку конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій визнається примат юрисдикції місця вчинення посягання як у межах персонального, так і у межах інших принципів (КК Австрії, КК Литви, КК Вірменії, КК Азербайджану).

Кримінально-правові джерела інших держав містять правила, згідно яких при конкуренції кримінально-правових юрисдикцій має пріоритет власне законодавство, а тому навіть в разі засудження винного в місці вчинення правопорушення держава не відмовляється від реалізації щодо нього своєї кримінальної юрисдикції (КК Польщі, КК Туреччини (крім принципу громадянства)).

У кримінально-правових актах майже половини держав не виявлено приписів, спрямованих на вирішення конкуренції національних кримінальних юрисдикцій (КК Німеччини, КК Франції, КК Словаччини, КК Латвії, КК Естонії, КК Грузії).

9. На засадах взаємності поваги до інших суб'єктів міжнародного права й спільності інтересів у підтриманні правопорядку Україна може приймати делеговану національну кримінальну юрисдикцію від інших держав, що регулюється нормами ст.ст. 9 та 10 КК України.

У законодавстві низки зарубіжних держав урегульовано випадки визнання і виконання делегованої кримінально-правової юрисдикції, які ґрунтуються на відсутності підстав видачі (екстрадиції) правопорушника та реалізації принципу «*aut dedere aut judicare*» («або видай, або суди»). З досліджених такими є КК Франції, КК Австрії, КК Польщі, КК Словаччини, КК Естонії, КК Туреччини, КК Азербайджану).

Деякі держави у своїх кримінально-правових актах не передбачають можливості приймати делеговану кримінальну юрисдикцію від іншого суб'єкта міжнародного права (КК Німеччини, КК Латвії, КК Литви, КК Вірменії, КК Грузії).

10. Юрисдикційні приписи КК України та деяких інших держав вказують на поширення кримінальної юрисдикції держави лише у формі застосування кримінальної відповідальності та не згадують інші можливі кримінально-правові наслідки діяння. У джерелах кримінального права інших європейських держав (КК ФРН, Польщі, Франції, Австрії, ПК Естонії) міститься принципово інший підхід. Так, юрисдикційні положення цих джерел кримінального права позбавлені зазначеної прогалини. Законодавці цих держав використали іншу формулу поширення національної кримінально-правової юрисдикції, сконструйовану за моделлю: «цей кодекс застосовується, якщо [...]».

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження меж національної кримінально-правової юрисдикції у компаративному вимірі дозволяє сформулювати низку загальних висновків та пропозицій, які полягають у такому.

1. Національна кримінально-правова юрисдикція характеризує право і повноваження конкретної держави забезпечувати правопорядок на певних територіях та серед певного контингенту, створювати для цього внутрішні нормативні регулятори, наділяти національні органи кримінальної юстиції та правосуддя компетенцією здійснювати кримінальне переслідування (процес, провадження) і застосовувати заходи кримінально-правового характеру за вчинення правопорушень як на своїй суверенній території (а також «квазітериторіях»), так і в деяких випадках – на території іншої держави.

2. Удосконалене поняття національної кримінально-правової юрисдикції пропонується визначити як сукупність встановлених в інтересах захисту найцінніших об'єктів кримінально-правової охорони повноважень України на здійснення заходів щодо криміналізації та пеналізації суспільно небезпечних діянь і регулювання кримінально-правових відносин із урахуванням місця виникнення відповідних юридичних фактів та особливостей суб'єктів, які їх створили. Національна кримінально-правова юрисдикція України та її межі перебувають у діалектичному зв'язку із інститутом чинності законодавства про кримінальну відповідальність в просторі, принципи якого й встановлюють, до яких меж влада держави компетентна застосовувати власне законодавство для регулювання конкретних кримінально-правових відносин.

3. У кримінальному праві України межі її кримінально-правової юрисдикції визначають принципи чинності закону про кримінальну відповідальність в просторі (а також за колом осіб). Останні є юридичною формою, яка вміщує собі як зміст національну кримінально-правову юрисдикцію.

4. Держава здійснює національну кримінально-правову юрисдикцію самостійно та автономно. Водночас, на засадах взаємності поваги до інших суб'єктів

міжнародного права й спільності інтересів у підтриманні правопорядку та боротьби зі злочинністю Україна може приймати делеговану національну кримінальну юрисдикцію від інших держав, що регулюється нормами ст.ст. 9 та 10 КК України.

5. В українському вимірі поняття «межі національної кримінально-правової юрисдикції» характеризує сфери і напрямки застосування кримінального права України, визначену її внутрішнім законодавством та загальновизнаними принципами й нормами міжнародного права з урахуванням аналогічних юрисдикцій інших його суб'єктів. Воно позначає допустимість і прийнятність включення (втручання) конкретної держави у регулювання кримінально-правових відносин та повноваження її агентів застосовувати створені нею норми чи відмовлятися від цього.

6. Відповідні регулятивні приписи внутрішнього кримінального законодавства (зокрема ст.ст. 6– 8 КК України) не визначають кримінальну юрисдикцію держави. Вона природньо притаманна їй як організації влади на певній території, як суб'єкту міжнародного права, відповідального за правопорядок на підвладній території та в колі підвладних осіб. Немає сенсу проголошувати її в джерелі кримінального права. Подібного роду регулятивні норми (правила, принципи) лише встановлюють, в яких межах держава оголошує (для підвладних осіб та для інших держав) свою готовність використовувати, реалізовувати це своє повноваження (національну кримінально-правову юрисдикцію).

7. Велика кількість національних кримінально-правових систем та юрисдикцій, створених в сучасному світі, детермінує правозастосовні ситуації, коли щодо одного й того ж юридичного (кримінально значущого) факту щодо однієї й тієї самої особи можуть бути застосовані обмеження в межах кількох національних кримінально-правових юрисдикцій одночасно (у тому числі і юрисдикції України). Конкуренція національних кримінально-правових юрисдикцій може набувати такого вигляду: персональна конкуренція, просторова конкуренція, персонально-територіальна конкуренція.

8. У теорії європейської юриспруденції проблема меж національної кримінально-правової юрисдикції знайшла первинне обґрунтування в джерелах з

міжнародного права. У зв'язку із розвитком ідеї про територіальне верховенство держав первинним був «егоїстичний» принцип: держава вправі карати будь-кого, хто на її території порушив встановлені нею закони (серед сучасних правил чинності щодо чинності кримінального закону в просторі нині він відомий як принцип територіальності та закріплений у ст. 6 КК України). Надалі держави континентального права визнали також і активний персональний принцип кримінальної юрисдикції, заснований на громадянстві/підданстві винного (принцип громадянства або національний), реальна теорія меж національної кримінальної юрисдикції (з якої походить «реальний принцип» чинності кримінального закону в просторі), а також універсальна кримінально-правова юрисдикція.

9. Ідея необхідності усвідомлення та проголошення меж національної кримінально-правової юрисдикції сягає своїм корінням вже в часи перших писаних джерел вітчизняного кримінального права. Примітивні, абстрактні, обмежені приписи, які визначають межі юрисдикції щодо кримінальних правопорушень існують у джерелах кримінального права доби Київської Русі, Великого князівства Литовського, Гетьманщини, періоду імперського поглинення українських земель, радянської окупації. Активне нормативне регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції у кримінально-правових актах, що діяли на територіях сучасної України розпочалося у другій половині XIX століття та продовжилося на початку XX століття. На цей же період припадає і активізація опису відповідних принципів у кримінально-правовій літературі. Після більшовицького перевороту та радянської окупації територій України спостерігається деградація регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції: відмова від універсального та реального принципів її встановлення. Перший було повернуто лише у КК УРСР 1960 року, другий – в КК України 2001 року.

10. Межі національної кримінально-правової юрисдикції є динамічними та можуть як розширювати, так і звужувати коло кримінально-правових відносин, які регулюються джерелами внутрішнього кримінального права. Держава рухає межі своєї кримінально-правової юрисдикції у відповідності з інтересами національної (і

почасти – міжнародної) кримінальної політики. Вони залежать від комплексу факторів, які свідчать про рух (розвиток або деградацію) кримінальної політики держави, її ставлення до прав і свобод громадян (підданих), активності в позиції захисту національних інтересів, готовності до міжнародної «антикримінальної» взаємодії з іншими суб'єктами міжнародного права тощо.

11. Межі національної кримінальної юрисдикції відображають реалії, в яких конкретною державою розробляються й реалізуються ті чи інші кримінально-політичні заходи та застосовуються кримінально-правові засоби мають ураховуватися та вказуватися під час формулювання предметів досліджень з кримінального права України.

12. Для оптимального композиційного підходу методологія дослідження меж національної кримінально-правової юрисдикції має охопити використання традиційних загальних та спеціальнонаукових засобів наукового пізнання: діалектичний, юридичний (догматичний), герменевтичний, філологічний, системний, історико-правовий методи. Водночас, специфіка предмету дослідження вимагає основний акцент зробити на порівняльно-правовому (компаративістському, компаративно-правовому) методі як пізнавальному засобі його аналізу. На цім має застосовуватися синхронний його різновид.

13. Під час дослідження меж кримінально-правової юрисдикції у порівняльному вимірі продуктивною є методика, яка включає такі дослідницькі завдання: 1) визначити, якими принципами чинності кримінально-правового акту (в просторі й за колом осіб) визначаються межі національної кримінально-правової юрисдикції конкретної держави; 2) визначити, на які об'єкти (види кримінальних правопорушень, враховуючи їх кримінально-правові характеристики та обставини вчинення) поширюється національна кримінально-правова юрисдикція та на яких суб'єктів (осіб) поширюється така юрисдикція; 3) виявити наявність правил вирішення конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій; 4) виявити наявність правил щодо делегування (передачі) національної кримінально-правової юрисдикції іншому суб'єкту.

14. Результати деталізованого порівняльного дослідження галузевого (кримінально-правового) аспекту меж національної юрисдикції за законодавством України та іноземних держав (Німеччини, Франції, Австрії, Польщі, Словаччини, Латвії, Литви, Естонії, Туреччини, Грузії, Вірменії, Азербайджану) дозволяють стверджувати, що зазначені межі в КК України визначаються у відповідності із типовими моделями регулювання кримінально-правової юрисдикції в кримінальному праві держав Західної, Східної, Північної Європи, Причорноморського регіону та Закавказзя (якими охоплено чотири принципи чинності внутрішнього кримінального закону в просторі: територіальний, громадянства (персональний), реальний, універсальний (космополітичний)).

15. З порівняльного аналізу способів регулювання меж національної кримінально-правової юрисдикції за різними принципами виявлено:

15.1. істотні відмінності між нормативно закріпленим в кримінальному законодавстві обсягом (переліком) об'єктів, територій, на які поширюється дія цього джерела незалежно від характеристик особи, яка його вчинила (за територіальним принципом): на відміну від КК України, такими, крім території держави, визнано: морські судна й повітряні судна (КК ФРН, КК Австрії, КК Польщі, КК Словаччини, КК Латвії, КК Литви, КК Естонії, КК Вірменії), віртуальний простір (КК Франції), повітряний простір та територіальні води, відкрите море та простір над цими водами, стаціонарні платформи, побудовані виключно в межах території держави або в промислових зонах (КК Туреччини), територія офіційних закордонних представництв (посольств, консульств) держави (КК Грузії);

15.2. особливості кримінально-правового регулювання національної юрисдикції за принципом громадянства (персонального): спільним є декларування в КК України та в КК інших держав повноваження держави оцінювати кримінальну протиправність та караність поведінки громадян держави за її межами крізь призму внутрішнього кримінального законодавства (вчинення кримінального правопорушення за кордоном, як правило, не виключає кримінальної відповідальності за нього на батьківщині). За КК України, КК Грузії, КК Азербайджану такими «кримінально-правовими резидентами» є громадяни держави

та апатриди, які постійно в ній проживають. Натомість за КК Польщі та КК Туреччини «кримінально-правовими резидентами» є лише громадяни цієї держави. За КК Німеччини, Франції, Австрії такими є громадяни держави (на момент вчинення делікту), а також особи, які після вчинення правопорушення набули громадянства держави. За КК Словаччини, КК Латвії такими особами є її громадяни, а також іноземці, які отримали дозвіл на постійне проживання. За КК Вірменії – громадяни Республіки Вірменія (в тому числі особи з подвійним громадянством), особи без громадянства, які постійно проживають в Республіці Вірменія, особи, які проживають в Республіці Вірменія в статусі біженця, особи, які шукають притулку або отримали притулок.

15.3. недосконалість формулювання універсального принципу за КК України, де її національна кримінально-правова юрисдикція поширюється на деякі кримінальні правопорушення, коло яких визначається бланкетним способом – посиленням на «випадки, передбачені міжнародними договорами» (як і в КК Франції, КК Латвії, КК Естонії, КК Вірменії, КК Грузії, КК Азербайджану). У інших державах діяння, на які поширюється національна кримінальна юрисдикція за універсальним принципом, визначені у формі переліку злочинів (КК Австрії, КК Словаччини, КК Литви, КК Туреччини) або комбіновано: на певні злочини згідно з конкретним їх переліком, а крім того і на інші злочини поза цим переліком, обов'язок переслідувати які випливає з міжнародних угод (КК ФРН, КК Польщі).

15.4. відмінності у формулюванні реального принципу в частині визначення фактичного об'єкта, спрямування проти якого злочину визначає охоплення його межами національної кримінально-правової юрисдикції. У більшості держав таким об'єктом перш за все є інтереси держави (КК Німеччини, Польщі, Латвії, Литви, Естонії, Вірменії, Грузії, Туреччини), в деяких – інтереси її громадян (КК Німеччини, Франції, Польщі, Словаччини, Естонії, Туреччини, Вірменії). Пропонується звернути увагу на можливість врахування серед таких фактичних об'єктів і злочини, що завдають шкоди юридичній особі, зареєстрованій в державі (за прикладом КК ФРН, КК Польщі, КК Туреччини).

16. Згідно із законодавством низки держав у випадку конкуренції національних кримінально-правових юрисдикцій визнається примат юрисдикції місця вчинення посягання як у межах персонального, так і у межах інших принципів (КК Австрії, КК Литви, КК Вірменії, КК Азербайджану). Кримінально-правові джерела інших держав містять правила, згідно яких при конкуренції кримінально-правових юрисдикцій має пріоритет власне законодавство, а тому навіть в разі засудження винного в місці вчинення правопорушення держава не відмовляється від реалізації щодо нього своєї кримінальної юрисдикції (КК Польщі, КК Туреччини (крім принципу громадянства)).

17. У законодавстві низки зарубіжних держав урегульовано випадки визнання і виконання делегованої кримінально-правової юрисдикції, які ґрунтуються на відсутності підстав видачі (екстрадиції) правопорушника та реалізації принципу «*aut dedere aut judicare*» («або видай, або суди»). З досліджених такими є КК Франції, КК Австрії, КК Польщі, КК Словаччини, ПК Естонії, КК Туреччини, КК Азербайджану).

18. Юрисдикційні приписи КК України та деяких інших держав вказують на поширення кримінальної юрисдикції держави лише у формі застосування кримінальної відповідальності та не згадують інші можливі кримінально-правові наслідки діяння. У джерелах кримінального права інших європейських держав (КК ФРН, Польщі, Франції, Австрії, ПК Естонії) міститься принципово інший підхід. Так, юрисдикційні положення цих джерел кримінального права позбавлені зазначеної прогалини. Законодавці цих держав використали іншу формулу поширення національної кримінально-правової юрисдикції, сконструйовану за моделлю: «цей кодекс застосовується, якщо [...]». Ця модель заслуговує на увагу в процесі реформування кримінального законодавства України.

19. З урахуванням викладених в розділі результатів порівняльного аналізу пропонується розглянути питання внесення змін до КК України:

– у ч. 1 ст. 6 КК України замість «Особи, які вчинили кримінальні правопорушення на території України, підлягають кримінальній відповідальності за

цим Кодексом» вказати *«Цей Кодекс застосовується до осіб, які вчинили кримінальні правопорушення на території України»;*

– у ч. 1 ст. 7 КК до переліку резидентів «громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні» додати таких як «особи, які після вчинення кримінального правопорушення набули громадянства України, а також особи, які проживають в Україні в статусі біженця»;

– у ч. 1 ст. 7 КК вказати *«Цей Кодекс застосовується до ...»;*

– у всіх частинах ст. 8 КК замість слів «Іноземці або особи без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, підлягають в Україні відповідальності за цим Кодексом...» пропонується вказати *«Цей Кодекс застосовується до іноземців або осіб без громадянства, що не проживають постійно в Україні, які вчинили кримінальні правопорушення за її межами, якщо...».*

– у ч. 1 ст. 8 КК України після слів «тяжкі або особливо тяжкі злочини проти прав і свобод громадян України або інтересів України» додати *«а також інтересів юридичної особи, зареєстрованої в Україні»;*

– доповнити ст. 6 КК України новою частиною такого змісту: *«5. Якщо особи, які вчинили кримінальні правопорушення, зазначені у частині другій або третій цієї статті, за вчинені кримінальні правопорушення зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнені в Україні до кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення»;*

– доповнити ст. 6 КК України новою частиною доповнити ст. 8 КК України новою частиною наступного змісту: *«4. «Якщо особи, які вчинили кримінальні правопорушення, зазначені у цій статті, за вчинені кримінальні правопорушення зазнали кримінального покарання за межами України, вони не можуть бути притягнені в Україні до кримінальної відповідальності за ці кримінальні правопорушення»;*

– викласти ч. 1 ст. 10 КК України в такій редакції: *«Громадяни України та особи без громадянства, що постійно проживають в Україні, які вчинили злочини*

поза межами України, не можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності та віддання до суду»;

– викласти ч. 2 ст. 10 КК України в такій редакції: *«Іноземці та особи без громадянства, що постійно не проживають в Україні, які вчинили злочини поза межами України і перебувають на території України, можуть бути видані іноземній державі для притягнення до кримінальної відповідальності і віддання до суду».*

– викласти ч. 3 ст. 10 КК України в такій редакції: *«Україна може перейняти кримінальне провадження, в якому судовими органами іноземної держави не ухвалено вирок, щодо громадян України, які вчинили злочини за межами України і перебувають на території України, якщо діяння, у зв'язку з яким запитується передача кримінального провадження, згідно з цим Кодексом визнається злочином. За таких самих умов Україна може перейняти кримінальне провадження щодо іноземців, які вчинили за межами України злочини, передбачені статтею 8 цього Кодексу, та перебувають на території України, але не можуть бути видані іноземній державі або у видачі яких відмовлено».*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Code pénal: Chapitre III : De l'application de la loi pénale dans l'espace (Articles 113-1 à 113-14). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/codes/id/LEGISCTA000006149816/> (дата звернення: 01.01.2025).
2. Country Comparisons. Population. URL: <https://www.cia.gov/the-world-factbook/field/population/country-comparison/> (дата звернення: 01.01.2025).
3. Crime Index by Country. URL: https://www.numbeo.com/crime/rankings_by_country.jsp (дата звернення: 01.01.2025).
4. Criminal Code Act 1995. Australia. <https://www.legislation.gov.au/C2004A04868/latest/text> (дата звернення: 01.01.2025).
5. Criminal code of Austria (German). URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2023-09/criminal%20code%20of%20Austria%20%28German%29.pdf> (дата звернення: 01.01.2025).
6. Criminal code of Georgia. URL: <https://matsne.gov.ge/en/document/view/16426?publication=286> (дата звернення: 01.01.2025).
7. Criminal Code of Latvia. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2023-10/Criminal%20Code%20of%20Latvia.pdf> (дата звернення: 01.01.2025).
8. Criminal code of the Republic of Armenia. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2023-12/Criminal%20Code%20of%20the%20Republic%20of%20Armenia%20%282022%29%20%28English%29.pdf> (дата звернення: 01.01.2025).
9. Criminal code of the Republic of Azerbaijan. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2025-03/Criminal%20Code%20Azer.pdf> (дата звернення: 01.01.2025).
10. Criminal Code of the Republic of Estonia. URL: <https://legislationline.org/sites/default/files/2023-12/Criminal%20Code%20of%20the%20Republic%20of%20Estonia.pdf>

20the%20Republic%20of%20Estonia%20%282021%2C%20as%20amended%202023%29%20%28English%29.pdf (дата звернення: 05.01.2025).

11. Criminal Code of the Republic of Lithuania. URL: https://legislationline.org/sites/default/files/documents/62/Lithuania_CC_2000_am2017_en.pdf (дата звернення: 07.01.2025).

12. Criminal Code of the Republic of Turkey. URL: <https://legislationline.org/taxonomy/term/14182> (дата звернення: 01.01.2025).

13. EU countries. URL: https://european-union.europa.eu/principles-countries-history/eu-countries_en?prefLang=uk (дата звернення: 12.03.2024).

14. Kodeks karny : Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (дата звернення: 01.01.2025).

15. Member States. URL: <https://www.un.org/en/about-us/member-states> (дата звернення: 17.06.2025).

16. Strafgesetzbuch (StGB). Ausfertigungsdatum: 15.05.1871. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> (дата звернення: 01.01.2025).

17. Trestný zákon. URL: https://www.unodc.org/uploads/icsant/documents/Legislation/Slovakia/201124_CC_en.pdf (дата звернення: 01.01.2025).

18. United Nations Department of Economic and Social Affairs, Population Division (2024). World Population Prospects 2024 : Summary of Results (UN DESA/POP/2024/TR/NO. 9). URL: <https://desapublications.un.org/publications/world-population-prospects-2024-summary-results> (дата звернення: 11.09.2025).

19. Vienna Declaration on Crime and Justice: Meeting the Challenges of the Twenty-first Century : Resolution adopted by the General Assembly [on the report of the Third Committee (A/55/593)]. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/428853> (дата звернення: 01.10.2025).

20. World Justice Project. The Global Rule of Law Recession Continues. URL: <https://worldjusticeproject.org/rule-of-law-index/global> (дата звернення: 12.11.2025).

21. Аверочкіна Т. В. Адміністративна юрисдикція України в прибережних водах : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2018. 513 с.

22. Анісімов Г. М. Незаконне перешкоджання організації або проведенню зборів, мітингів, походів і демонстрацій. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. С. 576–579.

23. Балобанова Д. О. Динаміка кримінального права України (теоретико-прикладне дослідження): дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2021. 476 с.

24. Бантишев О. Ф., Шамара О. В. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. С. 777–779.

25. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності : монографія. Київ : Атіка, 2004. 296 с.

26. Баулін Ю. В. Кримінально-правова система в Україні: загальна характеристика. *Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи*. Київ : ВАІТЕ, 2015. С. 37–74.

27. Бегунц А. Феномен імунітетів у кримінальному праві України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2023. Вип. 34. С. 125–132.

28. Бегунц А.О. Імунітети в кримінальному праві України : дис. ... д-ра філософії у галузі права : 12.00.08 (081 – Право). Харків, 2023. 225 с.

29. Белогриц-Котляревский Л. С. Учебникъ русскаго уголовного права: Общая и особенная части. Киев - Харьков : Южно-русское книгоиздательство Ф. А. Иогансона, 1903. IV – 618 с.

30. Берзін П. С., Волинець Р. А., Берзіна А. Б. Принцип законності в кримінальному праві України та ФРН: окремі нормативні і правозастосовні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2022. № 72 (2). С. 121–126.

31. Борисов В. І. Видача злочинця. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. 1064 с. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. С. 60–61.

32. Борисов В. І. Тлумачення закону про кримінальну відповідальність. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. С. 961–964.

33. Борисов В. І. Чинність закону про кримінальну відповідальність у просторі *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. С. 1019–1022.

34. Борисов В. І., Демидова Л. М. Якість законодавства України про кримінальну відповідальність як предмет наукового дослідження. *Теоретичні основи забезпечення якості кримінального законодавства та правозастосовчої діяльності у сфері боротьби зі злочинністю в Україні* : монографія / за заг. ред. В. І. Борисова, В. С. Зеленецького. Харків : Право, 2011. С. 13–22

35. Бринзанська О. В. Кримінальна відповідальність за екоцид за міжнародним правом. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*: Серія Право. Вип. 16 (28). 2023. С. 48–56. URL: <https://visnyk.iful.edu.ua/%D0%B2%D0%B8%D0%BF%D1%83%D1%81%D0%BA-16-28/%D0%B1%D1%80%D0%B8%D0%BD%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0-%D0%BE-%D0%B2-%D0%BA%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B0-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BF%D0%BE%D0%B2%D1%96%D0%B4/> (дата звернення: 01.06.2024).

36. Бринцев В. Д. Стандарти правової держави: втілення у національну модель організації забезпечення судової влади : монографія. Харків : Право, 2010. 464 с.

37. Броневицька О. М. Відповідність кримінального законодавства України чинним міжнародним договорам : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2011. 390 с.

38. Броневицька О. М. Кримінально-правова юрисдикція України згідно з принципом пріоритету міжнародних договорів. *Держава і право*: зб. наук, праць. Юридичні і політичні науки. 2011. Вип. 51. С. 553–560.
39. Броневицька О. М. Узгодження кримінального законодавства зарубіжних країн з вимогами міжнародно-правових договорів. *Кримінальний кодекс України 2001 р.: проблеми застосування і перспективи удосконалення* : тези доповідей та повідомлень учасників Міжнародного симпозиуму (м. Львів, 21–22 вересня 2012 р.). Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. С. 41–44.
40. Буроменський М. Деякі судження про поняття міжнародного кримінального права. *Вісн. Академії правових наук України*. 2003. № 2–3. С. 359–370.
41. Буроменський М.В. Міжнародне кримінальне право та кримінально-правова система України. *Сучасна кримінально-правова система в Україні: реалії та перспективи*. Київ : ВАІТЕ, 2015. С. 465–496.
42. Велика українська кримінологічна енциклопедія : у 2 т. Т. 2. редкол.: В. Сокурєнко, О. М. Бандурка та ін.; наук. ред. О. М. Литвинов. Харків : Факт, 2021. 853 с.
43. Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право/редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. 1064 с.
44. Веприцький Р. С. Методологія дослідження феноменології злочинності. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2017. № 1 (15). С. 67–74.
45. Винник А. О. Спеціальна конфіскація у кримінальному праві: монографія. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 196 с.
46. Вишлінський Г., Михайлишина Д., Мироненко О., Самойлюк М., Левченко Є., Томіліна М. Українські біженці після трьох років за кордоном. Четверта хвиля дослідження. URL: https://ces.org.ua/refugees_fourth_wave (дата звернення: 01.01.2025).

47. Віденська конвенція про дипломатичні зносини: Міжнародний документ від 18 квітня 1961 р. URL: <http://kimo.univ.kiev.ua/DKS/08.htm> (дата звернення: 01.09.2023).

48. Віденська Конвенція про консульські зносини: Міжнародний документ від 24 квітня 1963 р. URL : <http://kimo.univ.kiev.ua/DKS/09.htm> (дата звернення: 01.09.2023).

49. Віденська Конвенція про представництво держав у їхніх відносинах з міжнародними організаціями універсального характеру : Міжнародний документ від 14 березня 1975 р. URL : https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/state_relations.pdf (дата звернення: 10.04.2023).

50. Волокіта В. Кількість українських мігрантів за кордоном зросла, внутрішніх переселенців теж побільшало. URL : <https://pravda.com.ua/svit/kilkist-ukrajinskih-migrantiv-za-kordonom-zroslo-807665/> (дата звернення: 01.01.2025).

51. Гацелюк В. О. Імплементация міжнародних конвенцій у кримінальне законодавство України. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. С. 400–4011.

52. Глосарій окремих юридичних термінів / пер. з англ. М. Городиловської. Львів : Літопис, 2024. 104 с.

53. Горох О.П. Сучасні кримінально-правові проблеми звільнення від покарання та його відбування : монографія. Київ : Дакор, 2019. 676 с.

54. Гребеньков Г. В., Назимко Є. С. Методологія кримінально-правових досліджень : науково-практичний посібник / Донецький юридичний інститут МВС України. Донецьк : Цифрова типографія, 2012. 202 с.

55. Грищук В. К. Відповідальність кримінальна. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. С. 85–88.

56. Грушко М. В., Мануїлова К. В. Юрисдикція в міжнародному праві: навчально-методичний посібник. Львів : Видавець Кошовий Б.-П.О., 2023. 85 с.

57. Гуторова Н. О. Кримінально-правова охорона державних фінансів України : монографія. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2001. 384 с.

58. ДБР затримало представників «народної дружини», які під час окупації селища на Харківщині жорстоко вбивали місцевих мешканців. URL: <https://dbr.gov.ua/news/dbr-zatrimalo-predstavnikiv-narodnoi-druzhini-yaki-pid-chas-okupacii-selishha-na-harkivshhini-zhorstoko-vbivali-miscevih-meshkanciv> (дата звернення: 19.01.2025).

59. Декларація Організації Об'єднаних Націй про злочинність і суспільну безпеку : Міжнародний документ від 12.12.1996. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_371#Text (дата звернення: 08.01.2023).

60. Демидова Л. М. Кримінальне право в загальній системі наукових знань: методологічний аспект кримінально-правових досліджень. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2015. № 3. С. 139–143. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npnau_2015_3_27 (дата звернення: 01.01.2025).

61. Денисов С. Ф., Пузиревський М. В. Словник Загальної частини кримінального права України. Чернігів : Десна Поліграф, 2018. 536 с.

62. Дрьоміна-Волок Н. Міжнародна кримінальна юрисдикція і злочини *ius cogens* у контексті імперативізації міжнародного права. *Право України*. 2011. № 9. С. 363–376.

63. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право : навчальний посібник / за заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ : Ваіте, 2014. 944 с.

64. Європейський Союз. URL: <https://eu-ua.kmu.gov.ua/european-union/> (дата звернення: 09.11.2025).

65. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень - грудень 2025 року: Форма № 1 (місячна) : затверджено Наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 р. № 299. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 01.01.2025).

66. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень - грудень 2024 року: Форма № 1 (місячна) : затверджено Наказом Генерального прокурора від 30

червня 2020 р. № 299. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 01.01.2025).

67. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень - грудень 2023 року: Форма № 1 (місячна) : затверджено Наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 р. № 299. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 01.01.2025).

68. Єдиний звіт про кримінальні правопорушення за січень - грудень 2022 року: Форма № 1 (місячна) : затверджено Наказом Генерального прокурора від 30 червня 2020 р. № 299. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2> (дата звернення: 01.01.2025).

69. Ємельянов В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин : наук.-практ. посіб. Харків : Право, 2018. 142 с.

70. Житний О. О. Кримінальне право України у міжнародно-правовому вимірі: порівняльний аналіз : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2013. 432 с.

71. Житний О. О. Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку з дійовим каяттям : монографія. Харків : Вид-во Національного університету внутрішніх справ. 2004. 152 с.

72. Житний О. О. Гносеологічні засади інтернаціональних кримінально-правових досліджень (питання застосування порівняльного методу). *Право і безпека*. 2013. № 4 (51). С. 89–94.

73. Житний О. О. Деякі проблеми узгодження кримінально-правових та міжнародно-правових аспектів екстрадиції в законодавстві України. *Право і безпека*. 2012. № 2 (44). С. 94–97.

74. Житний О. О. Конвенційні злочини *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. С. 423–424.

75. Житний О. О. Кримінальне право України. Частина Загальна (у схемах та таблицях) : навч. посіб. Харків : Одіссей, 2008. 200 с.
76. Житний О. О. Міжнародні злочини *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. С. 519–522.
77. Житний О. О. Проблема статусу норм міжнародного права у механізмі внутрішньо-державного кримінально-правового регулювання. *Право і суспільство*. 2012. № 2. С. 214–218.
78. Житний О. О. Деякі проблеми застосування законодавства України про кримінальну відповідальність згідно з універсальним принципом. *Митна справа*. 2014. № 1 (2.1). С. 122–129.
79. Житний О. О. Кримінальне право України та міжнародне кримінальне право: співвідношення, взаємодія, розмежування. *Право і безпека*. 2012. № 3 (45). С. 17–21.
80. Житний О. О. Просторові аспекти чинності національного кримінального закону: деякі проблеми регламентації. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 59–69.
81. З 1 січня 2025 року Україна стане 125-ю державою – учасницею МКС URL: <https://www.president.gov.ua/news/z-1-sichnya-2025-roku-ukrayina-stane-125-yu-derzhavoyu-uchas-94061> (дата звернення: 01.12.2025).
82. Завгородня Ю. С. Функції держави в сучасних умовах: пропедевтичний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 3. С. 20–22. URL: http://lsey.org.ua/3_2021/5.pdf (дата звернення: 01.01.2025).
83. Загиней З. Квazікримінальна відповідальність юридичних осіб за кримінальним та кримінальним процесуальним законодавством України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2017. № 3. С. 49–56.
84. Замудрякова О. В. Проблеми визначення кримінально-правової юрисдикції України щодо злочинів, вчинених іноземцями або особами без громадянства за її межами. *Адвокат*. 2010. № 4 (115). С. 44–48. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2010_4_5 (дата звернення: 01.12.2022).

85. Зінченко І.О., Харченко В.Б. Кримінальне право України. Загальна і Особлива частини у питаннях і відповідях : науково-практичний посібник. Київ : Атіка, 2013. 240 с.
86. Інститут покарання в кримінальному праві України : навчальний посібник / О. М. Литвинов, Є. С. Назимко. Донецьк: Ноулідж, 2013. 213 с.
87. Історія держави і права України : хрестоматія-практикум / М. Ю.Бурдін, Є. С. Логвиненко, І. А. Логвиненко ; за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Майдан, 2021. 890 с.
88. Калініна А. В. Злочинність іноземців та осіб без громадянства в Україні: кримінологічна характеристика і стратегія запобігання : монографія. Харків: Право, 2019. 304 с.
89. Карне законодавство ФРН / переклад. Київ : ВАІТЕ, 2016. 408 с.
90. Карний казначейський кодекс Республіки Польща / переклад. Київ : ВАІТЕ, 2015. 164 с.
91. Карний кодекс Республіки Польща. Переклад. Київ : ВАІТЕ, 2015. 172 с.
92. Кедик В. П. Універсальний та реальний принципи чинності закону України про кримінальну відповідальність у просторі : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Одеса, 2021. 255 с.
93. Кедик В. Поняття та види принципів чинності закону України про кримінальну відповідальність у просторі. *Юридичний вісник*. 2022. № 2. С. 76–84. URL: http://yurvisnyk.in.ua/v2_2022/10.pdf (дата звернення: 03.09.2023).
94. Кельман М. С. Мурашин. О. Г. Загальна теорія держави і права : підручник. Київ : Кондор, 2006. 477 с.
95. Кобзар О.Ф. Підходи щодо визначення поняття правоохоронної функції держави. *Юридична наука*. 2015. № 9 (51). С. 7–13.
96. Ковальова Т. І. Чинність кримінального закону в просторі: теоретико прикладне дослідження : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2018. 279 с.
97. Коди назв країн світу (Класифікація держав світу). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/n0001698-03#Text> (дата звернення: 07.04.2025).

98. Кожен десятий житель Франції є іммігрантом – дослідження. Європейська правда. URL: <https://www.eurointegration.com.ua/news/2023/03/30/7158936/> (дата звернення: 01.01.2024).

99. Козак В.А. Невиконання судового рішення. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. С. 545–546.

100. Козич І. В. Кримінально-правова політика: функції та функціонування : монографія ; наук. ред. П. Л. Фріс. Івано-Франківськ : Супрун В. П., 2020. 296 с.

101. Колодін Д. О., Степаненко О. В. Порівняльний метод в кримінально-правовому дослідженні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 1. С. 181–185. URL: http://apnl.dnu.in.ua/1_2022/30.pdf (дата звернення: 02.08.2023).

102. Колос М. І. Кримінальне право в Україні (X - початок XXI століття) : монографія : у 2 т. Київ ; Острог, 2011. Том 1. Освіта, наука, законодавство. 448 с.

103. Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності 2000 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789#Text (дата звернення: 01.01.2025).

104. Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_167#Text (дата звернення: 12.09.2023).

105. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 19.01.2024).

106. Конвенція про привілеї та імунітети спеціалізованих установ Організації Об'єднаних Націй : міжнародний документ від 13 лютого 1946 р. URL: https://zakon.cc/law/document/read/995_150 (дата звернення: 11.12.2022).

107. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28.06.1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.10.2023).

108. Кравчук М. В. Теорія держави і права (опорні конспекти) : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. 3-є вид., змін. й доп. Тернопіль : Екон. думка, 2016. 574 с.

109. Крижановський А. Методологічні та методичні засади кримінологічного обслуговування діяльності територіальних органів національної поліції. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія : Юридичні науки. 2018. № 889. С. 125-131. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnulpurn_2018_17_21 (дата звернення: 04.09.2025).

110. Крижановський М. В., Яценко А.М. Заходи кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб: монографія. Харків : Право, 2020. 264 с.

111. Кримінальне право України. Загальна частина : навч. посіб. / кол. авт. ; за заг. ред. О. М. Литвинова. Харків : Право, 2019. 516 с.

112. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник / авт.-упорядник: П. В. Хряпінський. Суми : Університетська книга, 2009. 687 с.

113. Кримінальне право України. Загальна частина : підруч. для студентів юрид. вузів і фак. / за ред. П. С. Матишевського та ін. Київ : Юрінком Інтер, 1997. 512 с.

114. Кримінальне право України. Загальна частина : навчальний посібник / В. М. Трубников, М. В. Даньшин, О. О. Житний та ін. ; за заг. ред. В. М. Трубникова. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 444 с.

115. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник для юрид.вузів і фак.; за ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. Харків : Право, 1997. 368 с.

116. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / А. А. Васильєв, Є. О. Гладкова, О. О. Житний та ін.; за заг. ред. проф. О. М. Литвинова ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 428 с.

117. Кримінальне право України. Частина 1: конспект лекцій : навчально-методичний посібник для здобувачів денної та заочної форми навчання першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 081 «Право» / Попович О. В., Томаш Л. В., Латковський П. П. Чернівці, 2022. 182 с.

118. Александров Ю. В., Клименко В. А. Кримінальне право України: Заг. частина : підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ : МАУП, 2004. 328 с.

119. Кримінальне право. Загальна частина : підручник / А. С. Беніцький, В. О. Гацелюк, М. К. Гнетнев та ін. ; за ред. А. С. Беніцького, В. С. Гуславського, О. О. Дудорова, Б. Г. Розовського. Київ : Істина, 2011. 1112 с.
120. Кримінальний кодекс Азербайджану. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D1%80%D0%B8%D0%BC%D1%96%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B8%D0%B9_%D0%BA%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D1%81_%D0%90%D0%B7%D0%B5%D1%80%D0%B1%D0%B0%D0%B9%D0%B4%D0%B6%D0%B0%D0%BD%D1%83 (дата звернення: 01.01.2025).
121. Кримінальний Кодекс України від 05.04.2001 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 01.01.2026).
122. Кримінальний кодекс України від 28.12.1960 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2002-05/ed19960712#Text> (дата звернення: 02.11.2025).
123. Кримінальний кодекс України: контрольний текст проекту (станом на 15.10.2025 року). URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2025/11/12/00-kontrolnyj-proyekt-kk-15-10-2025-eksperty-frn.pdf> (дата звернення: 01.12.2025).
124. Кримінальний кодекс УСРР / затв. ВУЦВК 23.08.1922. Харків : вид-во Наркомюсту УСРР, 1922. 100 с.
125. Кримінальний кодекс : офіц. вид. Харків: Юридичне видавництво Наркомюсту УСРР, 1927. 151 с.
126. Кузнецов В. В. Кримінально-правова охорона громадського порядку та моральності в українському вимірі : монографія Київ : Інтерсервіс, 2012. 908 с.
127. Куц В. М. Відмова від застосування кримінальної відповідальності (матеріально-правові та процесуальні аспекти) : монографія. Київ : Норма права, 2023. 118 с.
128. Куцевич М. П. Кримінальна відповідальність за екоцид: міжнародний та національний аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 274 с.
129. Лащук Н. Кримінально-правова оцінка використання захисних засобів, що вражають автономно : монографія. Львів : БОНА, 2018. 254 с.

130. Лемак О. В. Національний суверенітет в умовах глобалізації: кримінально-правові та криминологічні аспекти. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія ПРАВО. 2024. Вип. 83. Ч. 3. С. 82–90. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/07/15-2.pdf> (дата звернення: 09.03.2025).

131. Лисенко А. М., Акімов С. С., Чадай Ю. В. Методологія, методика, метод: сутність понять та особливості їх прояву у сфері податкового планування, аналізу та аудиту. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. Економічні науки. 2023. Вип. 3 (70). С. 129–136. URL: <https://dspace.kntu.kr.ua/server/api/core/bitstreams/b4b699d9-6b3d-418d-83ed-93ae68d9f4cc/content> (дата звернення: 01.07.2025).

132. Литвинов О.М., Орлов Ю.В. Нариси з криминології постмодерну. Харків, Право, 2019. 278 с.

133. Межа. *Словник української мови* : в 11 т. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Том 4. Київ : Наукова думка, 1974. С. 666.

134. Мережко О. О. Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства 1988. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. С. 427–428.

135. Міжнародна конвенція про уніфікацію деяких правил про кримінальну юрисдикцію у справах про зіткнення суден та інші події, пов'язані із судноплавством 1952 р. URL: https://zakononline.ua/documents/show/140811__140811 (дата звернення: 01.12.2022).

136. Міжнародне кримінальне право : навчальний посібник / кол. авторів ; за заг. ред. Т. І. Созанського та О. М. Броневицької. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 472 с.

137. Міжнародне право / за ред. М. В. Буроменського. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 336 с.

138. Міністерство закордонних справ України: Міжнародне співробітництво: Організація Об'єднаних Націй. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/organizaciya-obyednanih-nacij> (дата звернення: 01.01.2025).
139. Мовчан Р. О. Кримінальна відповідальність за злочини у сфері земельних відносин: законодавство, доктрина, практика : монографія. Вінниця : ТВОРИ, 2020. 1152 с.
140. Моїсєєв О. І. Кримінально-правова юрисдикція України щодо злочинів, вчинених за її межами : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків : 2007. 217 с.
141. Моїсєєв О. І. Кримінально-правова юрисдикція України щодо злочинів, вчинених за її межами : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2007. 20 с.
142. Музика А. А., Горох О. П. Покарання та його застосування за злочини проти здоров'я населення : монографія. Київ : Паливода А. В., 2012. 404 с.
143. Музика А. А. Міжнародна асоціація кримінального права. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. С. 516–517.
144. Музика А. А. Примусове лікування. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. С. 808–810.
145. Музика А. А. Примусові заходи виховного характеру. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. С. 810–812.
146. Навроцький В. О. Наступність кримінального законодавства України (порівняльний аналіз КК України 1960 р. та 2001 р.). Київ : Атіка, 2001. 272 с.
147. Назимко Є. С. Особливості покарання неповнолітніх за законодавством Белізу (кримінально-правовий та кримінально-процесуальний аспекти. *Наше право*. 2014. № 5. С. 106-112. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nashp_2014_5_20 (дата звернення: 01.07.2024).
148. Назимко Є. С. Інститут покарання неповнолітніх у кримінальному праві України : монографія. Київ : Дакор, 2018. 336 с.

149. Недов С. Л. Поняття, сутність та зміст покарання. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 5. С. 499–501.
150. Обсяг. *Словник української мови* : в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства ; за ред. І. К. Білодіда. Том 5. Київ : Наукова думка, 1974. С. 558-589.
151. Олексик Х. М. Основні теорії права і держави. Ужгород : ЗакДУ, 2011. 232 с.
152. Олійник О. Проблемні питання сучасної системи покарань: вітчизняний та зарубіжний досвід. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 2. С. 191–196. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/2/36.pdf> (дата звернення: 07.09.2025).
153. Орлов Ю. В. Сутність та поняття злочинності: від фрагментації до інтеграції наукового знання. *Форум права: електрон. наук. фахове вид.* 2017. № 5. С. 271–278. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2017_5_43.pdf (дата звернення: 01.04.2025).
154. Орловський Б. М. Кримінально-правовий захист фізичної особи: національна та зарубіжна регламентація : монографія. Одеса : Гельветика, 2018. 428 с.
155. Орловський Р. С. Теоретичні та методологічні проблеми інституту співучасті у кримінальному праві України : монографія. Харків : Право, 2019. 624 с.
156. Оробець К. М. Деякі проблеми криміналізації образи честі і гідності військовослужбовця, погрози військовослужбовцю (ст. 435-1 КК України). *Кримінально-правові відповіді на виклики воєнного стану в Україні* : матеріали міжнар. наук. конф., м. Харків, 5 трав. 2022 р. / упоряд. та заг. ред.: Ю. В. Баулін, Ю. А. Пономаренко ; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого ; Нац. шк. суддів України ; Громад. орг. «Всеукр. асоц. кримін. права» ; НДІ вивч. проблем злочинності ім. акад. В. В. Сташиса. Харків : Право, 2022. С. 241–245.
157. Основи кримінальної політики Європейського Союзу : навчальний посібник / автори-упорядники: Житний О. О., Рибалко Г.С., Слінько Д. С. Харків, 2022. 147с.

158. Павликівський В. І., Ященко А. М. Особливості дії кримінального закону у просторі в контексті розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2024. № 2 (32). С. 53–64.

159. Панов М. І. Основи методології науки кримінального права. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2017. Вип. 2. С. 1–41. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vakpu_2017_2_3 (дата звернення: 01.01.2025).

160. Панов М. І. Об'єктивна сторона злочину. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. С. 628–631.

161. Пасечник О. В. Інститут екстрадиції в сучасному міжнародному праві: правова природа та проблеми реалізації. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 1. С. 804–807. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2024/196.pdf (дата звернення: 11.10.2024).

162. Пащенко О. О. Соціальна обумовленість закону про кримінальну відповідальність : монографія. Харків: Юрайт, 2018. 446 с.

163. Перелік територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією : затверджено Наказом Міністерства розвитку громад та територій України 28.02.2025 р. № 376 ; Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 11.03.2025 р. за № 380/43786. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0380-25#Text> (дата звернення: 19.08.2024).

164. Письменський Є. О. Кримінально-правові проблеми протидії колабораційній діяльності : монографія. Київ : Алерта, 2024. 438 с.

165. Пономаренко Ю. А. Загальна теорія визначення караності кримінальних правопорушень : монографія. Харків: Право, 2020. 720 с.

166. Пономаренко Ю. Дія КК у просторі. *Проект нового Кримінального кодексу України: передумови розробки, концептуальні засади, основні положення* : монографія / Андрушко П. П., Бакумов О. С., Баулін Ю. В., Бурдін В. М., Вишневська І. А., Горох О. П., Гуторова Н. О., Марчук Н. О., Навроцький В. О.,

Пономаренко Ю. А., Стрельцов Є. Л., Хавронюк М. І. ; за заг. ред. Ю. В. Бауліна, М. І. Хавронюка. Київ : ВАІТЕ, 2024. С. 71–73.

167. Попко В. Кримінально-правова юрисдикція та її принципи у транснаціональному кримінальному праві. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 7. С. 238–247.

168. Попович В. М. Теорія держави і права: концепція, праксеологія та методологія розвитку : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 384 с.

169. Посібник для практиків з використання екстратериторіальної та універсальної юрисдикції для притягнення до відповідальності за міжнародні злочини, вчинені в Україні / Клара Жерар-Родрігес, Судіпта Пуркаяста, Анна Сайко, Прачіті Венкатраман, Інна Ліньова. URL: https://globalrightscompliance.org/wp-content/uploads/2025/06/20250613-Handbook_UJ_UKR-final.pdf (дата звернення: 17.01.2025).

170. Права, за якими судиться малоросійський народ. 1743 / НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького, Ін-т укр. археографії та джерелознав. ім. М. С. Грушевського; упоряд. К. А. Вислобоков ; відп. ред. та авт. передм. Ю. С. Шемшученко. Київ: [б.в.], 1997. 547 с.

171. Правда Руська. URL: <http://litopys.org.ua/oldukr2/oldukr51.htm> (дата звернення: 01.01.2024).

172. Про громадянство України : Закон України від 18.01.2001 р. № 2235-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2235-14#Text> (дата звернення: 14.01.2023).

173. Про державний кордон України : Закон України від 04.11.1991 р. № 1777-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1777-12#Text> (дата звернення: 01.10.2025).

174. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: Закон України від 15.04.2014 р. № 1207-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-18#Text> (дата звернення: 02.07.2024).

175. Про Звернення Верховної Ради України до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи,

Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської Асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання Російської Федерації державою-агресором: Постанова Верховної Ради України від 27.01.2015 р. № 129-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/129-19#Text> (дата звернення: 01.01.2025).

176. Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства : Закон України від 22.09.2011 р. № 3773-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3773-17#Text> (дата звернення: 03.03.2024).

177. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : навчальний посібник. Львів : Край, 2007. 192 с.

178. Рабінович П. М. Основи теорії та філософії права: навч. посібник. Львів : Медицина і право, 2021. 256 с.

179. Рабінович П. Філософія права: деякі наукознавчі сюжети. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. № 4 (35). С. 3–13

180. Римський статут Міжнародного кримінального суду : міжнародний документ від 17.07.1998 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text (дата звернення: 05.06.2023).

181. Ріяко Є. О. Обмеження національної кримінально-правової юрисдикції (деякий досвід порівняльного аналізу). *Юридичні аспекти протидії сучасним загрозам сталому розвитку* : тези доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави» (Харків, 07 червня 2024 року). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. С. 240–242.

182. Ріяко Є. О. Деякі проблеми реалізації законодавства України про кримінальну відповідальність за територіальним принципом (національний та міжнародний вимір). *Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 21 квітня 2023 року, ХНУ імені В. Н. Каразіна). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2023. С. 281–283.

183. Ріяко Є. О. Національна кримінально-правова юрисдикція та її межі (деякі питання теорії й генезису нормативного регулювання). *Наукові інновації та*

передові технології (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2025. Вип. № 8 (48). С. 1175–1185. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/issue/view/384/488> (дата звернення: 17.10.2025).

184. Ріяко Є. О. Нормативні засади кримінально-правової юрисдикції України та деяких держав ЄС: порівняльний аналіз та перспективи адаптації. *Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 року). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 421–423.

185. Ріяко Є. О. Особливості визначення територіальних меж національної кримінально-правової юрисдикції в Україні та Німеччині (досвід порівняльного аналізу). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2024. Вип. 38. С. 161–168.

186. Ріяко Є. О. Особливості регламентації національного принципу чинності й дії кримінального закону у просторі в країнах Балтії. *Кримінальна політика Європейського Союзу та України: проблеми інтеграції* : збірник тез науково-практичної інтернет-конференції (28 листопада 2022 року, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, юридичний факультет). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. С. 138–142.

187. Ріяко Є. О. Реалізація національної кримінально-правової юрисдикції щодо правопорушень, вчинених нерезидентами держави за її межами (порівняльний вимір). *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання*. 2025. № 03. Ч. 2. С. 450–456. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/334472/323433> (дата звернення: 28.10.2025).

188. Ріяко Є. О. Реалізація національної кримінально-правової юрисдикції за принципом громадянства (досвід порівняльного аналізу законодавства України та Німеччини). *Держава і право в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення в Україні* : тези доповідей XVI Міжнародної науково-практичної конференції «Від

громадянського суспільства – до правової держави» (Харків, 04 червня 2025 р.).
Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. С. 211–213.

189. Рябчинська О. П. Методологія досліджень проблем кримінального права: постановка проблеми. *Право і безпека*. 2013. № 1 (48). С. 157–163.

190. Савченко А. В. Європейська конвенція про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1987. *Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.* Харків : Право, 2017. С. 186–189.

191. Самощенко І. В. Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден 1970. *Велика українська юридична енциклопедія : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.* Харків : Право, 2017. С. 426, 427.

192. Сергеевский Н. Д. Русское уголовное право. Часть общая : посібніє къ лекціямъ. Санкт-Петербург : Тип. М. М. Стасюлевича, 1896. 379 с.

193. Серьогін В. О. Конституційне право України : навч. посіб. Харків : ХНУВС, 2010. 368 с.

194. Сироїд Т. Л. Міжнародне кримінальне право : підручник. Харків : Право, 2023. 512 с.

195. Скільки країн у світі. URL : <https://merkator.org.ua/dovidnyk/skilky-krajini-u-sviti/> (дата звернення: 25.07.2025).

196. Статут Організації Об'єднаних Націй [Charter of the United Nations]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_010/page (дата звернення: 12.05.2023).

197. Статути Великого князівства Литовського : у 3 т. / за ред. С. Ківалова, А. Музиченка, С. Панькова. Том II: Статут Великого князівства Литовського 1566 р. Одеса : Юридична література, 2002. 560 с.

198. Сташис В., Тацій В. Концептуальні положення і система чинного Кримінального кодексу України. *Щорічник українського права*. 2010. № 2. С. 172–182.

199. Стрельцов Є. Л. Міжнародне кримінальне право. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. С. 517–519.
200. Сучасний словник іншомовних слів для середньої і вищої школи. Донецьк : ТОВ ВКФ «БАО», 2008. 576 с.
201. Сучасний тлумачний словник української мови : 100 000 слів / за заг. ред. В. В. Дубічинського. Харків : Школа, 2008. 1008 с.
202. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Общая часть : лекции. Т. 1. Санкт-Петербург: [б.в.], 1902. II, 815 с.
203. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монографія. Харків : Право, 2016. 256 с.
204. Теорія та практика міжнародного кримінального права : підручник / Н. А. Зелінська та ін. ; за ред. проф. Н. А. Зелінської. Одеса : Фенікс, 2017. 582 с.
205. Терлюк І. Я. Огляд історії кримінального права України : навчальний посібник. Львів : Ліга-Прес, 2007. 92 с.
206. Тюремне населення країн світу : довідник / [уклад. С. Ф. Денисов та ін.] ; Кримінол. асоц. України. Харків : Панов А. М., 2020. 473 с.
207. Тютюгін В. І. Кримінальне право України. Загальна частина : посіб. для підгот. до заліків та іспитів / В. І. Тютюгін, М. А. Рубащенко ; відп. ред. В. І. Тютюгін. 6-те вид., перероб. і допов. Харків : Право, 2023. 254 с.
208. Уголовное уложение. Высочайше утвержденное 22 марта 1903 г. Санкт-Петербург : Издание Сенатской Типографии, 1903. 144 с.
209. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / П. С. Берзін, Т. А. Денисова, О. О. Дудоров та ін. ; за заг. ред. В. О. Навроцького. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 712 с.
210. Українці очолили рейтинг серед порушників іноземців у Польщі. URL: <https://www.kyivpost.com/uk/post/46934> (дата звернення: 01.01.2025).
211. Уложение о наказанияхъ уголовныхъ и исправительныхъ. М.: Типографія В. Готьє, на Кузн. мосту, д. Торлецкаго, 1867. 608 с.

212. Формула якісного правового дослідження : навчальний посібник / Д. П. Євтеєва, В. С. Батиргареєва, А. В. Лапкін / за редакцією д.ю.н., проф. В. С. Батиргареєвої. Харків : Майдан, 2024. 110 с.
213. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Вид. 3-тє, доп. і перероб. Одеса : Фенікс, 2018. 248 с.
214. Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю (загальні питання). *Політика у сфері боротьби зі злочинністю в Україні: теоретичні та практичні проблеми* : монографія / за ред. П.Л. Фріса та В.Б. Харченка. С. 10–24.
215. Фролова О. Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математ. методів) : навч. посібник для студ. гуманіт. і суспільних фак. вузів. Київ : АртЕк, 1997. 208 с.
216. Хавронюк М. І. Мародерство. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. С. 500.
217. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2007. 557 с.
218. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи : порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монографія. Київ : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
219. Хавронюк М. І. Компаративний метод у сучасному кримінально-правовому дослідженні: мета застосування. *Право.ua*. 2017. № 1. С. 5-9. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pravo_2017_1_3 (дата звернення: 29.07.2023).
220. Хавронюк М. І. Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 17 : Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін. Харків : Право, 2017. С. 688–690.
221. Харарі Ю. Н. Homo Deus. За лаштунками майбутнього / пер. з англ. О. Демянчука. Київ : Форс Україна, 2020. 512 с.

222. Харитонов С. О. Кримінальна відповідальність за військові злочини за кримінальним правом України : монографія. Харків : Право, 2018. 328 с.
223. Харченко В. Б. Кримінально-правова охорона прав на результати творчої діяльності та засоби індивідуалізації в Україні : монографія. Харків : ХНУ ім. В. Н. Каразіна, 2011. 480 с.
224. Харчилава Т. Як відновити справедливість для жертв війни. URL: <https://zib.com.ua/ua/153682.html> (дата звернення: 17.06.2024).
225. Чеботарьова Г. В. Кримінально-правова охорона правопорядку в сфері медичної діяльності : монографія. Київ : КНТ, 2011. 616 с.
226. Чеботарьова Г. В. Проблеми визначення поняття об'єктивної сторони злочину. *Вчені записки Таврійського національного університету ім. В.І. Вернадського*. Серія «Юридичні науки». 2009. Том 22 (61). № 1. С. 249–254.
227. Чечерський В. І. Екоцид: проблемні питання визначення та кваліфікації. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2025. № Серія Право. Випуск 89: частина 2. С. 321–328.
228. Чорний Р. Л. Злочини проти основ національної безпеки за кримінальним правом України : монографія. Хмельницький : Хмельн. ун-т управління та права, 2018. 525 с.
229. Шаблистий В. В., Шаблиста О.О. Принципи чинності кримінального закону у просторі як основа меж національної кримінально-правової юрисдикції. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 12. С. 351–355. URL: https://lsej.org.ua/12_2025/78.pdf (дата звернення: 22.02.2026).
230. Шульга А. М. Земельні ресурси України під охороною закону про кримінальну відповідальність : монографія. Харків : Юрайт, 2019. 668 с.
231. Яцик Т. П., Дробязко К. М. Кримінальне право як наука: методологічні аспекти. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2016. Вип. 1 (3). С. 161–166.
- 232.** Яценко А. М. Застосування заходів кримінально-правового характеру : монографія. Харків : ХНУВС, 2014. 349 с.

ДОДАТКИ

Додаток 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ Є.О. РІЯКО ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ ТА
ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ*Публікації:*

1. Ріяко Є. О. Особливості визначення територіальних меж національної кримінально-правової юрисдикції в Україні та Німеччині (досвід порівняльного аналізу). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2024. Вип. 38. С. 161–168.

2. Ріяко Є. О. Національна кримінально-правова юрисдикція та її межі (деякі питання теорії й генезису нормативного регулювання). *Наукові інновації та передові технології* (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2025. Вип. № 8 (48). С. 1175–1185. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/issue/view/384/488>.

3. Ріяко Є. О. Реалізація національної кримінально-правової юрисдикції щодо правопорушень, вчинених нерезидентами держави за її межами (порівняльний вимір). *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання*. 2025. № 03. Ч. 2. С. 450–456. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/334472/323433>.

4. Ріяко Є. О. Особливості регламентації національного принципу чинності й дії кримінального закону у просторі в країнах Балтії. *Кримінальна політика Європейського Союзу та України: проблеми інтеграції* : збірник тез науково-практичної інтернет-конференції (28 листопада 2022 року, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, юридичний факультет). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. С. 138–142.

5. Ріяко Є. О. Деякі проблеми реалізації законодавства України про кримінальну відповідальність за територіальним принципом (національний та міжнародний вимір). *Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України* :

тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 21 квітня 2023 року, ХНУ імені В. Н. Каразіна). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна. 2023. С. 281–283.

6. Ріяко Є. О. Нормативні засади кримінально-правової юрисдикції Україні та деяких держав ЄС: порівняльний аналіз та перспективи адаптації. *Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 року). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 421–423.

7. Ріяко Є. О. Обмеження національної кримінально-правової юрисдикції (деякий досвід порівняльного аналізу). *Юридичні аспекти протидії сучасним загрозам сталому розвитку* : тези доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави» (Харків, 07 червня 2024 року). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. С. 240–242.

8. Ріяко Є. О. Реалізація національної кримінально-правової юрисдикції за принципом громадянства (досвід порівняльного аналізу законодавства України та Німеччини). *Держава і право в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення в Україні* : тези доповідей XVI Міжнародної науково-практичної конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави» (Харків, 04 червня 2025 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. С. 211–213.

Відомості про апробацію результатів дисертації:

Взято участь із доповідями в роботі науково-практичних конференцій:

1. Кримінальна політика Європейського Союзу та України: проблеми інтеграції (28 листопада 2022 року, Харків, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна).

2. Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (21 квітня 2023 року, Харків, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна).

3. Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку (27 жовтня 2023 року, Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, юридичні факультети ХНУ ім. В. Н. Каразіна, ЛНУ ім. І. Франка, Чернівецького, Запорізького, Ужгородського та Одеського національних університетів).

4. Юридичні аспекти протидії сучасним загрозам сталому розвитку: XV Міжнародна науково-практична конференція «Від громадянського суспільства – до правової держави» (07 червня 2024 року, Харків, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна).

5. Держава і право в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення в Україні: XVI Міжнародна науково-практична конференція «Від громадянського суспільства – до правової держави» (04 червня 2025 року, Харків, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна).

**АКТИ ВПРОВАДЖЕННЯ
РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ**

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Директор
Науково-дослідного інституту вивчення
проблем злочинності імені академіка
В. В. Сташиса Національної академії
правових наук України,
доктор юридичних наук, професор

Владислава БАТИРГАРЕЄВА

«02» грудня 2025 р.

А К Т

впровадження результатів дисертації аспіранта кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна Ріяко Євгена Олександровича на тему «**Межі національної кримінально-правової юрисдикції (порівняльне дослідження)**» у науково-дослідницьку діяльність Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В. В. Сташиса Національної академії правових наук України

Комісія у складі:

- 1) Пащенко Олександра Олександровича, доктора юридичних наук, доцента, завідувача відділу дослідження проблем кримінального права;
- 2) Колодяжного Максима Геннадійовича, кандидата юридичних наук, старшого наукового співробітника, завідувача відділу кримінологічних досліджень;
- 3) Нетеси Наталії Володимирівни, кандидата юридичних наук, старшого дослідника, ученого секретаря.

склала цей акт про те, що основні результати дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Ріяко Євгена Олександровича, які викладені у його роботах:

1. Ріяко Є. О. Особливості визначення територіальних меж національної кримінально-правової юрисдикції в Україні та Німеччині (досвід порівняльного аналізу). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2024. Вип. 38. С. 161–168.

2. Ріяко Є. О. Національна кримінально-правова юрисдикція та її межі (деякі питання теорії й генезису нормативного регулювання). *Наукові інновації та передові технології* (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2025.

Вип. № 8 (48). С. 1175–1185. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/issue/view/384/488>.

3. Ріяко Є. О. Реалізація національної кримінально-правової юрисдикції щодо правопорушень, вчинених нерезидентами держави за її межами (порівняльний вимір). *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання*. 2025. № 03. Ч. 2. С. 450–456. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/334472/323433>.

4. Ріяко Є. О. Особливості регламентації національного принципу чинності й дії кримінального закону у просторі в країнах Балтії. *Кримінальна політика Європейського Союзу та України: проблеми інтеграції* : збірник тез науково-практичної інтернет-конференції (28 листопада 2022 року, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, юридичний факультет). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. С. 138–142.

5. Ріяко Є. О. Деякі проблеми реалізації законодавства України про кримінальну відповідальність за територіальним принципом (національний та міжнародний вимір). *Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 21 квітня 2023 року, ХНУ імені В. Н. Каразіна). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 281–283.

6. Ріяко Є. О. Нормативні засади кримінально-правової юрисдикції України та деяких держав ЄС: порівняльний аналіз та перспективи адаптації. *Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 року). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 421–423.

7. Ріяко Є. О. Обмеження національної кримінально-правової юрисдикції (деякий досвід порівняльного аналізу). *Юридичні аспекти протидії сучасним загрозам сталому розвитку* : тези доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави» (Харків, 07 червня 2024 року). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. С. 240–242.

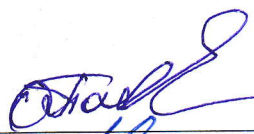
8. Ріяко Є. О. Реалізація національної кримінально-правової юрисдикції за принципом громадянства (досвід порівняльного аналізу законодавства України та Німеччини). *Держава і право в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення в Україні* : тези доповідей XVI Міжнародної науково-практичної конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави» (Харків, 04 червня 2025 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. С. 211–213.

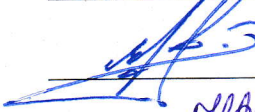
використовуються в науково-дослідній діяльності відділу дослідження проблем кримінального права та відділу кримінологічних досліджень Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України і мають важливе теоретичне та практичне значення для наукових розробок проблем тлумачення і вдосконалення юрисдикційних приписів законодавства про кримінальну

відповідальність, а також розвитку компаративних досліджень проблем кримінального права та кримінології.

На підставі викладеного комісія констатує, що положення та висновки, сформульовані у вищевказаних наукових публікаціях, мають необхідний теоретичний рівень та практичну спрямованість і можуть бути використані для подальших кримінально-правових та кримінологічних досліджень, що здійснюються науковцями Науково-дослідного інституту вивчення проблем злочинності імені академіка В.В. Сташиса Національної академії правових наук України.

Члени комісії:

Олександр ПАЩЕНКО

Максим КОЛОДЯЖНИЙ

Наталія НЕТЕСА

«02» грудня 2025 р.

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Декан юридичного факультету
Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна,
доктор юридичних наук, професор

Віталій СЕРЬОГІН
16 грудня 2025 року

АКТ

впровадження результатів дисертації аспіранта кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Ріяко Євгена Олександровича на тему «Межі національної кримінально-правової юрисдикції (порівняльне дослідження)» в освітній та науковий процес юридичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна

Комісія у складі:

- 1) завідувача кафедри кримінально-правових дисциплін Житного О.О.
- 2) доцента кафедри кримінально-правових дисциплін Рибалка Г.С.
- 3) старшого лаборанта кафедри кримінально-правових дисциплін Скляр Н.В.

склала цей акт про те, що основні результати дисертаційної роботи аспіранта кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна Ріяко Євгена Олександровича, які викладені у його таких роботах:

1. Ріяко Є. О. Особливості визначення територіальних меж національної кримінально-правової юрисдикції в Україні та Німеччині (досвід порівняльного аналізу). *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2024. Вип. 38. С. 161–168.

2. Ріяко Є. О. Національна кримінально-правова юрисдикція та її межі (деякі питання теорії й генезису нормативного регулювання). *Наукові інновації та передові технології* (Серія «Управління та адміністрування», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Психологія», Серія «Педагогіка»). 2025. Вип. № 8 (48). С. 1175–1185. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nauka/issue/view/384/488>.

3. Ріяко Є. О. Реалізація національної кримінально-правової юрисдикції щодо правопорушень, вчинених нерезидентами держави за її межами (порівняльний вимір). *Аналітично-порівняльне правознавство. Електронне наукове видання*. 2025. № 03. Ч. 2. С. 450–456. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/334472/323433>.

4. Ріяко Є. О. Особливості регламентації національного принципу чинності

й дії кримінального закону у просторі в країнах Балтії. *Кримінальна політика Європейського Союзу та України: проблеми інтеграції* : збірник тез науково-практичної інтернет-конференції (28 листопада 2022 року, Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, юридичний факультет). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2022. С. 138–142.

5. Ріяко Є. О. Деякі проблеми реалізації законодавства України про кримінальну відповідальність за територіальним принципом (національний та міжнародний вимір). *Конституційне право ЄС в аспекті євроінтеграції України* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Харків, 21 квітня 2023 року, ХНУ імені В. Н. Каразіна). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 281–283.

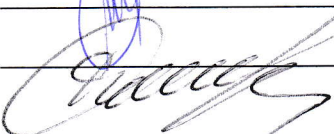
6. Ріяко Є. О. Нормативні засади кримінально-правової юрисдикції України та деяких держав ЄС: порівняльний аналіз та перспективи адаптації. *Цілі сталого розвитку в аспекті зміцнення національного та міжнародного правопорядку* : тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Запоріжжя-Львів-Одеса-Ужгород-Харків-Чернівці, 27 жовтня 2023 року). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. С. 421–423.

7. Ріяко Є. О. Обмеження національної кримінально-правової юрисдикції (деякий досвід порівняльного аналізу). *Юридичні аспекти протидії сучасним загрозам сталому розвитку* : тези доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави» (Харків, 07 червня 2024 року). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. С. 240–242.

8. Ріяко Є. О. Реалізація національної кримінально-правової юрисдикції за принципом громадянства (досвід порівняльного аналізу законодавства України та Німеччини). *Держава і право в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення в Україні* : тези доповідей XVI Міжнародної науково-практичної конференції «Від громадянського суспільства – до правової держави» (Харків, 04 червня 2025 р.). Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2025. С. 211–213.

використовуються в освітньому процесі та навчально-методичній діяльності кафедри кримінально-правових дисциплін Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна під час викладання дисциплін «Кримінальне право України. Загальна частина», «Актуальні питання кримінального і кримінального процесуального права», «Правова доктрина (за профілем)», і мають важливе теоретичне та практичне значення для підготовки навчальних та методичних посібників, лекцій, методичних рекомендацій, а також для удосконалення вже існуючих й розробки нових навчальних планів і програм до зазначених дисциплін.

Члени комісії:

 _____ (Олександр ЖИТНИЙ)
 _____ (Гліб РИБАЛКО)
 _____ (Наталя СКЛЯР)

«16» грудня 2025 р.

Онлайн сервіс створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 10:20:17 27.04.2026

Назва файлу з підписом: Ріяко_дисертація.pdf.asice
Розмір файлу з підписом: 4.5 МБ

Перевірені файли:
Назва файлу без підпису: Ріяко_дисертація.pdf
Розмір файлу без підпису: 5.2 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: РІЯКО ЄВГЕН ОЛЕКСАНДРОВИЧ
П.І.Б.: РІЯКО ЄВГЕН ОЛЕКСАНДРОВИЧ
Країна: Україна
РНОКПП: 3189104950
Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА
Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 10:20:15
27.04.2026
Сертифікат виданий: КНЕДП АЦСК АТ КБ "ПРИВАТБАНК"
Серійний номер: 5E984D526F82F38F040000003C0B7001671C7806
Алгоритм підпису: ДСТУ 4145
Тип підпису: Удосконалений
Тип контейнера: Підпис та дані в архіві (розширений) (ASiC-E)
Формат підпису: З повними даними для перевірки (XAdES-B-LT)
Сертифікат: Кваліфікований

Версія від: 2026.04.06 13:00